

KANSAKUNNAN PERUSTA

Kotilieden avio- ja perheihanteet 1923–1934

Satu Koivisto

Journalistiikan pro gradu -tutkielma

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

Tammikuu 2003

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Satu Koivisto	
Työn nimi Kansakunnan perusta Kotilieden avio- ja perheihanteet 1923–1934	
Oppiaine Journalistiikka	Työn laji Pro gradu -työ
Aika Tammikuu 2003	Sivumäärä 83
<p>Tässä työssä tutkitaan Suomen ensimmäisen naistenlehden, Kotilieden, avio- ja perheihanteita lehden taipaleen kahtenatoista ensimmäisenä vuotena. Minkälaisen avioliiton ja perhe-elämän mallia lehti lukijoilleen tarjosi, miten se sen perusteli ja minkälaisen mies- ja naiskäsityksen malli sisälsi. Tutkimusote on aatehistoriallinen, ja lehden juttutodellisuutta hahmotetaan suhteessa tutkimuskirjallisuuden perusteella valotettuun ”todelliseen” todellisuuteen.</p> <p>Työn teoreettiset viitekehykset ovat keskiluokan vahvistumisen myötä tapahtuneet perheihanteen muutos ja kansallisaatteen nousu 1800-luvulla. Kun aiemmin mies ja vaimo ymmärrettiin yhdeksi kokonaisuudeksi, 1800-luvulla heidän elinpiirinsä haluttiin erottaa. Miehen tehtäväksi muotoiltiin elannon hankkiminen, vaimon tehtäväksi pitää huolta kodista ja perheestä. Naisen rooli ihanteessa oli erityisen merkittävä, ja sen tärkeys perusteltiin kansakunnan edulla. Hiljalleen keskiluokkaista mallia alettiin markkinoida kaikille sopivana perhemuotona.</p> <p>Kotiliesi jatkoi tätä kansankasvatusperinnettä mutta mukaillen. Lehti ihanoi ydinperhettä, johon kuuluivat isä, äiti ja lapset. Ihanteellinen perhe asui omassa kodissa, jossa oli riittävästi tilaa. Kodin arjen sujuvasta kulusta vastasi viime kädessä vaimo, vaikka tämä olisikin käynyt kodin ulkopuolisessa työssä. Miehen tehtävä oli hankkia perheelleen elanto ja auttaa kotona sopivalla tavalla, tekemällä niin sanottuja miesten töitä.</p> <p>Naisten käyminen töissä kodin ulkopuolella oli Kotilieden ristiriitaisimpia teemoja. Vaikka perheen kannalta paras tilanne olikin se, että vaimo keskittyi kotiin, lehdessä myönnettiin, että ratkaisu ei välttämättä sovi kaikille. Työssäkäynnin etuja ja haittoja pohdittiin usein lasten kannalta. Työssäkäynnin uskottiin olevan naisille sopivampaa silloin, jos lapsia ei ole tai perhe on pieni. Silloinkin naiselta vaadittiin suunnittelukykyä, jotta myös kotityöt tulevat hoidettua.</p>	
Asiasanat Kotiliesi, perhe, avioliitto, ihanteet, koti, kansakunta.	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
Muita tietoja	

Sisällys

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen rajaus ja menetelmät.....	10
1.2 Aiempi tutkimus.....	14
1.3 Työn rakenne.....	17
2. TUTKIMUSKOHTEENA KOTILIESI	19
2.1 Naisellisesti naisille.....	19
2.2 Toimitus koostui vaikuttajanaisista.....	23
2.3 Kuka Kotiliettä luki?	26
3. KOTI	30
3.1 Perhe.....	30
3.2 Kodin henki.....	33
3.3 Avioliitto	41
3.4 Puolison valinta.....	46
3.5 Avioero.....	51
4. LIESI	55
4.1 Puolisoiden tehtävät	55
4.1.1 Naisen tehtävät.....	55
4.1.2 Miehen tehtävät.....	60
4.2 Naisen palkkatyö.....	62
4.3 Lapset avioliitossa.....	67
5. KOTILIESI TARJOSI MUKAILTUA KESKILUOKKAISTA IHANNETTA.	75
LÄHTEET	78

1. Johdanto

*”Se uusi tulokas, jonka ensimmäisenä sanansaattajana esillä oleva vihko tahtoo olla, kääntyy Suomen perheenemäntien ja koko kotitalousväen puoleen. Ensi sijassa on tämän lehden tarkoitus olla heidän ammattilehtensä.”*¹

Suomessa alettiin julkaista vuonna 1922 ensimmäistä suoraan naisille suunnattua aikakauslehteä. Vaikka alkuaikojen painoskoko oli vaatimattomat 10 000 lehteä, lukijajoukko karttui pian: jo vuoden 1925 alussa lehteä tilattiin noin 52 000 kappaletta ja neljä vuotta myöhemmin peräti 79 000 kappaletta.² Kotiliesi perustettiin ennen kaikkea naisten oppaaksi³, ja sen tunnukseksi muotoutui lause *Koti on yhteiskunnan sydän*. Uusi lehti oli siis suunnattu ennen kaikkea kodin piirissä toimiville naisille.

Miksi näin? Kirjallisuuden⁴ luomassa kuvassa iloisesta kaksikymmenluvusta naiset ovat itsenäisiä, vapaita, vallankumouksellisia ja naimattomia. He elävät kaupungissa ja hankkivat itse omat rahansa. Heillä on polkkatukka, lyhyt hame ja meikkiä. He kuuntelevat jatsia, polttavat savukkeita ja tanssivat charlestonia. 1920-luvulla syntyi Uusi Nainen. Kotilieden nainen ei kuitenkaan kuuntele jatsia eikä roiku tanssipaikoissa imuke suunpielessään. Sen sijaan hän nylkee jäniksen ja laittaa siitä lapsilleen ja aviomiehelleen edullisen, maittavan ja ravintorikkaan aterian, kattaa pöydän, tiskaa astiat, tyhjentää likasangon, kantaa sisälle puita, pyyhkii pölyt, lakaisee lattiaa, tuulettaa, pesee vaipat, sitoo haavan lapsen jalassa ja istuttaa kukat. Jos aikaa jää, Kotilieden nainen virkkaa vielä puhdetöinään kotinsa kaunistukseksi sievän tyynyn.

Millainen Suomi sitten oli Kotilieden alkuvuosikymmeninä? Suhteessa muuhun Eurooppaan maa oli agraarisimpia: Vuonna 1920 Suomessa asui 3,1 miljoonaa ihmistä, joista peräti 84 prosenttia asui maaseudulla, kun taas Länsi-Euroopassa kaupungeissa eli peräti 45 prosenttia väestöstä. Moni suomalainen kuitenkin haaveili paremmasta elämästä kaupungeissa, sillä kaupunkien elintaso nousi vuosisadan alkuvuosikymmeninä rivakasti suhteessa maaseutuun. Muutto kaupunkiin alkoi

¹ Kotiliesi 1923, s. 1. Ensimmäinen lehti, näytenumero, ilmestyi jo joulukuun 1922 puolella, mutta se oli liitetty vuoden 1923 vuosikerran yhteyteen.

² Leino-Kaukiainen, 1992, s. 212 ja Karlsson 1995, s. 58.

³ Malmberg 1991, s. 197.

⁴ Esimerkiksi Hapuli, Koivunen, Lappalainen ja Rojola 1992.

lisääntyä selkeästi 1920-luvun kuluessa. Vuonna 1930 väestö oli kasvanut 3,6 miljoonaan ihmiseen, joista 81 prosenttia asui maaseudulla, mutta jo viidesosa kaupungeissa. Suosituin kaupunki oli Helsinki, johon muuttajista matkasi lähes puolet.⁵ Suurin osa suomalaisista sai elantonsa maaseudusta ja teollisuudesta.

Tämän työn kannalta oleellisin kansankerros oli kaupunkien keskiluokka. Vaikka se oli määrällisesti vain pienenpieni murto-osa koko väestöstä, se oli voimakas. Keskiluokka oli erityisen aktiivinen erilaisissa liikkeissä, joilla pyrittiin löytämään ratkaisuja kaupungistumisen ja teollistumisen mukanaan tuomiin ongelmiin.⁶

Kotiliesi perustettiin pian ensimmäisen maailmansodan ja suomalaiset jakaneet kansalaissodan jälkeen. Alkuun elintarvikkeista oli pulaa, ja myös työttömyys oli korkea. Ahdinko alkoi kuitenkin helpottaa nopeasti, ja elintarvikkeiden säännöstelykin purettiin vuoteen 1922 mennessä. Vakauden suomalainen talouselämä saavutti vasta vuonna 1926.⁷ Kokonaisuudessaan 1920-luku oli voimakkaan taloudellisen kehityksen aikaa. Bruttokansantuote kasvoi vuosi vuodelta, ja niukkuus hellitti hiljalleen. Kaupungeissa voitiin elää paikoin leveästi, mikä näkyi esimerkiksi ruokapöydässä: kaupunkien antimet olivat maaseutua monipuolisemmat⁸.

Varsinkin Helsingissä elämä erosi muusta maasta: esimerkiksi vapaa-aikaa vietettiin kaupallisesti ja modernisti. Kaupunkien elämäntapa muotoutui sotien välisenä aikana kulutuskeskeisemmäksi, ja 1920-luvun kaupunkikulttuuria on kuvattu iloiseksi ajaksi. Iskelmä- ja jazz-musiikki tulivat Suomeen, ja laulajat alkoivat esiintyä julkisesti. Kaupunkilaiset huvittelivat vapaa-aikanaan käymällä elokuvissa, ja moneen kotiin hankittiin gramofoni, radio tai puhelin. Esimerkiksi vuonna 1929 äänilevyjä myytiin Suomessa ensimmäisen kerran yli miljoona kappaletta.⁹ Myönteinen talouskehitys katkesi 1930-luvun alussa: talouslaman myötä monet menettivät työpaikkansa.

⁵ Heinonen 1998, s. 47–48, 54–56.

⁶ Esimerkiksi Markkola 2000, s. 116.

⁷ Heinonen 1998, s. 53.

⁸ Kaupungeissa syötiin maaseutua enemmän juustoa, muniä ja lihajalosteita, kun taas maaseudulla käytettiin paljon jauhoja ja perunoita.

⁹ Heinonen 1998, s. 60–61.

Suurimmillaan työttömyys oli kevättalvella 1932, jolloin työtä vailla oli yli 90 000 ihmistä. Tästäkin kuitenkin selvittiin, ja kulutuskiikko kasvoi taas 1930-luvun lopussa.¹⁰

Kulutusvuosikymmenen alussa perustetussa Kotiliedessä käsiteltiin mitä erilaisimpia naisen elämää 1920- ja 1930-luvuilla koskettaneita asioita. Lehdessä oli kirjoituksia ajan vaikuttajanaisista, kotitalousopetuksesta, kirjallisuudesta ja taiteesta, terveyden- ja sairauenhoidosta, lastenkasvatuksesta, seurustelutavoista, sisustuksesta, puutarhanhoidosta, huonekasveista, kodinhoidosta, ompelusta ja käsitöistä, ruoanlaitosta – siis kaikkea aina luteiden häätämisestä ja lastentautien hoitamisesta kalankäsittelyohjeisiin ja ammatinvalintaneuvontaan. Kotiliesi halusi opastaa naisia käytännön asioissa. Näiden lisäksi lehdessä kuitenkin käsiteltiin suorasti ja myös epäsuorasti avioliiton ja perhe-elämän onnistumista. Miksi Kotiliesi ylipäättään perustettiin 1920-luvulla, ja miksi naisille piti antaa valistusta niin henkilökohtaiseen elämämpiiriin kuuluvista asioista kuten perheestä ja avioliitosta?

Perhe on monin tavoin kiehtova tutkimuksen kohde. Perhe koskettaa kaikkia: jokainen on jossakin vaiheessa osa perhettä. Perhe on myös aina ollut yhteiskunnan perusinstituutioita, jonka kautta sitä on hallittu ja uusinnettu. Perheen, ennen kaikkea perheen *ihanteen*, kautta on myös määritelty, tuotettu ja pidetty yllä oikeanlaisen miehen ja naisen mallia, yhteiskunnallista sukupuolta¹¹.

Perhe on käsitteenä vahvasti kulttuuri- ja aikasidonnainen. Sambian kansalainen ei tarkoita samaa perheellä kuin suomalainen, eikä Suomessakaan perhe ole aina koostunut ainoastaan isästä, äidistä ja lapsista. 1800-luvulle asti perheeseen kuuluivat samassa pihapiirissä asuvat ihmiset, jotka olivat niin sosiaalisessa kuin taloudellisessakin suhteessa toisiinsa: isä, äiti, lapset, työyhteisö, sukulaiset ja palkolliset. Perheen sijasta onkin oikeampaa puhua tuona aikana perhe- tai huonekunnasta¹². Perhekunnan johdossa oli mies, joka oli ennen kaikkea talon isäntä, ei puoliso tai isä. Miehellä oli kotikurin

¹⁰ Heinonen 1998, s. 62 ja Heinonen 1999, s. 84–88. Kotiliesi lupasi muokata sisältöään talouslaman myötä. ”Kotiliedessä ollaan syvästi tietoisia niistä huolista, jotka koteja painavat. --- Me tahdomme osaltamme olla tehokkaasti mukana niissä toimenpiteissä, joilla tahdotaan viedä mahdollisimman moni koti mahdollisimman pienin vaurioiden pula-ajan vaikeuksien yli.” Kotiliesi 1931, s. 949.

¹¹ Tämän naistutkimuksen luoman ajatuksen mukaan ihmisellä on syntymässä määräytynyt biologinen sukupuoli sex ja kulttuurinen, yhteiskunnassa määritelty, sukupuoli gender.

¹² Ruotsin sana hus ja sen johdannaiset hushåll, husfolk, husaga ja niin edelleen. Familj-sanaa ei käytetty perheestä puhuttaessa.

puitteissa niin sanottu yhteiskunnallinen oikeus hallita ja myös kurittaa kohtuullisesti vaimoaan, lapsiaan ja palkollisiaan. Järjestelmää pitivät yllä ja valvoivat niin kirkko, valtio kuin läheiset perhe- ja naapuriyhteisötkin.

Suomalaisen yhteiskunnan voimasuhteet kuitenkin muuttuivat hiljalleen 1800-luvun kuluessa. Sääty-yhteiskunnasta alkoi muodostua kansalaisyhteiskunta, jossa ihmiset olivat uudella tavalla yksilöitä: esimerkiksi uskonto alkoi saada vähäisemmän merkityksen kansalaisen elämässä. Samalla uusi nouseva keskiluokka¹³ alkoi saada valtaa, mikä vaikutti myös perheihanteisiin. 1800-luvun kuluessa perheen ihanne alkoi hiljalleen muuttua tuotantoyksiköstä kohti tunnesidonnaista isän, äidin ja lasten muodostamaa ydinperhettä. Familj-sanana ensimmäiseksi merkitykseksi vakiintui vanhempien ja lasten muodostama kasvatusyksikkö, ja vain lähisukulaisten oli suotavaa asua saman katon alla.¹⁴ Suunnannäyttäjänä Suomessa oli ruotsinkielinen sivistynyt keskisääty. Uudessa ajattelussa naisesta haluttiin tehdä kodin keskushenkilö, kun taas miehen oletettiin hankkivan perheensä toimeentulo kodin ulkopuolelta. Lapset olivat olennainen osa tätä yksikköä. Jokaiselle perheenjäsenelle oli määritelty omat tehtävänsä ja ominaisuutensa, jotta kokonaisuus, perhe, pysyi koossa. Uutta ihannetta alettiin markkinoida myös muille kansanosille 1800-luvun kuluessa ja 1900-luvun alussa.¹⁵

Kodista haluttiin tehdä suljettu alue. Kun aiemmin kodissa oli puhuttu politiikkaa, tehty työtä ja majoitettu ohikulkijoita, nyt nuo kodin harmoniaa hajottavat tekijät haluttiin sieltä pois. Kodista piti tehdä piilopaikka, jossa sen jäsenet voisivat hengähtää. Orvar Löfgren on hahmotellut muutoksen mukanaan tuoman kahtiajaon yksityiseen ja julkiseen elämäänpiiriin¹⁶ taulukon 1 mukaisesti.

¹³ 1800-luvulla syntyi uusia ammatteja, jotka on ymmärretty keskiluokkaisiksi. Esimerkiksi opettajat ja kaupunkien pikkuvirkamiehet edustavat keskiluokkaa. Keskiluokkaisuudessa syntyperällä ei ollut merkitystä, vaan ihminen saattoi itse vaikuttaa tulevaisuuteensa. Koulutusta pidettiin keskeisenä keinona sosiaalisen aseman nostamiseen. Vuosisadan alussa keskiluokkaiset piirit olivat lähellä säätyläistöä ja kannattivat poliittisesti erityisesti nuorsuomalaista puoluetta ja ruotsalaista kansapuoluetta. Keskiluokka vahvistui erityisesti itsenäistymisen jälkeen 1920- ja 1930-luvuilla. Alapuro 1985, s. 72.

¹⁴ Sama muutos tapahtui 1600–1800-luvuilla englannin, ranskan ja saksan kielissä.

¹⁵ Esimerkiksi Häggman 1994, s. 135, Ollila 1993, s. 56 ja Löfgren 1984, s. 455–456.

¹⁶ Löfgren 1984, s. 460.

TAULUKKO 1. 1800-luvun kahtiajako yksityiseen ja julkiseen.

YKSITYINEN	JULKINEN
Koti	Kodin ulkopuolinen maailma
Perhe	Perheen ulkopuoliset suhteet
Vapaa-aika	Työ
Henkilökohtaiset suhteet	Anonyymit suhteet
Läheisyys	Etäisyys
Rakkaus ja aviollinen sukupuolielämä	Avioton sukupuolielämä
Moraalisuus ja puhtaus	Moraalittomuus
Tunteellisuus ja järjenvastaisuus	Järkevyys ja tehokkuus
Harmonia	Sirpaleisuus
Luonnollinen, teeskentelemätön elämä	Luonnoton, keinotekoinen elämä

Perhehistoriassa muutos on selitetty työn ja perheen yhteyden kautta: perhesuhteet muuttuivat, kun tuotanto siirtyi pois kotoa. Kun aiemmin mies ja nainen taistelivat rinnan toimeentulon hankkiakseen, keskiluokkaisen perheen koossapitävä side ei ollut enää työ perinteisessä mielessä vaan tunteet.¹⁷ On kuitenkin turhaa väittää, ettei rakkausavioliittoja olisi solmittu tai etteivät avioliitot olisivat voineet olla onnellisia ennen kuin vasta 1800-luvulta alkaen. Vaikka olemassaolon taistelu pakotti hankkimaan puolison työtaakkaa jakamaan, se ei sulje automaattisesti pois suhteen onnellisuutta. Jo kristillisissä ihanteissa korostettiin molemminpuolista rakkautta. Avioituvan pariskunnan ei vain odotettu rakastavan heti toisiaan, vaan tunteiden uskottiin kehittyvän viimeistään yhteiselön aikana.

Monet tutkijat ovat kritisoineet puhetta 1800-luvun muutoksesta laajennetusta perheestä ydinperheeseen. Heidän mielestään ydinperhe oli Euroopassa vallitseva perhemuoto jo paljon ennen teollistumisen läpimurtoa, jossakin määrin jo antiikin Kreikassa.¹⁸ Uskon tuki, että vanhempien ja lasten – eli ydinperheen – välinen suhde on kaikkina aikoina ollut muita perhesuhteita kiinteämpi. Ydinperheen kiinteys ei kuitenkaan edellyttänyt ennen 1800-lukua muiden sukulaisten ja palvelusväen *sulkemista* perhepiiristä pois.

¹⁷ Siltala 1999, s. 553.

¹⁸ Setälä 1990, s. 19 ja Gottlieb 1993, s. 13.

Tässä onkin nähdäkseni merkittävin 1800-luvun muutos: nyt ydinperheen ulkopuoliset jäsenet nähtiin perhettä hajottavina tekijöinä, eivät sitä täydentävinä.

Myöskään sukupuolittaminen feminiiniseen ja maskuliiniseen ei ollut uutta. Jokainen yhteiskunta jäsentyy ja on jäsentynyt tuon eron kautta. Jako on selkeyttänyt kautta aikojen sukupuolten välistä työnjakoa, ja jokaisessa yhteisössä on määritelty sille oikeanlainen ja hyväksytty maskuliinisuus ja feminiinisyys. Naiseuteen ja miehisyteen liitetyt ominaisuudet kuitenkin vaihtelevat ajassa ja paikassa: jonakin aikakautena miesten työt ovat voineet olla naisten töitä ja päinvastoin. Olennaista tämän työn kannalta on se, että vanha ajatus tuotiin 1800-luvulla esille tietoisesti ja selkeän korostetusti. Kahtiajako julkiseen miehisyteen ja yksityiseen naiseuteen eräänlaisena kulttuurisena järjestelmänä korostui merkittävästi, selkiintyi ja myös vakiintui porvarillisen ihanteen myötä. Käytännön elämässä ero oli vuosisadan vaihteessakin vasta muotoutumassa, eivätkä ihmiset itse mieltäneet sitä merkittäväksi.¹⁹

Perhe on ollut valtioille tärkeä instituutio satojen vuosien ajan. Kai Häggmanin mukaan perheen nostaminen kansallisen ja valtiollisen elämän keskiöön oli hyvin yleisesti käytetty poliittinen idea Euroopassa vuoden 1789 jälkeen. Aatteiden tausta oli romantiikan kauden ajan eurooppalaisissa valtioteorioissa ja saksalaisessa ideologisessa filosofiassa.²⁰ Aivan uutta politiikan sitominen perhe-elämään ei kuitenkaan tuolloin ollut. Ruotsi-Suomessa samantyyppinen idea oli 1500-luvulla lanseeratussa kolmisäätyopissa huoneentauluineen, joka vaikutti pitkälle 1900-luvulle asti ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Huoneentaulussa määritellyt perhekunnan valtasuhteet ilmensivät pienoiskoossa koko yhteiskunnan valtasuhteita²¹. Perhekunnan kautta oikeutettiin tietynlainen yhteiskuntajärjestys, joka taas takasi yhteiskunnallisen rauhan.

Uusi perhekäsitys puhutti niin Ruotsissa kuin Suomessakin 1840-luvulta alkaen, ja peruslinjat olivat samat: ihanteen ääripäät olivat vanha, yhteisöllisyyttä korostava perhekunta ja yksilön oikeudet. Suomen erityispiirre oli kuitenkin voimakas

¹⁹ Heinonen 1999, s. 92–93 ja Löfström 1999, s. 206–207. Löfströmin mukaan rajan häilyvyys 1900-luvun alussa näkyy esimerkiksi siinä, että naiset saivat helposti samanlaisen oikeuden äänestämiseen kuin miehetkin vuonna 1906. Jos naiset olisi määritelty käytännössäkkin vain yksityisen puolelle, asia olisi voinut olla vaikeampi kuten monissa muissa Euroopan maissa, esimerkiksi Englannissa ja Saksassa.

²⁰ Häggman 1994, s. 15–16 ja 172–175.

²¹ Järjestelmässä mies vastasi kuningasta, äiti hallitusta ja lapset sekä palvelijat alamaisia.

kansakunnan etujen korostaminen. Yksilön etujen sijaan ajettiin voimakkaasti kansakunnan, valtion tai yhteiskunnan parasta. Perhe ja koti olivat yhteiskunta ja isänmaa pienoiskoossa. Perhe asetettiin kansallisvaltion moraaliseksi kivijalaksi.²² Samat argumentit olivat käytössä vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Keskiluokkaisen perheihanteen korostamisella pyrittiin tekemään pesäero niin ylempiin säätyläisiin kuin alempiin väestöryhmiin.

Erityisesti 1800-luvun jälkipuolisko ja 1900-luvun alku olivat voimakasta kansanliikkeiden aikaa. Taustalla vaikuttaneet suomalaiskansalliset eli fennomaaniset ajatukset ihannoivat paternalismia ja talonpoikaisuutta. Kansaan suhtauduttiin patriarkaalisesti ja autoritaarisesti. Toisaalta kansa nähtiin idealisoidusti terveenä ja vakaana talonpoikana. Yhteiskunnallisiin muutoksiin kuten kaupungistumiseen ja teollistumiseen ja niiden mukanaan tuomiin yhteiskuntamuotoihin suhtauduttiin voimakkaan epäillen.²³

Porvarillinen yhteiskuntapolitiikka tähtäsi 1870-luvulta alkaen paitsi sivistyksen, hyvinvoinnin, järjestyksen ja terveyden myös moraalin valvontaan. Säästäväisyys, intohimoista pidättäytyminen ja työteliäisyys olivat porvarillisen elämäntavan peruspilareita, ja siten se pyrki erottautumaan laiskoina pitämistään alemmista yhteiskuntaluokista ja ylettömässä ylellisyydessä elävistä ylemmistä yhteiskuntaluokista. Keskiluokkaiseen ihanteeseen kuului ajatus eräänlaisesta keskittien elämisestä, johon kuului kaikenlainen kohtuullisuus. Tarpeet normalisoitiin ja ihmisiä pyrittiin kasvattamaan, jotta he myös noudattaisivat näitä oppeja.²⁴

Porvarillisessa kehitysuskoisessa aatemaailmassa jokaisen kansalaisen tuli siis kehittää itseään kansakunnan edun nimissä. Kansakunta nähtiin kokonaisuutena, jota voitiin parantaa. Riittävän kehittynyt kansakunta pääsisi osaksi muuta maailmaa, ja tätä tavoitetta lähemmäs päästiin poistamalla ihmisten tietämättömyys ja itsekäs ja impulsiivinen halujen toteuttaminen. Aikakauden kansanliikkeet, varsinkin nais-, raittius- ja työväenliikkeet, sisällyttivät omiin ohjelmiinsa tavoitteet rajoittaa ja ohjata

²² Häggman, 1994, s. 163 ja 177.

²³ Heinonen 1998, s. 21.

²⁴ Halmesvirta 1998, s. 13–15.

ihmisten olemista ja tekemisiä. Varsinkin viinajuonti-, seksi-, hygienia-, lastenhoito- ja kodinhoitotavat joutuivat uudenlaisen tarkkailun alaisiksi.²⁵

Jotta kelvollista kansalaisuutta päästäisiin lähemmäs, remontti piti aloittaa jokaista ihmistä koskettavasta elinpiiristä, perheestä. Perhe alettiin ymmärtää sivistyneistön keskuudessa kansakunnan perusyksiköksi ja eräänlaiseksi politiikan välineeksi. Esimerkiksi J. V. Snellmanin mielestä kansalaisia piti sivistää näissä pienissä yksiköissä, ja tämä kasvatustehtävä annettiin nyt perheen äidin harteille.²⁶ Ajattelussa keskeistä oli se, että kun perhe voi hyvin, myös koko kansakunta voi hyvin. Tapojen juurruttaminen oli taas helpompaa, kun jokaisen perheen sisällä oli uusien arvojen sanansaattaja. Valistuksen ajateltiin olevan tehokkaampaa silloin, kun se tuli perheen sisältä eikä ylemmältä asiantuntijalta.

Keskiluokkaisessa ihanteessa vaimon ja aviomiehen elämänpiirit haluttiin erotella tiukasti: koti ja siten yksityinen oli naisen aluetta, kun taas miesten oletettiin toimivan julkisuuden piirissä. Käytännössä mies meni kodin ulkopuolelle töihin, kun taas uuttera vaimo piti huolen kodin kunnosta. Puolisoiden suhde toimi parhaiten silloin, kun roolijaosta pidettiin kiinni. Tämä aloitti osaltaan perinteisen patriarkaalisen perheihanteen murenemisen: nyt äitiä pidettiin kodin valtiattarena, kun taas miehen sanavalta ei ulottunut samoin kuin ennen kodin seinien sisäpuolelle. Eli toisin sanoen nainen sai aiempaa suuremman vallan määrätä kodin asioista, kun taas samalla mies vieraantui kodista toisella tavalla kuin ennen.²⁷

Keskiluokkaisessa ajattelussa mies ja nainen ymmärrettiin oleellisesti erilaisiksi. Tällä eroavaisuudella voitiin myös perustella jako yksityiseen ja julkiseen. Kun sääty-yhteiskunnan kollektiivisessa maailmankuvassa miehen ja vaimon suhde ymmärrettiin yhdeksi ja jakamattomaksi, kansalaisyhteiskunnassa myös puolisoista tuli yksilöitä²⁸, joilla oli omat tiukasti määritellyt tehtävänsä. Erottelu pohjasi osittain agraariyhteiskunnan vanhoihin normeihin mutta oli vain ehdottomampi. Vaikka aiemminkin elämänpiirejä oli eroteltu, sukupuolten tehtäväkentät eivät olleet täysin

²⁵ Apo 1999, s. 124–125.

²⁶ Pylkkänen 1994, s. 600.

²⁷ Sulkunen 1989, s. 47–48 ja Ollila 1993, s. 60.

²⁸ Sulkunen 1991, s. 63. Nykyinen ajatus miehen ja naisen suuresta erosta, suorastaan vastakkaisuudesta, alkoi muovautua vasta 1700-luvulla. Vainio-Korhonen 2002, s. 21.

ehdottomat, vaan niissä joustettiin tarpeen tullen.²⁹ Naisten ja miesten eroavaisuutta selvitetään taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Miesten ja naisten ero 1800-luvun ajattelussa.

NAINEN	MIES
Yksityinen	Julkinen
Perhe	Yhteiskunta
Tunteet	Järki
Uhrautuvaisuus	Itsekkyys
Passiivisuus	Aktiivisuus

Miesten ja naisten eroavaisuutta perusteltiin myös tieteen ja tutkimusten avulla, ja tiedettä tehtiin ja myös muokattiin ajan ohjelmiin sopivaksi. 1900-luvun alun lääketieteellisessä kirjoittelussa pidettiin itsestään selvänä, etteivät naiset ole yhtä älykkäitä kuin miehet. Biologisten selitysten mukaan naisen hermosto oli esimerkiksi alttiimpi ärsykeille ja korvakäytävä epäsovivampi kuulemiseen, mikä teki naisesta soveltuvamman yksityiselle puolelle.³⁰ Näin julkinen muodostui luonnollisesti miehen toiminta-alueeksi. Elämänpiirien erottamista perusteltiin osittain myös seksuaalivietin avulla, jonka uskottiin olevan erilainen naisilla ja miehillä.³¹ Koska naisen seksuaalivietin ei uskottu olevan ollenkaan yhtä vireä kuin vastakkaisella sukupuolella, vaimo valjastettiin miehensä siveyden vartijaksi. Hyvä ja henkevä vaimo piti siis myös miehensä siveyden kunnossa. Ja kun miehen siveys oli kunnossa, koko perheen siveys oli kunnossa ja onni taattu. Kyseessä ei suinkaan ollut miesten keskenään sopima, naisia vastaan suunnattu salaliitto. Näkemystä levittivät ahkerasti myös naisliikkeiden edustajat.³²

²⁹ Ollila 1993, s. 64–65.

³⁰ Häggman 1994, s. 187, 190–193.

³¹ Räisänen 1995, s. 140–141.

³² Käytännössä miehen ja naisen seksuaalisuuden erottelu näkyi esimerkiksi vuoden 1889 rikoslain seksuaalipykälissä. Esimerkiksi raiskauksen tuomion ratkaisi naisen tausta: rangaistus oli alempi, jos naisella oli ollut aiempia seksisuhteita tai jos tämä oli prostituoitu. Aloitteellisuus seksin harjoittamisessa koettiin tuomittavaksi. Löfström 1999, s. 210–211.

1.1 Tutkimuksen rajaus ja menetelmät

Pro gradu -työssäni tutkin Kotilieden avio- ja perheihanteita 1920- ja 1930-luvuilla. Oletan, että lehti edusti eliitin ja keskiluokan näkemyksiä hyvästä avio- ja perhe-elämästä, jotka se yritti juurruttaa tavallisen kansan piiriin. Minkälainen oli Kotilieden käsitys oikeanlaisesta avioliitosta ja ihanteellisesta perheestä lehden taipaleen ensimmäisinä kahtenatoista vuotena: Minkälaisia perhearvoja lehti edusti, ja minkälaista avioliiton mallia Kotiliesi ihmisille markkinoi? Mikä oli lehden rakkauskäsitys, ja minkälainen avio- ja perhe-elämä takasi puolisoiden onnen? Minkälaisia ohjeita Kotiliesi antoi puolison valintaan, ja kuinka se suhtautui avioeroon, vaimojen työssäkäyntiin ja lapsiin? Olen kiinnostunut myös ihanteen murtumisesta: onko lehdessä edustettuina vaimonhakkaajat ja muut ihanteen varjopuolet? Jos eivät, mikseivät?

Poliittisen historian tutkimus on ollut Suomessa perinteisesti vahvaa, ja osittain sitä kautta myös lehdistöhistoriantutkimuksella on pitkät perinteet. Arkipäivän historiaa väheksyttiin kauan, mutta 1970-luvulla tämäkin puoli löydettiin. Syntyi naishistoria, mentaliteettihistoria, erilaisten historia, perhehistoria, mikrohistoria, lasten historia. Näissä kaikissa suuntauksissa on ollut ajatus mennä lähemmäs sitä tavallista ihmistä, joka eli vuosikymmeniä ja -satoja sitten. Sidon oman tutkimukseni osaksi tätä 1970-luvulla syntynyttä historiantutkimuksen suuntausta jo aihepiirin valinnan vuoksi. Perheen- ja avioliiton tutkimus on ollut Suomessa valitettavan vähäistä. Vaikka en pystykään sanomaan, miten 1920-luvulla elänyt kurikkalaisen torpan emäntä Kotiliettä luki, pystyn kertomaan jotakin siitä, mitä kirjoittajat *toivoivat* hänen lehdestä lukevan. Tässä työssä liikutaankin avioliiton makrotasolla³³.

Historiantutkimuksessa on kiistelty pitkäkestoisten rakenteiden ja lyhytkestoisten muutosten suhteesta. Monesti väitetään, että muutosta etsitään väkisin sieltä, mistä sitä ei voi löytää, ja että toisaalta pitkäkestoisia rakenteita ei pystytä näkemään. Tässä työssä lähdetään siitä ajatuksesta, että perheihanne muuttui tai ainakin muovautui jollakin tavalla 1800-luvulla, mikä taas selittää Kotilieden 1920–1930-lukujen ihannetta. Uskon toki, että perhekäsitysten peruslinjat pysyneet samoina sukupolvesta toiseen: miehellä ja naisella on ollut tapana mennä yhteen ja perustaa jonkinlainen perhe kaikkina aikoina.

³³ Mikrotasosta on kysymys esimerkiksi silloin, kun avioliittoa tutkitaan tietyn tai tiettyjen menneisyyden avioparien kautta.

Väitän silti, että jonkinlaista muovautumista on kuitenkin ollut käynnissä koko ajan. Perhe-elämän odotukset ja edellytykset muuttuvat historiallisesti, ja ihanteiden painotukset vaihtelevat. Puhumisen 1800-luvun muutoksesta oikeuttaa mielestäni jo se, että kyseisen ajan kirjoittajat *itse* kokivat perheen olevan muutosten kourissa³⁴.

Näkökulmani on ennen kaikkea aatehistoriallinen, koska pääasiallinen mielenkiintoni on lehden markkinoimissa arvoissa. Kotiliedessä yhteiskunnan vallanpitäjät antoivat alemmilleen ohjeita eri asioista, myös perhe-elämän onnistumisesta. Vaikka lehden yleisö ei juurikaan lehden sivuilla näy, joissakin kohdissa pystyn luomaan keskustelua lehden ja lukijoiden välille. Esimerkiksi naisten ansiotyön eduista ja haitoista käytiin lehden sivuilla vuosien 1930–1931 aikana kiivasta keskustelua, ja silloin myös lukijoiden mielipiteet pääsivät lehteen asti³⁵. Ajattelun apuvälineitä olen hakenut myös nais- ja perhehistorian sekä erityisesti etnologian tutkimuksista.

Suomalaisen naisen historiaa on lähestytty hyvin usein kahdella tavalla. Tutkimuksen kohteena ovat olleet naiset ansiotyössä, mikä historia onkin Suomessa pitkä – ovathan naiset osallistuneet perheen elättämiseen kauan. Toinen perinteinen naislähestymistapa on ollut naisten yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja järjestäytyminen. Molempia tutkimussuuntia on leimannut tasa-arvonäkemyks. Vaikka en tietoisesti pyrikään tekemään naistutkimusta, sellaiseksi tutkimukseni voi ymmärtää. Perhe paitsi tuottaa, myös pitää yllä tietynlaista miehen ja naisen mallia, yhteiskunnallista sukupuolta. Tässä mielessä voidaankin puhua tutkimukseni olevan ns. gender-historiaa³⁶. Ja vaikka avioliitto on myös 1920- ja 1930-luvuilla perustunut miehen ja naisen väliseen suhteeseen, Kotilieden maailmankuvassa mies on todella sivussa. Naistutkimusperinnettä puoltaa myös se, lehden tekijät olivat naisia ja voimakkaita naisjärjestöjen vaikuttajajäseniä. Emansipaatiokeskeisen naishistorian karikoihin en kuitenkaan halua tässä työssä pudota. Naisten historia³⁷ on turhan usein nähty pelkästään kärsimysviitekehyksen läpi ja historiaa tutkittu tämän päivän lähtökohdista käsin.³⁸

³⁴ Häggman 1994, s. 11–15.

³⁵ Tosin silloinkaan ei voida puhua lähimainkaan nykylehtien tyyppisestä mielipiteenvaihdosta. Toimitus julkaisi alkuperäiseen kirjoitukseen neljä kommenttia ja päätti keskustelun tiukasti.

³⁶ Pulma 1989, s. 87.

³⁷ Kuten myös valitettavasti esimerkiksi lasten historia.

³⁸ Aiheesta enemmän esimerkiksi Sulkunen 1991.

Tässä työssä tutkimuksen kohteena ovat avio- ja perheihanteet sekä moraalivaalitaapitävien näkökulmasta, eivät käytännöt. Lähteeni ei kerro, kuinka lukijat tekstit ymmärsivät ja muuttivatko he käyttäytymistään lehden arvojen mukaisiksi. Olisi hyvin yksisilmäistä olettaa lehden ihanteen olevan suoraan lukijan käsitys oikeasta ja väärästä, sillä eihän oikea elämä ole niin mustavalkoisen yksioikoinen kuin ihanteissa.

Avioliiton ihanne saattoi kuitenkin vaikuttaa avioliiton ja perheen rakentamiseen. Rakkaus ja sopivan puolison löytäminen on ollut kaikissa yhteiskunnissa olennainen ja hallitseva järjestelmä. Näkemykset siitä, minkälainen oikea kumppani olisi ja mitä tuo rakkaus on, ovat vaihdelleet ajassa ja paikassa. Voidaankin sanoa, että kullekin historialliselle ajalle on löydettävissä kollektiivinen käsitys rakkauden, avioliiton ja perheen ihanteista. Tämän ihanteen voidaan sanoa olevan yhtenäinen ja laajan ihmisjoukon hyväksymä tai noudattama. Yhteisesti jaetut käsitykset huomataan helpommin silloin, kun vallitsevan ihanteen rinnalle pyrkii toinen näkemys.³⁹ Eli vaikka yksittäisten ihmisten avioitumisperusteet ovat käytännössä monimutkaiset, jossakin taustalla saattoi olla ajatus siitä, että kyseinen tapa oli ”oikea” tai ”hyvä”. Aviopuolison valinta, perheen rakenne ja koko ovat asioita, joihin vaikuttavat niin sosiaalinenkin kuin kulttuurinen ympäristö, ja lehtihän osallistuu kulttuurisen ympäristön luomiseen.

Raimo Salokankaan mukaan lehti on muistettava ymmärtää kahdella tavalla. Yhtäältä lehti on kokonaisuus, jonka luovat itse painotuote, omistajat, lehtitalo ja työntekijät. Toisaalta lehti on se painotuote, jota ihmiset lukevat ja tulkitsevat omalla tavallaan. Jälkimmäisessä tapauksessa tutkimuksen kohteena ovat lehden sisältö, tausta ja asema yhteiskunnassa.⁴⁰ Lehden sisältöä voidaan pitää historiallisena kuvauksena asioiden (todellisesta) kulusta, ja tekstejä voidaan selvittää nimenomaan siitä lähtökohdasta, että olivatko ne totta. Hedelmällisempää on kuitenkin ajatella lehti kulttuurin tuotteena tiettyssä sosiaalisessa ympäristössä. Lehti lähestyi asioita omista lähtökohdistaan ja mahdollisista tavoitteistaan käsin. Näin sen sisältö on vain yksi totuus. Kotiliesikin antoi maailmasta omanlaisensa kuvan. Kotilieden lehtien sisältöä voisi kuvata Kotilieden juttutodellisuudeksi. Ulkopuoli, se todellinen todellisuus, voikin sitten näyttää täysin toiselta.

³⁹ Räisänen 2001, s. 7.

⁴⁰ Salokangas 1982, s. 14.

Lehteä voidaan tutkia pääpiirteissään kahdella tavalla. Toisessa tutkimustavassa lehti, sen taustat ja tekijät, tunnetaan niin hyvin, että itse painotuotteen sisältöä ei tarvitse juurikaan katsoa. Kun tutkija tuntee lehden ajatusmaailman, hän tietää, mitä teksteissä on. Toisessa tutkimusotteessa liikkeelle lähdetään ennen kaikkea teksteistä itsestään, jotka ovat myös tässä työssä pääroolissa.

Koska suurin osa aineistoni perhettä ja avioliittoa koskevista teksteistä on vaativia, opastavia ja moralisoivia, ne täytyy sijoittaa tarkasti syntyhistoriaansa. Kai Häggmanin mukaan normatiivisten lähteiden lähdekritiikki on käsitteiden kriittistä analyysiä, tekstien sijoittamista yhteyksiinsä sekä tekstien kätkeytyjen tarkoituksien selvittämistä.⁴¹ Kotiliedenkin juttuja on mahdotonta ymmärtää ilman perusteellista kontekstointia, joka taas auttaa avaamaan oleelliset käsitteet ja kätkeytyvät merkitykset.

Yksi tutkimukseni apuväline on diskurssin käsite laajasti ymmärrettynä, lähinnä väljänä teoreettisena viitekehyksenä. Diskurssit ovat autonomisia, julistavia ja ehdottomia puhuntatapoja eri asioista. Diskurssi on eräänlainen kirjoittamaton säännöstö, miten jostakin asiasta kirjoitetaan tai puhutaan.⁴² Kotiliesi loi yhden tavan puhua avioliitosta ja oikeasta perhemuodosta. Olennainen kysymys työni kannalta on se, miten Kotiliesi avioliitosta ja perheestä kirjoitti ja miten se perusteli oman ihanteensa. Diskurssin käsitettä käytettäessä ei ole niin suurta merkitystä, kuka tekstin tuotti, sillä tietyssä paikassa ja ajassa jokaisen kirjoittajan tuotosten uskotaan olevan samassa linjassa muiden tekstien kanssa.

Toisaalta historiantutkimuksessa tekstien kirjoittajia ei voi unohtaa täysin, ja käsittelenkin lehden toimittajia ja muita avustajia ja heidän aatemaailmaansa luvussa 2.2. Alkuaikojen sanoma- ja aikakauslehdissä ei kuitenkaan ollut tavallista merkitä jokaiseen juttuun tekijää toisin kuin nykyään. Joissakin Kotilieden jutuissa tekijä on, mutta paljon on juttuja, joista kirjoittajaa ei selviä. Välillä nimen asemesta on käytetty nimimerkkiä. Välillä on siis käytännössä ollut mahdoton tietää, kuka tekstin takana on ollut – lukija vai asiantuntija. Toisaalta en kuitenkaan usko, että tämä olisi työni puute.

⁴¹ Häggman 1994, s. 31.

⁴² Diskurssin käsitettä historiassa ovat hyödyntäneet Jari Ehrnrooth (1992) ja Arja-Liisa Räisänen.

Lehteen on tuskin mennyt mielipiteitä, jotka olisivat lehden toimituksen ajatusmaailman vastaisia⁴³.

1.2 Aiempi tutkimus

Perhe- ja avioliittohistoriantutkimus ei ole ollut Suomessa kovin suosittua. Kansatieteilijä Armas Niemisen väitöskirja 1950-luvun alusta on edelleen pätevä tutkimus avioliitto- ja seksuaalimoraalikeskustelusta sata vuotta sitten. Nieminen on lähestynyt aihetta *absoluuttisen* ja *relatiivisen sukupuolimoraalin* käsitteiden kautta. Absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajista avioliitto onnistui vain silloin, kun puolisoilla oli syvä henkinen yhteys ja kun esimerkiksi seksi kuului vain avioliittoon – avioliiton ulkopuolisia tai esiaviollisia suhteita ei siis missään nimessä sallittu. Relatiivisen sukupuolimoraalin puolestapuhujat taas korostivat seksuaalisuuden tärkeyttä ihmiselle ja puhuivat jo tuohon aikaan vapaamman rakkauden puolesta.⁴⁴

Riitta Jallinoja on taas omissa tutkimuksissaan puhunut familistisesta ja individualistisesta perhekäsityksestä, jotka kamppailivat 1800-luvulla. Familistinen perhekäsitys pyrki vahvistamaan ja lujittamaan perheen asemaa, kun taas individualistinen näkemys lähti liikkeelle siitä ajatuksesta, että jokaisella ihmisellä oli oikeus toteuttaa itseään niin kuin halusi.⁴⁵ Nähdäkseni Kotiliesi edusti absoluuttista sukupuolimoraalia ja familistista perhekäsitystä ja taisteli yhteiskunnassa liikkuvia relatiivisen sukupuolimoraalin ja individualistisen perhekäsityksen tuulia vastaan.

Arja-Liisa Räisänen on tutkinut teoksessaan *Onnellisen avioliiton ehdot* suomalaisten avioliitto- ja seksuaalivalitusoppaiden ihanteita vuosina 1865–1920 diskurssianalyysin avulla. Hänen mukaansa yhteiskunnassa oli vallalla erilaisia aviodiskursseja, puhuntatapoja avioliitosta, jotka vaihtelivat esittäjien taustojen mukaan.⁴⁶ Kai Häggmanin *Perheen vuosisata* kuvaa keskiluokan perheihannetta 1800-luvulla Waseniuksen suvun ja ajan julkisen keskustelun kautta. Hän havaitsi, että ihanteissa avioliitto oli perhettä ja sukua tärkeämpi yhteiskunnan perusyksikkö. Naisen tärkein

⁴³ Lisää aiheesta luvussa 2.1.

⁴⁴ Nieminen 1951, s. 118–125.

⁴⁵ Jallinoja 1984, s. 39–45.

⁴⁶ Räisänen 1995.

tehtävä oli päästä naimisiin, tulla äidiksi ja kasvattaa itse lapsensa.⁴⁷ Kirsi Pohjola-Vilkuna on puolestaan tutkinut maaseudun luvatonta seksuaalisuutta 1800- ja 1900 - lukujen vaihteessa. Vaikka vuosisadan vaihteen julkisessa keskustelussa korostettiin voimakkaasti siveellisyyttä ja siveellistä käyttäytymistä, käytännössä miehet ja myös naiset saattoivat hyvin vieraila vieraisa vuoteissa.⁴⁸

Myöskään aikakauslehtien ihanteet eivät ole tutkijoita juuri kiinnostaneet. Riitta Jallinoja on selvittänyt teoksessaan *Moderni säädyllisyys* naistenlehtien avioihanteita lähinnä 1950-luvulta alkaen. Hänen mukaansa media osallistuu olennaisesti ihanteiden luomiseen jo siinä, että se tuo aviosuhteen kodin seinien sisäpuolelta julkisuuteen.⁴⁹ Yleensä lehdistöhistoriasta taustatietoja antavat esimerkiksi Raimo Salokankaan ja Päiviö Tommilan teokset. Kotilieden perustamisprosessin selvittelyssä apua on ollut erityisesti Risto Karlssonin tekemästä Yhtyneiden Kuvalehtien historiikista.⁵⁰

Kotilieteen keskittynyttä tutkimusta on olemassa jonkin verran: pro gradu -töitä on tehty Kotiliedestä useita⁵¹, ja Päivi Aikasalo väitteli tohtoriksi lehden välittämistä pukeutumisasihanteista vuonna 2001. Hyvä apu työlleni on esimerkiksi Marjo Niemisen lisensiaatintyö *Kotitalousideologiasta avarampaan naiskäsitukseen*, jossa tutkija on selvittänyt Kotilieden käsityksiä naisten kouluttamisesta ja kouluttautumisesta peräti seitsemänkymmenen vuoden ajan.⁵² Tämän lisäksi monessa varsinkin naisten koulutusta koskevassa tutkimuksessa Kotiliesi on ollut yksi lähde monien joukossa⁵³. Kotilieden avioihanteita ei kuitenkaan ole tietääkseni aiemmin tutkittu.

Erityisen tärkeä teoreetikko työni kannalta on Norbert Elias. Hän tutki eri aikojen käytös- ja tapooppaita ja loi ajatuksen vuosisatoja kestäneestä sivilisoitumisprosessista. 1600-luvulta asti valtio alkoi määritellä yhä enemmän ja tarkemmin ihmisten eloa. Osa ihmisistä tiesi muita paremmin, mikä on oikea tapa elää ja olla, ja sitä mallia markkinoitiin muille kansanosille. Ihmiset alkoivat rajoittaa ja kontrolloida omaa käyttäytymistään sen perusteella, mitä yhteiskunnassa määriteltiin oikeaksi ja vääräksi.

⁴⁷ Häggman 1994, s. 218–220.

⁴⁸ Pohjola-Vilkuna 1995.

⁴⁹ Jallinoja 1997, s. 17.

⁵⁰ Karlsson 1995, Salokangas 1982 ja Tommilan toimittama Suomen lehdistön historia.

⁵¹ Esimerkiksi Minna-Kristiina Ruokonen on tehnyt Jyväskylän yliopiston sosiologian laitokselle gradun Kotilieden naiskuvasta.

⁵² Nieminen 1997.

⁵³ Esimerkiksi Kaarninen 1995.

Yksinkertaisimpien yhteisöjen ihmiset ovat tarvinneet itsehillintänsä säilyttämiseen runsaasti ulkoista valvontaa, kuten esimerkiksi muiden ihmisten synnyttämää pelkoa. Monimutkaisemmin järjestyneissä yhteiskunnissa kuten esimerkiksi teollistuneessa yhteiskunnassa ihmisten käyttäytymistä ei tarvitse ohjata pakolla, vaan heitä ohjaa oma sisäinen itsehillinnän mekanismi.⁵⁴ Mitä lähemmäs tulemme nykyaikaa, sitä vähemmän ylhäisempien on tarvinnut alempiaan opettaa, koska suuri osa kansasta on alkanut käyttäytyä itsestään odotusten mukaisesti. Ja mitä edemmäs sivilisoitumisprosessi on edennyt, sitä ”sivilisoituneempia” me ihmiset olemme. Olemme siis sopeutuneet huomaamattamme yhteiskunnan vaatimukseen, niihin vaatimukseen, joiden olemassaoloa emme edes välttämättä huomaa.

Näen Kotiliedenkin kirjoittelun tuon sivilisoitumisprosessin jatkumona. 1920- ja 1930-luvullakin vaikutti joukko ihmisiä, jotka kuvittelivat tietävänsä, mikä on paras tapa elää. Koska suurimman osan kansasta ei uskottu tietävän oikeaa elintapaa, heitä piti valistaa. Kotiliettä pidän ennen kaikkea valituslehtenä. Kotilieden tarkoitus oli antaa ihmisille vihjeitä siitä, kuinka he selviäisivät paremmin arkipäivästään ja eläisivät paremmin. Kotiliesi ei kuitenkaan pakottanut ketään tiettyyn elämäntapaan – se ei esimerkiksi uhannut konkreettisilla rangaistuksilla. Kotilieden valitus olikin hienovaraisempaa: vihjailevaa, suostuttelevaa, uhkakuvia luovaa. Ihmiset yritettiin vaivihkaa tutustuttaa lehden ”oikeaan” ja ”väärään”.

Irma Sulkunen on käsitellyt useassa teoksessa naisten roolia suomalaisten järjestäytymisessä 1900-luvun alussa. Suurin osa naisista ei suosinut yläluokkaisiksi käsitettyjä naisasialiikkeitä⁵⁵, vaan naiset järjestyivät miesten rinnalla kansanliiketyyppisissä järjestöissä kuten esimerkiksi raittiusliikkeessä. Sulkusen mukaan naisliike olikin laaja, eri järjestöissä vaikuttanut rintama, jonka kantavaksi ajatukseksi hahmottui keskiluokkainen koti- ja äidillisyyssaate. Joukkojärjestöjen ydin myös koostui nimenomaan uudesta keskiluokasta.⁵⁶ Samoihin tuloksiin päättyy myös Riitta Jallinoja kirjassaan *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*.⁵⁷

⁵⁴ Esimerkiksi Elias 1997, s. 33–38.

⁵⁵ Varsinaisissa naisasiayhdistyksissä, Suomen naisyhdistyksessä ja Unioni naisasialiitossa, oli jäseniä parhaimmillaan vain kaksi tuhatta. Jäsenet olivat pääasiassa säätyläisnaisia.

⁵⁶ Esimerkiksi Sulkunen 1979, s. 118, Sulkunen ja Alapuro 1987, s. 155–156 ja Sulkunen 1987, s. 164.

⁵⁷ Jallinoja 1983.

Koska Martta-järjestö oli vuosisadan alun merkittävä keskiluokkainen naisliike, myös Anne Ollilan *Suomen kotien päivä valkenee* -teos on aiheeni kannalta tärkeä. Marttojen näkemyksissä naisen rooli määriteltiin perheen kautta, ja perheenemännän jalo tehtävä oli kasvattaa kunnollisia, lainkuuliaisia ja isänmaata rakastavia kansalaisia. Toisaalta yhteiskuntakaan ei tullut toimeen ilman naisten panosta. Naisille sopivaksi aloiksi määrittyivät hoiva- ja huoltotyö eli niin sanottu yhteiskunnallinen äitiys. Yhteiskunnallinen osallistuminen oli kuitenkin mahdollista vasta sitten, kun koti oli hoidettu.⁵⁸

Porvarillisilla ihanteilla oli yhteyksiä terveystalouden ja sitä kautta myös mentaalihygieniaan. Tässä näkökulmassa auttavat esimerkiksi Turo-Kimmo Lehtosen ja Anssi Halmesvirran tutkimukset. Halmesvirran mukaan muun muassa tilastomiesten harrastama avioliiton solmimis- ja lasten hankinta-ajankohdan laskeminen sekä muu perhe-elämän säätely olivat epäsuoria keinoja vaikuttaa ihmisten perinnöllisyyteen.⁵⁹

Kotiaate ja koti käsitteenä olivat tärkeitä iskusanoina Kotiliedessä. Suomalaista asuntopolitiikkaa ovat tutkineet Anneli Juntto ja Kirsi Saarikangas, jotka molemmat käsittelevät aihetta osaltaan kansallisen projektin näkökulmasta. Visa Heinonen on puolestaan tutkinut kotitalouskulttuuria vuosisadan vaihteessa. Mielenkiintoinen on tutkijan ajatus siitä, että vuosisadan vaihteen emäntien valistus oli osittain naisliikkeiden vastaus ajan patriarkaaliseen henkeen. Naiset saivat valtaa, kun kodin pyörittämisestä tehtiin hänen elämäntehtävänsä. Toiseksi naiset tarvitsivat valitusta jo siksi, että talonpoikaisessa työnjaossa kotitalouden pyörittäminen oli pääasiassa naisen tehtävä. Kolmanneksi vuosisadan alkupuolella vaikuttivat voimakkaasti säästäväisyyttä ja niukkuutta korostavat aatevirtaukset.⁶⁰ Nämä kaikki yhdessä loivat sen valituksen suunnan, jota Kotiliesikin sitten edusti.

1.3 Työn rakenne

Olen jakanut työn varsinaisen käsittelyosuuden kolmeen päälukuun. Luvussa kaksi pohditaan Kotiliettä tutkimuskohteena sekä itse lehden että toimituksen näkökulmasta.

⁵⁸ Ollila 1993, s. 136–144.

⁵⁹ Halmesvirta 1998, s. 188.

⁶⁰ Heinonen 1998, s. 15.

Luvun lopussa olen vielä käsitellyt hieman lehden lukijoita sen perusteella, mitä lehden pohjalta heistä voi sanoa.

Luvut kolme ja neljä olen nimennyt Kodiksi ja Liedeksi. Päättäntöluvussa viisi nämä vedetään yhdeksi kokonaisuudeksi Kotiliesi. Luku kolme eli Koti koostuu kodin peruselementeistä. Luvussa käsitellään Kotilieden perhekuva, avioliiton ja puolisonvalinnan ihanteita sekä kodin henkeä, kodin oikeanlaista ilmapiiriä. Olen sijoittanut kuitenkin samaan lukuun myös perheidyllin hajottavan alakohdan avioerosta ja muista kodinonnen murtajista.

Liesi-luvussa taas käsitellään työtä. Liesi on metaforinen ilmaus töille, erityisesti naisen töille, jotka Kotiliesi enimmäkseen sijoittaa kodin seinien sisäpuolelle. Liesi-luvussa käsitelläänkin puolisoitten tehtäviä perhe-elämässä ja arjessa sekä naisten ansiotyössä käymistä. Olen sijoittanut samaan lukuun myös lapset, koska heidän hyvinvointinsa tuntui lehden maailmankuvassa riippuvan äidin työtehtävistä.

2. Tutkimuskohteena Kotiliesi

2.1 Naisellisesti naisille

Aikakauslehtimarkkinat kasvoivat rivakasti 1920-luvulla. Kun vuonna 1920 Suomessa ilmestyi 350 lehteä, vuonna 1925 määrä oli kasvanut 476 ja viittä vuotta myöhemmin 663 lehteen. Suomenkielisiä lehtiä perustettiin selvästi ruotsinkielisiä hanakammin: kun vuonna 1920 ruotsalaisia lehtiä oli kaikista lehdistä miltei kolmannes, vuonna 1930 vain joka viides lehti oli ruotsinkielinen.⁶¹ Aikakauslehtien menestyksen mahdollisti kansalaisten lukutaidon koheneminen. Koulunkäynti yleistyi 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä, ja lukemaan oppinut ja ennen kaikkea tottunut nuoriso ei enää oudoksunut lehtiä samoin kuin vanhempansa. Asiaa auttoi myös vuonna 1921 säädetty yleinen oppivelvollisuus. Samalla vuosikymmenellä jo 70 prosenttia kansasta osasi lukea.⁶²

Naisliikkeiden piirissä julkaistiin jo 1900-luvun alussa naisille suunnattuja aikakausjulkaisuja, mutta avoimen poliittiset lehdet eivät saaneet suuren yleisön kannatusta. Kotilieden esikuvana voitaisiin pitää 1800-luvun lopussa ilmestynyttä *Koti ja yhteiskunta* -lehteä, joka sekin tosin lakkautettiin vuonna 1911. Tilajamäärät eivät parhaimmillakaan nousseet kuin muutamaankin tuhanteen lehteen. Naistenlehtityypistä aineistoa ruokaohjeista muotiin oli koko perheelle tarkoitetuissa kuva- ja perhelehdissä.⁶³

Tässä valossa WSOY:n Kotilieden menestys oli melkoinen yllätys. Kotilieden kiivaasti kasvanut levikki tuntuu melkoiselta saavutukselta, sillä esimerkiksi suosittu *Suomen Kuvalehti* painos vuonna 1925 oli 75 000 kappaletta, vain parisenkymmentä tuhatta lehteä enemmän kuin Kotiliedellä.⁶⁴ Menestyslehti sai hallita rauhassa naistenlehtimarkkinoita vuoteen 1931 asti. Vasta tuolloin Otava perusti Kotiliedelle

⁶¹ Leino-Kaukiainen 1992, s. 203. Lukuihin on otettu mukaan myös sellaiset lehdet, jotka ilmestyivät vuoden aikana edes yhden kerran.

⁶² Leino-Kaukiainen 1992, s. 210–211.

⁶³ Malmberg 1991, s. 193–194 ja Karlsson 1995, s. 58.

⁶⁴ Leino-Kaukiainen 1992, s. 211. 1920-luvun lopulla *Suomen Kuvalehti* oli maan suosituin lehti, jonka levikki oli peräti 137 000 kappaletta.

kilpailijaksi Oma Koti -lehden.⁶⁵ Oma Koti ei ollut yhtä tiukan asiallinen kuin kilpailijansa: yleisilme oli iloisempi, jutut viihdyttävämpiä ja kohderyhmä maaväen sijaan kaupunkilaisnaiset. Vuonna 1934 lehti kuitenkin sulautettiin taloudellisten vaikeuksien vuoksi Kotilieteen. Kotiliesi peri joitakin Oma Kodin viihdyttäviä elementtejä, kuten esimerkiksi Kieku ja Kaiku -sarjakuvan ja Martta Wendelinin kansikuvat.⁶⁶

Avioliitto-oppaat ovat varmasti keskeisin lähderyhmä tutkittaessa jonkun aikakauden perhe- ja avioihanteita. Kirjoissa annettiin yksityiskohtaisia ohjeita onnistuneen avioliiton solmimisesta ja perhe-elämän viettämisestä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta aineistoa on valtavasti, sillä kyseinen ajanjakso oli oppaiden varsinaista kulta-aikaa. Itse pidän kuitenkin hedelmällisempänä lehdistön tutkimista. Vuosisadan vaihteen lehdissä annettiin yhtä lailla ohjeita ja vinkkejä onnistuneen elämän viettämiseen kuin kirjoissakin, mutta suurin ero näiden kahden välineen välillä on suhde lukijaan. Lehden lukemisen kynnyks on ollut myös entisaikoina kirjoja matalampi. Kiireinen Aino on saattanut joutohetkinään tarttua kirjaa hanakammin aikakauslehteen, vaikkapa Kotilieteen. Kun kirjan lukeminen vie aikaa ja siihen pitää keskittyä, lehden napakan jutun lukee rivakasti, ja kyseisestä asiasta voi silti saada järkevän ja itseä hyödyttävän kuvan. Jos jostakin on haluttu etsiä oman ajattelun apuvälineitä, näkisin lehden olevan välineenä kirjaa voimakkaampi.

Kotiliesi onkin lähteenä todella antoisa, koska nähdäkseni se pyrki muovaamaan epäsuorasti yhteiskuntaa ja kansan käsityksiä perhe-elämästä ja avioliitosta. Näin lehti osallistui omalta osaltaan avioihanteen luomiseen. Lehden toiminnan tekee merkittäväksi se, että sen välittämään ihanteeseen tutustui todellakin moni nainen.

Vaikka Kotiliettä on pidetty myös perhelehtenä, itse ymmärrän sen nimenomaan naistenlehdiksi. Naistenlehdellä tarkoitetaan lehteä, joka on kohdistanut pääsisältönsä naisille. Naistenlehtien ymmärretään sisältävän hyötyä, tietoa, yleissivistystä, palvelua, kevyempää luettavaa sekä viihdettä.⁶⁷ Kotilieden aineisto oli kasattu ehdottomasti

⁶⁵ Leino-Kaukiainen 1992, s. 212

⁶⁶ Malmberg 1991, s. 202–203 ja Karlsson 1995, s. 63. Ensimmäinen Kotilieden ja Oman Kodin yhteisnumero ilmestyi heinäkuun 15. päivänä 1934. Tällöin Kotilieden toimitusjoukkoon liittyi myös Oman Kodin toimittaja Ida Pakari.

⁶⁷ Malmberg 1991, s. 195–196.

nimenomaan naisia puhuttelevaksi. Lehden toimijoina ja myös oletettuina toimijoina ovat naiset, kun miehille on varattu selvästi pienempi rooli.

Jo lehden nimi, *Kotiliesi – Koti on yhteiskunnan sydän*, kertoo lehden kohdeyleisön, naiset. Nimi *Kotiliesi* oli WSOY:n apulaisjohtaja Hjalmar Kahelinin kädenjälkeä: Nimi pälkähti miehen päähän tämän mennessä eräänä iltana kotiinsa, jossa perhe odotti häntä kaakeliuunin tulen loisteessa. Mies keksi, että uuden naistenlehden nimeksi sopii *Kotiliesi* – se valaisee, lämmittää ja kutsuu luokseen.⁶⁸ Olennaista on, että kotilieden lämmittämisestä vastaa nainen, kotona odottava vaimo ja lasten äiti.

Kotilieden toimittaja Hedvig Gebhard piti nimeä liian tunteellisena ja hyväksyi nimen vasta, kun siihen lisättiin alaotsikko *Koti on yhteiskunnan sydän*. Lause oli osa lehden nimeä pitkään, aina vuoteen 1992 asti.⁶⁹ Tämänkin lause viittaa kotiin naisen elinpiiriin. Kai Häggmanin mukaan porvarillisessa retoriikassa sydän symbolisoi usein naista, pää taas miestä⁷⁰. Näin lause kuuluisikin, että koti on yhteiskunnan nainen tai vielä lyhemmin, koti on yhtä kuin nainen.

Jan Löfström kirjoittaa, että aikakauslehdet voidaan nähdä yhtenä tekijänä 1800-luvulta alkaneessa sukupuolten erillistämässä. Varsinkin 1900-luvun puolivälissä perustettiin innokkaasti lehtiä niin miehille kuin naisillekin⁷¹, jotka antavat ohjeita ja ihanteita pukeutumisesta, liikkumisesta, seurustelusta ja muista arkielämän tilanteista.⁷² Itse uskoisin erottelun kuitenkin alkaneen jo *Kotiliedestä*. Kyseisessä lehdessä annettiin ohjeita ja ihanteita nimenomaan naisille.

Kotiliedestä muovautui hyvin asiallinen lehti. Hyötyä edustivat esimerkiksi ruoka- ja käsityöohjeet, tietoa lehti antoi taas esimerkiksi lastenkasvatuksesta tai avioliiton solmimisesta. Yleissivistävää aineistoa olivat muun muassa ulkomaalaisten kotien sisustusesittelyt. Viihdettä lehdessä ei ollut juurikaan, vaan lehden kevyempi osa koostui lähinnä novelleista ja kertomuksista. Tosin monesti niistäkin tuntui usein löytyvän jokin opetus.

⁶⁸ Kataja 1992, s. 12–13 ja Karlsson 1995, s. 62.

⁶⁹ Kataja 1992, s. 13.

⁷⁰ Häggman 1994, s. 187.

⁷¹ Kyseisiä lehtiä ovat esimerkiksi vuonna 1949 perustettu *Miesten kesken* ja vuonna 1952 perustetut *Me naiset* ja *Naisten maailma*.

⁷² Löfström 1999, s. 239.

Lukijan elämässä naistenlehti on toteuttanut erilaisia tehtäviä. Lehdet ovat olleet lukijoilleen hyödyllisiä ja vahvistaneet näiden itsetuntoa, jakaneet tietoa, tarjonneet päiväunia, korvanneet puuttuvia ihmissuhteita, antaneet terapiaa ja tallentaneet osaltaan suomalaista elämänmenoa. Naistenlehdet ovat olleet myös yhteiskunnallisia vaikuttajia.⁷³ Myös Kotilieden lukijoilla 1920-luvulla on ollut syynsä lehden seuraamiseen. Vaikka on vaikea sanoa miksi naiset lehteä lukivat, uskoisin heidän hakeneen lehdestä ennen kaikkea tietoa ja hyötyä – sitähän lehden sisältö pääasiassa oli. Kertomukset ja muu kevyempi materiaali saattoi kuitenkin tarjota mahdollisuuden päiväuniin ja korvata ihmissuhteita sekä olla jopa terapeutista väsymyksen hetkinä.

Kotilieden avio- ja perhekirjoittelun voisi jakaa karkeasti neljään ryhmään. Suuri osa avioliittoa ja perhettä koskevista artikkeleista käsitteli eduskunnassa puuhattavia lakimuutoksia. Toiseksi avioelämää sivuttiin novelleissa ja muissa kevyemmissä kirjoituksissa. Kiintoisin oli kolmas ryhmä, joka koostuu ajankohtaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä tehdyistä asiajutuista. Neljänteen ryhmään kuuluvat lukijoiden avioliittoa koskevat kirjeet ja mielipiteet, jotka vain harvoin pääsivät lehden sivuille. Lukijoilta tiedusteltiin tutkimusvuosien aikana esimerkiksi ihanneaviomiestä. Näiden lisäksi avioasioita sivuttiin *Kysymyksiä ja vastauksia* -palstalla, jossa lukijat saivat kysellä omaa elämäänsä askarruttavia asioita. Aviopuolella kysymyksiä kirjoitti usein esimerkiksi se, minkälainen oikeus naisella oli yhteisen kodin tavaroihin.⁷⁴

Työssäni olen paneutunut erityisesti tuon kolmannen ryhmän teksteihin, mutta käytän välillä muidenkin ryhmien tekstejä, kuitenkin lähinnä esimerkinomaisesti. Tutkimusotteeni on laadullinen. Valitsin kolmannen ryhmän tekstit työn aineistoksi siksi, että niiden kautta selviää kirkkaimmin Kotilieden arvomaailma ja juttujen kytkökset muuhun yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Vaikka olenkin ottanut lähempään tarkasteluun vain osan jutuista, uskon, että niiden luoma kuva tekee lehdelle oikeutta. Lehden jutut eivät ole lehden linjasta vapaita tai itsenäisiä. Juttujen näkökulmaa ohjasivat paitsi kirjoittajien omat näkemykset myös lehden toimitus: toimitus, viime kädessä päätoimittaja, päätti, mitä juttuja julkaistaan,

⁷³ Malmberg 1991, s. 284–286.

⁷⁴ Kotiliedet 1922–1934.

mitä ei. Lehden linjasta poikkeavat kirjoitukset eivät lehteen asti päässeet, ainakaan ilman erillistä huomautusta⁷⁵.

2.2 Toimitus koostui vaikuttajanaisista

Kotilieden vakiotoimitukseen kuului alun perin viisi naista: filosofian maisteri, Kotilieden toimitussihteeri ja vastaava toimittaja Alli Wiherheimo, professorin rouva Hedvig Gebhard, filosofian maisteri ja rouva Laura Harmaja, opettaja Mandi Hannula sekä johtaja Eva Somersalo. Somersalo tosin jäi pois toimituksesta jo vuonna 1926, ja hänen tilalleen toimitusjoukkoon liittyi käsityöopettaja Mary Ollonqvist. Heidän lisäksi lehteen kirjoitti joukko vakituisia avustajia, joiden yhteiskunnallinen asema ei paljon edellisistä poikennut: esimerkiksi ensimmäisen vuosikerran avustajajoukossa oli johtaja, kaksi rouvaa, neiti, filosofian maisteri, käsityön opettaja, lääketieteen liseniaatti sekä professori.⁷⁶ Näiden lisäksi lehdessä julkaistiin satunnaisesti juttuja, joiden kirjoittajat olivat usein jonkun erityisalan osaajia. Vuosien varrella avustajien joukko kasvoi, mutta laatu ei juurikaan muuttunut: vuoden 1934 avustajat ovat kirjailijoita, maistereita, opettajia, taiteilijoita ja rouvia.⁷⁷ Lehti oli myös ylpeä avustajajoukkonsa yläluokkaisuudesta: ”*vakinaisten lisäksi on lukuisa joukko yhteiskunnallisessa elämässä muuten huomattuja henkilöitä rikastuttanut lehden sisältöä*”⁷⁸.

Vakituisesta väestä ainoastaan Hedvig Gebhardilla ja Alli Wiherheimolla oli aiempaa toimittajakokemusta. Vielä 1900-luvun alussa oli kuitenkin tavallista, että lehtiä tekivät muut kuin päätoimiset toimittajat – toimittajan työllä kun ei elänyt. Gebhardin on sanottu pitäneen toimitusta pystyssä: hän oli esimerkiksi hyvä ideoimaan juttuaiheita. Toimitusväki seurasi tarkasti, mitä ulkomailla tapahtui. Varsinkin Wiherheimolla oli loistava kielentaito⁷⁹, ja hän lukikin aktiivisesti ulkomaisia lehtiä ja poimi niistä ideoita Kotilieteen. Toimitusväki oli Kotiliedelle uskollista. Alli Wiherheimo viihtyi erityisen

⁷⁵ Naisten ansiotyöstä käytiin vuosina 1930 ja 1931 isompi keskustelu. Toimitus oli lisännyt provosoivan avausjutun alkuun huomautuksen, ettei kirjoitus edusta lehden näkemyksiä mutta sen toivotaan herättävän keskustelua. Vastaavaa ei lehdessä tapahtunut muulloin tutkimusjakson aikana.

⁷⁶ Tituleeraukset ovat lehden toimittajien omia. Kotilieden näytenumero, joulunumero.

⁷⁷ Kotiliesi 1934, s. II

⁷⁸ Kotiliesi 1932, s. 859.

⁷⁹ Wiherheimo osasi loistavasti varsinkin englantia. Hän kirjoitti ennen Kotilieden päätoimittajuutta juttuja Bostonissa ilmestyvään Christian Science Monitoriin sekä teki radiojuttuja Radio Canadalle. Karlsson 1995, s. 61.

hyvin, sillä hän oli lehden päätoimittajana yhtäjaksoisesti 41 vuotta.⁸⁰ Myös Gebhard, Hannula ja Harmaja vaikuttivat Kotiliedessä kauan, sillä he olivat siellä kuolemiinsa asti. Ainoastaan Somersalo jätti Kotilieden jo vuonna 1926.⁸¹

Jo lehteä perustettaessa tuntui olevan tärkeää, että toimitus koostuisi yhteiskunnan kermasta. Näin kuvaa lehden perustamiskeskustelua Risto Karlsson: ”*Eräänä lokakuun lopun päivänä 1922 Jalmari Jäntti oli taas tullut Porvoosta ja ilmaantui Alli Wiherheimon työhuoneeseen. Se oli Alma Birkemanin, huoneiston omistajan, olohuone. – Yhtiömme aikoo perustaa lehden naisille, ilmoitti Jäntti. – Siitä pitäisi tulla suomalainen Husmodern. Minusta te olette sopiva sen toimittajaksi. Kun Alli Wiherheimo sanoi ihmeissään, ettei tiedä tuon taivaallista aikakauslehden toimittamisesta, Jäntti ilmoitti, että lehdelle kootaan arvovaltainen ja tietävä toimituskunta.*”⁸²

Kotilieden toimituskunta koostuikin naisista, jotka olivat yhteiskunnassa vaikutusvaltaisessa asemassa. Hedvig Gebhard, Mandi Hannula ja Eva Somersalo olivat kansanedustajia, joilla oli useita luottamustoimia erilaisissa naisasiaa ajavissa toimikunnissa ja liikkeissä. Gebhard oli ollut mukana aktiivisesti naisasialiikkeessä jo 1800-luvun lopulta ja perustamassa Naisasialiike Unionia vuonna 1892. Tämän lisäksi hän toimi valtion kotitaloustoimikunnan puheenjohtajana. Hannula oli Suomen naisyhdistyksen johtokunnan jäsen ja Somersalo puolestaan hääräsi Marttaliitossa. Laura Harmaja kirjoitti kansantaloustieteellisiä teoksia sekä yksin että kansantaloustieteilijämiehensä kanssa, ja hän oli Suomen naisyhdistyksen varapuheenjohtaja.⁸³ Gebhardin, Hannulan, Harmajan ja Somersalon keskeinen tavoite oli saada valtiovalta huomaamaan kotityön merkitys⁸⁴, ja tätä asiaa ajettiin eduskunnan ja muun julkisen keskustelun ohella selkeästi myös Kotiliedessä. Päätoimittaja Wiherheimo oli mukana Suomen Akateemisten Naisten liitossa. Käytännössä siis vakituisesta väestä kaikki olivat jollakin tavalla mukana yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, erityisesti vuosisadan vaihteen naisasiayhdistyksissä.

⁸⁰ Malmberg 1991, s. 197–198.

⁸¹ Kuka kukin oli 1961, s. 118–119, 151–152 ja 486.

⁸² Karlsson 1995, s. 62. Wiherheimo lähti vetämään lehteä hyvin vastahakoisesti. Hän uskoi elämänsä loppuun asti, että joku toinen olisi hoitanut homman paremmin kuin hän. Stenius 2002, s. 18.

⁸³ Aikalaiskirja 1933, s. 142, 178–180, 636 ja 732.

⁸⁴ Kaarninen 1995, s. 72–81.

Varsinaiset naisasiayhdistykset olivat kuitenkin varsin pienen kansanosan suosiossa. Ne koostuivat lähinnä yhteiskunnan yläkerroksista, kun taas muut naiset vaikuttivat ajan muissa liikkeissä *yhdessä* miesten kanssa. Naisten väliset suhteet olivatkin voimakkaan hierarkkiset 1800- ja 1900-luvujen vaihteessa. Ylimmän naisryhmän muodosti eliitti, joka vaati poliittista, koulutuksellista ja juridista tasa-arvoa suhteessa miehiin *ylemmille sosiaaliryhmille*. Keskiryhmiä naiset osallistuivat puolestaan äitiyden yhteiskunnallisen esimerkin luomiseen toimimalla aktiivisesti hoiva- ja opetusammattien piirissä sekä erilaisissa järjestöissä. Alimman naisryhmän muodosti rahvas ja työväestö, joka pyrittiin sitomaan kodin piiriin voimakkaalla valistuksella.⁸⁵ Käytännössä siis samalla, kun naiseliitti ajoi itselleen mahdollisimman laajaa vaikutusvaltaa yhteiskunnassa, se halusi sitoa suurimman osan naisista tiukasti kodin piiriin. Tämä kaikki johti suureen ristiriitaan naisasiayhdistyksen tavoitteissa: tasa-arvosta puhuttiin, mutta käytännössä uusia kodinhoito-oppeja markkinoitiin naisille, jotka kävivät jo säännöllisesti ansiotyössä. Kansakunnan etu tarkoitti käytännössä siis keskiluokan etua.⁸⁶

Monissa piireissä, varsinkin kirkollisissa, naisasialiikkeet nähtiin epäilyttävinä ja perheen onnea rikkovina järjestöinä. Naisten oikeuksien vaatimisen nähtiin horjuttavan sitä sosiaalista järjestystä, jonka Jumala oli maailmaan antanut.⁸⁷ Vuoden 1923 Kotiliedessä hyökättiin voimakkaasti professori Antti J. Pietilän Aamulehdessä julkaistua artikkelia vastaan. Pietilä oli Aamulehdessä arvostellut kovalla kädellä naisten yhteiskunnallisia harrastuksia, erityisesti naisliikettä, koteja hajottavana tekijänä. Kotiliesi oli tulkinnut Pietilän kirjoitusta niin, että Pietilän mielestä naisliikkeiden edustajat pyrkivät hajottamaan kotoja siksi, että olivat niin kateellisia naimisiin päässeille naisille.⁸⁸

Jutun kirjoittaja, Kotikissa, kiistää voimakkaasti, että naisliike olisi pyrkinyt ajamaan vain naisten asiaa: *”Pyrkimys on päinvastoin ollut, että myös miehet ja lapset paremmin viihtyisivät hyvin hoidetuissa onnellisissa kodeissa eivätkä hakisi elämän iloa yksin ravintoloista, kahviloista, elävistä kuvista ja muusta huvittelusta tai vaipuisi paheiden valtaan.”* Kotikissa puolustaa hyvin tuhtuneeseen sävyyn naisliikkeiden saavutuksia

⁸⁵ Sulkunen 1987, s. 165 ja Sulkunen 1991, s. 68–69.

⁸⁶ Esimerkiksi Sulkunen 1979, s. 119.

⁸⁷ Esimerkiksi Markkola 2000, s. 114.

⁸⁸ Kotiliesi 1923, s. 232–234.

varsinkin lasten eduilla. Naisliikkeiden valitustyö esimerkiksi terveellisemmän ravinnon merkityksestä on vähentänyt lapsikuolleisuutta ja sairauksia.⁸⁹ Artikkelin kuvaa naisliikkeisiin kohdistunutta epäluuloa. Samalla se kuvaa hyvin myös naisliikkeiden edustajien näkemyksiä oman elämäntehtävänsä tärkeydestä: *”Onhan tämä tosiaan hirveä rikkomus sen rinnalla, että olisi jätetty kaikki kurjat kodit valistamatta, kaikki taitamattoman hoidon takia nääntyvät pikkulapset ”rauhassa” kuolemaan.”*⁹⁰

Ensimmäisessä lehdessä Kotiliesi korosti haluavansa yhdistää kotitalousväen ilman, että se itse ottaisi kantaa puoluepolitiikkaan: *”Itsestään on selvää, että kun ”Kotiliesi” toivoo voivansa muodostua tällaiseksi yhdysiteeksi [perheenemäntien välille], on sen tarkkaan pysyttävä loitolla puoluepolitiikasta”*. Samalla vakuutettiin lehden kirjoittajia olevan kaikista poliittisista puolueista.⁹¹

Käytännössä lehti ei ollut kovinkaan puolueeton. Lehdessä puhuttiin esimerkiksi vuoden 1918 kansalaissodasta vapaussotana ja kovin ihannoivaan sävyyn: *”Kaikkialla maassamme on äskettäin vietetty viisivuotisjuhlia vapaussotamme alkaminen muistoksi, tuon suuren taistelun, joka maamme kodeille merkitsi pelastusta väkivallasta ja häväistyksestä ja koko maallemme uskomattoman ihanan itsenäisyysunelman toteutumista*⁹².” Kun siis punaiset lyötiin, pelastettiin samalla suomalaiset kodit hirmuvallasta, joka olisi uhannut porvarillisen ihanteen toteutumista. Muutenkin lehdestä on aistittavissa kaikkea muuta kuin puolueettomia ajatuksia.

2.3 Kuka Kotiliettä luki?

Kotilieden lukijat eivät itse juurikaan näkyneet lehden sivuilla. Silloin tällöin lehti kuitenkin kyseli heidän mielipiteitään ja julkaisi niitä, ja joskus lehti jopa kirjoitti heistä laajemman artikkelin.

⁸⁹ Kotiliesi 1923, s. 232–234. Kolmen lehden kuluttua Kotikissa palaa aiheeseen uudelleen ja kertoo, kuinka Pietilä oli maaseutulehtiin kirjoittamassaan artikkelissa lieventänyt kärjekästä suhtautumistaan naisasialiikkeisiin. Kotilieden mukaan Pietilä oli uudessa jutussaan kirjoittanut naisasialiikkeen saavutuksista ja nostanut kaksi naisvaikuttajaa *”parhaiden miespuolisten vaikuttajien rinnalle.”* Kotiliesi 1923, s. 330–331.

⁹⁰ Kotiliesi 1923, s. 233.

⁹¹ Kotiliesi 1923, s. 2.

⁹² Kotiliesi 1923, s. 124–125.

Vuonna 1925 lehdessä pohdittiin lukijapiirin erilaisuutta. Lukijoissa oli lehden mukaan maalaisia ja kaupunkilaisia, henkisen työn tekijöitä ja käytännön ihmisiä, liikemiesperheitä ja työväkeä, valtiollisen ja diplomaattisen elämän vaikuttajia, kirjallisuuden ja taiteen edustajia sekä ”*vaatimattomia kotikissoja*”. Lehden lukijakunnan erilaisuus tuotti toimitukselle päänvaivaa, koska kaikki artikkelit eivät voi kiinnostaa kaikkia.⁹³

Vaikka Kotilieden tärkeimpänä kohdeyleisönä on pidetty työläis- ja maalaisnaisia, lehdessä ei kertaakaan sanottu sitä suoraan. Uskon kuitenkin näin olleen: lehti oli äärimmäisen valistava ja neuvova, ja yhteiskunnan yläkerroksista maalais- ja työläisnaiset tarvitsivat valistusta ja ohjeita 1920- ja 1930-luvuilla. Tärkeä kohderyhmä lienee ollut maaseudun varakas väki. Se kiinnostui kovasti keskiluokkaisesta elämänmallista, ja aihepiirin tutkimuksessakin se on mielletty kansallisen, keskiluokkaisen perhepolitiikan tukijalaksi⁹⁴.

Tietylle kohderyhmälle kirjoittaminen ei tietenkään estä muita lukemasta lehteä. Lukijoita on siis varmasti ollut eri yhteiskuntaryhmistä, aivan kuten lehti itsekin kirjoittaa. Kotiliesi oli alkuvuosinaan maamme harvoja naistenlehtiä ja siten ainoita julkaisuja, josta saattoi seurata naisnäkökulmaista kirjoittelua.

Vuonna 1932 Kotiliedessä arvioitiin lehden kuluneita kymmentä vuotta. Artikkelissa korostetaan, kuinka Kotiliesi on aina perustunut asiallisille artikkeleille eikä ”*sensaatiokirjoituksille*” tai muulle ”*helppohintaiselle tavaralle*”. Lehti on kuitenkin saanut palautetta liiallisesta asiallisuudesta: lehden linja ei ole tyydyttänyt lukijoita, jotka ”*kaipaavat köykäisiä, vaivatta luettavia mitättömyyksiä tai sensaationälkää ravitsevaa sisältöä*”. Huonosta palautteesta huolimatta Kotiliesi on pitänyt linjansa: ”*Vastuuntunne ei sallinut meidän tällaisiin toivomuksiin mukautua*”.⁹⁵ Kotiliesi siis koki olevansa vastuussa lukijoistaan ja piti projektiaan todella tärkeänä. Lehti halusi valistaa lukijoitaan eikä tarjota heille lehden mielestä vääränlaista materiaalia. Tällaiseksi huonoksi materiaaliksi Kotiliedessä laskettiin esimerkiksi kertomukset kuninkaallisten

⁹³ Kotiliesi 1925, s. 347–348.

⁹⁴ Pylkkänen 1994, s. 605.

⁹⁵ Kotiliesi 1932, s. 833.

elämästä tai muotijutut, joita lukijat olivat kuitenkin itse toivoneet. Lehti valisti lukijoitaan niistä asioista, joista se halusi.

Lehden lukijat olivat aktiivisia: ”*Tulee odottamatta aivan ensiluokkaisia kirjoituksia, tulee myös vähemmän kehittyneitä kirjallisia tuotteita, tulee ehdotuksia, kehoituksia ja kyselyjä, jotka antavat aiheita toimenpiteisiin, tulee käytännön naisten kokemuksia, tulee kuvia ja monenlaisia malleja. Tuleepa moitteita ja joskus oikein ”haukkumistakin”.*”⁹⁶ Toimituksesta on selvästi hienoa, että lukijat lähestyvät heitä omasta aloitteestaan ja antavat palautetta niin hyvässä kuin pahassakin.

Lehti tuntui kuitenkin olevan monesti tyytymätön lukijoidensa vastauksiin. Esimerkiksi vuonna 1930 lehti kyseli, mitä lukijat toivoisivat Suomen kodeilta tulevana vuonna. Vastaukset eivät aivan miellyttäneet: ”*Kotiliesi olisi mieluummin nähnyt toivomusten keskittyvän yhden suuren ja tärkeän asian ympärille, siis yhden ainoan, lukijan mielestä muita tärkeämmän, oleellisen ajatuksen tehostamista.*”⁹⁷ Vaikka vastaukset eivät olleetkaan aivan sellaisia kuin niiden piti olla, juttu syntyi.

Vuonna 1933 lukijoilta kysyttiin edellisen vuoden kiinnostavimpia kirjoituksia, ja kyselyyn vastasi 1 500 lukijaa. 41 prosenttia kaikista äänistä oli saanut juttujen ryhmä, joiden ”*aihe on ollut kodin syvimmistä kysymyksistä valittu, käsittely asiallinen ja vakava*”. Kyseiseen ryhmään kuului esimerkiksi artikkeli puolison valinnasta ja perhe-elämän kunnioittamisesta. Toiseksi luetuimpia olivat lasten kasvatusta käsittelevät jutut. Seuraavaksi eniten lukijoita kiinnostivat käytännön aiheet eli ohjeet ruoanlaitosta, kodinhoidosta ja käsitöiden tekemisestä. Vasta neljäntenä tulivat yhteiskunnalliset aiheet – muun muassa artikkeli naisten ansiotyössä käymisestä. Tällä kertaa jutun kirjoittaja on selkeästi tyytyväinen vastauksiin: ”*Tämän tilaston perusteella voisi jo väittää, että Kotilieden lukija suhtautuu elämään vakavasti ja vastuuntuntoisesti, ei pintapuolisesti, ei kevytmielisesti. --- Vaikka nykyajan ihmisestä yleensä kaikkea muuta uskotaan, väitämme siis, että ainakin Kotilieden lukija v. 1932 on vastuuntuntoinen, järkevä, tietoa ja oppia janoava yksilö.*”⁹⁸ Tämän kyselyn perusteella vaikuttaa myös siltä, että tämänkin tutkimuksen painopisteeksi valikoitunut perhe-elämä ja avioliitto on

⁹⁶ Kotiliesi 1932, s. 859.

⁹⁷ Kotiliesi 1931, s. 108.

⁹⁸ Kotiliesi 1933, s. 139.

onnistunut valinta. Kotilieden lukijatkin kun pitivät aihepiiriä kiinnostavana. Tai sitten lukijat olivat myös itse omaksuneet lehden ajatusmaailman.

3. Koti

3.1 Perhe

Holger Nilén on listannut perheen tehtävät seuraavasti: hoivatehtävä (perheen jäsenet pitävät toisistaan huolta), seksuaalinen tehtävä (avioliitossa saa toteuttaa seksuaalisuuttaan), uusintava tehtävä (perhe tuottaa lapsia), taloudellinen tehtävä (perhe tuottaa työtä ja tuotteita) ja sosiaalistava tehtävä (lapsien kasvatus yhteiskuntakelpoisiksi).⁹⁹ Kotiliesi korosti perheen taloudellista, sosiaalistavaa, hoivaavaa ja uusintavaa tehtävää. Lehdessä korostettiin alati naisen kotityön perhetaloudellista mutta myös kansantaloudellista merkitystä. Kotilieden perheenjäsenet toimivat yhdessä perheen hyväksi ja pitivät siten toisistaan huolta. Kotilieden perhe ei tuntunut olevan aito ja oikea, jos siihen ei kuulunut lapsia, ja myös lasten kasvattamisesta puhuttiin lehdessä säännöllisesti ja paljon. Sen sijaan seksuaalisuudesta ei hiiskuttu Kotiliedessä mitään.

1920- ja 1930-lukujen Kotilieden ihanneperheeseen kuuluivat rakastava isä, lempeä vaimo ja kuuliaiset lapset. Näiden perheenjäsenten tehtävät myös määriteltiin tarkoin.¹⁰⁰ Olennaista on, että lehden perheistä puuttuvat isovanhemmat ja muut sukulaiset. Samassa asunnossa asuvat ulkopuoliset koettiin erityisiksi siveelliseksi uhkatekijöiksi: ”*Suurimmat siveelliset, siveydelliset vaarat johtuvat tavasta ottaa vieraita henkilöitä asumaan samoissa huoneissa isäntäväen kanssa.*”¹⁰¹

Maaseudulla oli tavallista, että saman katon alla asui muitakin kuin oman perhepiirin jäseniä. Myös työläisperheissä kollektiivinen elämäntyyli säilyi kauan: vaikka työläiskortteleiden asuntojen tilat olivat ahtaita, jopa pieniin yhden huoneen ja keittiön asuntoihin saatettiin ottaa useita alivuokralaisia.¹⁰² Huoli työläisten kollektiivisesta asumisesta nousi keskiluokkaisissa ja hallitsevissa piireissä 1800-luvun lopulla, eikä suinkaan lientynyt 1920- ja 1930-luvun kuluessa. Työläisten elintavat kauhistuttivat

⁹⁹ Nilén 1973, s. 49–54.

¹⁰⁰ Esimerkiksi Kotiliesi 1923, s. 322. Perheenjäsenten tehtävistä tarkemmin luvussa neljä.

¹⁰¹ Kotiliesi 1926, s. 220.

¹⁰² Ollila 1990, s. 330–334.

keskiluokkaa, sillä siinä rikottiin yksityisen ja julkisen maailman rajaa.¹⁰³ Vähäiset ja kansoitettut tilat eivät myöskään mahdollistaneet kunnollisen perhe-elämän viettämistä.¹⁰⁴

Keskiluokka arvosti J. V. Snellmanin ajatuksia ihanteellisen perhe-elämän järjestämisestä 1800-luvulla, sillä tämä korosti kirjoituksissaan perheen ja varsinkin äidin merkitystä kansakunnan menetyksessä. Miehen ajatukset perheen merkityksestä olivat kuitenkin kunniaa myös vielä 1920- ja 1930-luvuilla. Esimerkiksi Kotilieden kesäkuun ensimmäisessä numerossa vuonna 1923 käsiteltiin miehen näkemyksiä yleistävään sävyyn: ”*Saattaa sanoa, että korkeampaa käsitystä perheestä ja kodista, kuin mikä Snellmanilla oli, ei voi olla.*” Lehden mielestä jokaisen perheen pitäisi tutustua Snellmanin ajatuksiin, koska ”*ylevämpää lukemista ei mikään koti voi itselleen hankkia*”.¹⁰⁵

Jutun mukaan Snellman ei pitänyt perhettä missään nimessä yksityisasiana, vaan se oli yhteiskunnan ja koti perheen tyysija. Itse asiassa perhe oli siveellisyyden toteutumiselle niin välttämätön yksikkö, ettei ”*mikä on oikeata ja siveellistä voi maailmassa toteutua eikä elää, ellei se saa tilaisuutta toteutua ihmisten perheyhteydessä*”.¹⁰⁶ Jos ihmiset kieltävät perheen pyhyiden, he vajoavat onnettomuuteen.

Artikkelissa korostetaan, kuinka Snellmanin mielestä perheen perusta oli avioliitto ja puolisoitten keskinäinen rakkaus, mutta se ei saanut olla liiton pääsisältö. Pelkkä tunne tai mieltymys ei taannut liiton onnistumista, vaan puolisoitten järkevyyden ja velvollisuudentunto. Kirjoittajan mukaan Snellman peräsi ennen kaikkea puolisoilta molemminpuolista kunnioitusta ja suuntautumista yhteiseen päämäärään, lapsen kasvattamiseen. Artikkelin mukaan Snellman veti ajatuksensa jopa niin pitkälle, että hänen mielestään kunnollinen avioliitto voi vain vaivoin olla siveellinen ilman lapsia. Lasten kasvattaminen siveelliseen ajatteluun on kodin tärkeimpiä tehtäviä, sillä koulu

¹⁰³ Löfgren 1984, s. 465 ja Junnto 1990, s. 125. Keskustelua johti ajan johtava asuntoideologi Einar Böök, joka paheksui muun muassa Helsingin Eiran huvilakaupunginosan monen perheen asuntoja.

¹⁰⁴ Löfgren 1984, s. 466. Kotilieden markkinoimasta ihanteellisesta perhe-elämästä enemmän luvussa 3.2.

¹⁰⁵ Kotiliesi 1923, s. 322–323.

¹⁰⁶ Kotiliesi 1923, s. 323.

ei siihen pysty. Lasten siveellisyydellä taas varmistetaan kansakunnan menestyminen.¹⁰⁷ Kotikasvatus oli siis itse asiassa valtion rakentamista eikä vain perheen yksityisasiasia.

1800-luvun kuluessa siveellisyys ja perhe alettiin liittää yhä useammin yhteen. Siveellisyydellä ei tarkoitettu pelkästään seksuaalista siveellisyyttä, joka sekkin toki käsitteen alle mahtui, vaan ylipäättään hyvää ja hyveellistä tapaa elää. Siveellinen perhe-elämä mahdollisti kansalaishyveet lähimmäisenrakkauden, lainkuuliaisuuden, velvollisuudentunnon, jumalanpelon ja isänmaallisuuden. Kääntäen sanottuna kyseisten kansalaishyveiden toteutuminen ei ollut mahdollista, jos perhe-elämä ei ollut kunnossa.¹⁰⁸

Valitus ei kuitenkaan tehonnut, eikä kansa vaalinut perhekäsitystä yhtä hanakasti kuin lehden kirjoittajat. Vuonna 1932 perhe-elämän uskottiin olevan suorastaan kriittisessä tilassa: *”Nykyajan kaikkein polttavimpia sivistyskysymyksiä on perhe-elämän pelastaminen siitä hajoamistilasta, joka sitä uhkaa useassa Euroopan maassa, ennen kaikkea Neuvosto-Venäjällä ja niissä maissa, joihin itäinen tartunta päässyt voimakkaimmin leviämään. Surkuteltavimpia ilmiöitä nuoren kansamme elämässä on se, että sen sivistyneistössä esiintyy niin voimakkaita taipumuksia ulkomailta saatujen perhe-elämää hajoittavien tapojen jäljittelemiseen, vaikka meidän maamme juuri olosuhteittensa puolesta tarjoaa mitä parhaat edellytykset terveen, voimakkaan ja omantunnonarvoisen perhe-elämän viljelylle.”*¹⁰⁹

Sosialismi oli koetellut perinteistä avioliittoa Euroopassa jo 1840-luvulta. Aatesuunnassa avioliitto kiellettiin, koska tämä instituutio piti yllä yksityistä omistusoikeutta ja kristillistä kasvatusta.¹¹⁰ Utopian toteuduttua Neuvosto-Venäjällä parit saivat elää vapaasti yhdessä ilman virallisen avioliiton kahleita, minkä Suomen keskiluokka koki uhaksi. Porvarilliset ryhmittymät suhtautuivat epäillen myös oman maan vasemmistolaisiin työläisiin. Mielenkiintoista on, että kyseisessä tekstinkatkelmassa huomio kohdistetaan nimenomaan sivistyneistöön. On kuitenkin syytä muistaa, etteivät kaikki työväenliikkeen kannattajat olleet rivityöläisiä, vaan heidän joukkoonsa mahtui myös ylempien kansanryhmien edustajia. 1920-luvulla työläiset

¹⁰⁷ Kotiliesi 1923, s. 322–323.

¹⁰⁸ Häggman 1994, s. 179–181.

¹⁰⁹ Kotiliesi 1932, s. 124.

¹¹⁰ Häggman 1994, s. 166–167.

pyrkivät myös itse eriytymään porvareista ja tekivät pesäeroa esimerkiksi harrastamalla erilaista teatteria. Uskon, että tekstinkatkelman sivistyneistöllä viitataan nimenomaan taiteilijoihin. Taiteilijat, esimerkiksi Tulenkantajat, leimattiin helposti vasemmistolaisuuden kannattajiksi. Toisaalta sosialistin leimaa ei ollut vaikea hankkia: kaikki, jotka vastustivat valkoisen Suomen ihanteita, olivat automaattisesti sosialisteja. Epäluulo taiteilijoiden elämäntapaa kohtaan paistaa läpi myös muualla Kotiliedessä.

Artikkelin kirjoittaja kotitalousopettajaopiston johtaja Aino Voipio on artikkelissa huolissaan myös sen ajan kirjailijoiden teksteistä: *”Eräs osoitus perhe-elämän kunnioittamisen alenemisesta maassamme on nuorimman kaunokirjallisuuden suunta. Kaikki tunnemme hyvin meillä nykyään yleisen kaunokirjallisuuden mainoslauseen muodon: ”Kirjassa esitellään rohkealla tavalla kuvaus nykyajan kotien rikkonaisuudesta ja uuden nuorison hillittömästä elämänjanosta.”*¹¹¹ Kodit olivat todellakin rikkonaisia myös 1920- ja 1930-luvuilla, mutta Kotiliesi ei ota sellaisiin ongelmiin minkäänlaista kantaa.

3.2 Kodin henki

Perheihanteen muutos tuotti perhejärjestelmänsä ja koti-ideologiansa, joka poikkesi niin kaupunkilaisten perinteisestä porvarillisesta järjestelmästä kuin talonpoikaisestakin. Teollistuminen ja muut yhteiskunnalliset muutokset horjuttivat yhteiskunnan perusrakenteita 1800-luvulta alkaen. Koska yhteiskunta oli muutoksen kourissa, tarvittiin jotakin pysyvää ja vakaata, joka pitäisi sen koossa. Koti sanana vakiintui porvarilliskaudella, ja porvariston arvoja alettiin juurruttaa aktiivisesti myös työläisten mieliin. Asuntopolitiikkaan yhdistettiin lääke- ja luonnontieteellisiä perusteluita, ja perheen vetäytymistä kodin piiriin alettiin tukea voimakkaasti.¹¹²

Perinteisen porvarillisen kaupunkilaisperheen emäntä pysyi kaukana kodin pyörittämisestä käytännössä, kun taas uudessa järjestelmässä se oli yksin vaimon vastuulla.¹¹³ Miehelle koti oli turvapaikka, jossa tämä saattoi hengähtää julkisen elämän

¹¹¹ Kotiliesi 1932, s. 124.

¹¹² Juntto 1990, s. 117.

¹¹³ Sulkunen 1989, s. 28–29. Kotiliedessä perusteltiin säännöllisesti, miksei perheenäidin kannata hankkia palvelijaa vaan hoitaa työt itse.

paineista. Vaimon jalo tehtävä oli valmistaa koti tähän tarkoitukseen sopivaksi.¹¹⁴ Kirsi Saarikankaan mukaan miesten ja naisten maailmojen erottaminen näkyy hyvin myös ajan asuntopoliitikasta, jossa miestä ajateltiin kodin rakentajana, naista taas sen ylläpitäjänä.

Kotiliedessä oli tutkimusajankohtana useita juttuja kodista, joissa kirjoitustyyli oli hyvin tunteisiin vetoava. Koti ei ollut vain käytännöllinen asumus, joka tarjosi suojaa. Kodilla oli myös moraalinen merkityksensä: ”*Tottahan muistetaan, että tämän kaiken [kodinhoidon] tarkoituksena ei ole ainoastaan ravita meitä, antaa meille yöpuu ja pitää huolta ulkonaisesta ihmisestämme, vaan että tällaisen välttämättömämmän ohella – jonka kovalle ottaessa saa toimeen ilman kotia – kodin kauemmaksi tähtäävänä ja yhteiskunnallisessa suhteessa tärkeimpänä tehtävänä on piirissään kasvattaa sitä tervettä, puhdasta ja voimakasta kodin henkeä, joka kodin ulkopuolella toimittaessa muodostuu laatuaan parhaaksi ja pysyväisintä rakentavaksi kansalaishengeksi.*”¹¹⁵

Kotiliedessä asunnosta tuli koti kaikkein varmimmin, kun siellä asui kokonainen ydinperhe: ”*Yksinäisen koti on tässä suhteessa yhtä hyvä kuin perhekoti. Mutta sittenkin tuntuu siltä, että koti vasta silloin täysin vastaa tarkoitustaan, kun siihen kuuluu ”se toinen” ja vähäinen liuta pieniä olentoja, jotka rypistävät matot, vetävät liinat vinoon ja antavat ääntä ja elämää.*”¹¹⁶

Kodin henki tai *kodin sielu* puhutti Kotiliedessä säännöllisin väliajoin. Tavallisesti asiasta kirjoitettiin vuoden alussa, jolloin lukijoita muistutettiin vaalimaan kotejaan taas seuraavan vuoden ajan. Kodin ilmapiirin piti olla puhdas, jotta kodin jäsenet kasvavat kunnollisiksi kansalaisiksi ja myös pysyvät sellaisina. Lukijoita jopa peloteltiin kansan tuhoutumisella, jos kodit eivät ole kunnossa.¹¹⁷

Vuoden 1925 tammikuun Kotiliedessä puhuttiin *kodin sielusta*, joka oli uhattuna monissa suomalaisissa perheissä. ”*Tuo sisäinen, näkymätön, hauras ”jokin” on huomaamatta särkynyt ristiriitoihin, ja pian hajoavat kodin puitteetkin.*”¹¹⁸

¹¹⁴ Siltala 1999, s. 553.

¹¹⁵ Kotiliesi 1926, s. 220.

¹¹⁶ Kotiliesi 1927, s. 198.

¹¹⁷ Esimerkiksi Kotiliesi 1928, s. 5.

¹¹⁸ Kotiliesi 1925, s. 36.

Kotilieden mukaan kodin sielu on se ilmapiiri, jonka voi aistia astuttuaan kodin kynnyksen yli. Ilmapiiriä ei kuitenkaan synnytä huonekalujen, taulujen ja mattojen ulkoinen sopusointu, vaan ennen kaikkea perheen äidin synnyttämä henkevyys. Lehdessä muistutettiin, että sielu sairasti lukemattomissa kodeissa, minkä todistavat romaanit, viralliset tilastotiedot, sanomalehtien kirjoitukset ja oikeussalien surulliset tarinat.¹¹⁹

Kirjoittajan mukaan uuden ajan mukanaan tuomat paineet pakottavat kodit taistelemaan sielujensa puolesta. Uutena aikana kodista on tullut asunto ja majapaikka, jota vaihdetaan usein ja jonne ei edes ehdi muodostua hyvää ilmapiiriä. Ongelma on myös se, ettei aika salli naisten kotonaoloa vaan ”*työntää työkeästi äidit ulos keittiöstä ja lastenkamareista tehtaisiin ja konttoreihin, myymäläpöytien taakse ja opettajankateedereihin*”.¹²⁰ Kun äiti ei ole kotona luomassa ja ennen kaikkea pitämässä yllä kodin sielua, se myös luultavammin kuolee.

Maailmalla kotirouvaihanne ei ole ollenkaan uusi keksintö. Anne Ollilan¹²¹ mukaan se syntyi Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa 1800-luvun aikana, mutta itse ajoittaisin synnyn aiemmaksi. Jo 1600-luvun lopun Englannin kaupungeissa kannatettiin keskisäätyisten naisten kotiäitiyttä.¹²² Uutta 1800-luvun aatteissa oli se, että nyt oppeja alettiin markkinoida aktiivisesti muille kansanosille, nimenomaan rahvaalle. Suomeen näkemykset eivät kotiutuneet aiemmin siksi, että maatalousvaltainen maa esimerkiksi teollistui ja kaupungistui huomattavasti muita maita verkkaisemmin. Hankalaa keskiluokkaisten oppien omaksuminen oli vielä 1900-luvun alussakin, koska peräti 90 prosenttia maan asukkaista eli maaseudulla.¹²³ Maaseudulla toimeentulo vaati molempien puolisoiden panoksen, eikä kotia ja ansiotyötä voitu erottaa toisistaan siten kuin kaupungeissa.¹²⁴

¹¹⁹ Kotiliesi 1925, s. 36.

¹²⁰ Kotiliesi 1925, s. 36.

¹²¹ Ollila 1993, s. 56.

¹²² Esimerkiksi Wiesner 1993, s. 60–61.

¹²³ Ollila 1993, s. 62.

¹²⁴ Markkola 1989, s. 39. Toisaalta on kuitenkin muistettava, ettei maaseudulla eläminen estänyt tekemästä töitä ulkopuoliselle. Itse asiassa esimerkiksi vuonna 1910 maaväestä 40 prosenttia sai elantonsa omalta viljelmältä ja 20 prosenttia vuokraviljelmältä. Loput 40 prosenttia elätti itsensä maataloustyöläisinä.

Asumiseen kohdistui vaatimuksia jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta vaateet kovenivat 1920-luvulla. Asumiseen luotiin hygieenisia ja moraalisia normeja, ja keskustelun keskiössä oli ihmisruumis ja seksuaalisuus.¹²⁵ Vaikka normit koskivat yhtä lailla molempia sukupuolia, niiden valvominen jäi naisten huoleksi. Koti oli sivistyneistön ideologinen projekti saada kaikki yhteiskuntaluokat toimimaan kansakunnan parhaaksi tietyllä tavalla. Sivistyneistö uskoi, että kun kodit olisivat kunnossa ja onnellisia, myös yhteiskuntajärjestys olisi kunnossa. Toisaalta työväestö tuntui myös itse pitävän ajatuksesta kauniista ja hyvin hoidetusta kodista, vaikka työläisnaisliike piti asiaa pilkantekona.¹²⁶

”Todellinen, nimeään vastaava koti voi syntyä vain siellä, missä sillä välttämättömänä edellytyksenään on laatuunkäypä asunto.---Uusi, viihdykäs asunto luo uusia harrastuksia, ja ihminen kodin mukana alkaa kehittyä ylöspäin.”¹²⁷

Oma, itse omistettu koti on kuulunut suomalaiseen unelmaan 1800-luvulta asti, ja siihen on liitetty useita syvällisiä merkityksiä. Oman kodin kautta on hahmotettu paikkaa yhteiskunnassa, ja sen hankkimisen tai rakentamisen kautta on samalla rakennettu minuutta. Oma koti on oltu valmiita hankkimaan hinnalla millä hyvänsä, sillä se on kertonut ulkopuolisille kyvystä hallita omaa elämää.¹²⁸ Kotiliesikin kannusti oman kodin hankkimiseen kertomalla amerikkalaisen Oma Koti -liikkeen saavutuksista: *”Oma koti kehittää kunnan kansalaiseksi.”* Perhe, joka omistaa oman kodin, on ylpeä siitä, mikä taas kannustaa pitämään siitä huolta. Viihtyisään ja mukavaan kotiin kohdistuu perheenjäsenten rakkaus.¹²⁹

Vaikka oman ja yhden perheen asuman kodin ihanne levisi varsinaisesti vasta 1940- ja 1950-luvuilla tyyppitalojen mukana, aatteen juuret ovat 1900-luvun alussa. Kirsi Saarikankaan mukaan omakotitalo ajatuksena alkoi vakiintua jo 1920-luvulla. Aate oli osa sosiaaliuudistuksellisia pyrkimyksiä, joiden kautta yritettiin myös muovata ihmisten arkielämää. Keskiluokkainen asumisihanne vakiinnutti paikkansa, ja hiljalleen siitä tuli jopa myös työläisten ihanneasumismuoto. Työväestön keskuudessa ihanteen leviäminen

¹²⁵ Saarikangas 1991, s. 251–252.

¹²⁶ Markkola 1994, s. 230–231.

¹²⁷ Kotiliesi 1926, s. 220.

¹²⁸ Apo 1993, s. 143.

¹²⁹ Kotiliesi 1926, s. 424–425.

ei kuitenkaan ollut nopeaa: 1900-luvun alun voimakkaasta valistuksesta huolimatta työväestön oma ihanne parhaasta asumismuodosta oli keittiön ja huoneen asunto.¹³⁰

Varsinainen kotikulttuuri syntyi Suomen rannikon kaupunkilais- ja kartanokulttuuria edustavissa säätyläisperheissä 1700-luvun lopulla, jolloin alettiin panostaa sisustamiseen. 1800-luvun puolivälistä alkaen kodista tuli samalla sekä hengähtämispaikka että näyttelyesine: kotona edustettiin mutta myös vietettiin kotielämää. Tulojen tasaantuessa palvelijat kävivät kuitenkin liian kalliiksi ja asunnot pienenivät. Toisaalta asunnot pienenivät myös kotielämän yksityistymisen myötä. Koska keskiluokkaisessa ihanteessa ei ollut sijaa palvelijalle, palvelijanhuone kävi tarpeettomaksi. Palvelijanhuoneet harvinaistuvivatkin 1930-luvulta alkaen.¹³¹ Ydinperheete levisi siis sekä taloudellisen pakotteen että ihanteen muutoksen kautta.

Porvarilliset ihanteet toivat mukanaan myös niin sanotun filantropia-suuntauksen, jossa työläisiä opetettiin elämään oikealla tavalla. Köyhien huonoja tapoja piti parantaa ohjeilla ja valituksella, ja päätavoitteena oli pysyvä muutos. Junton mukaan filantropia oli valtaapitäville näppärä ja ennen kaikkea halpa tapa politikoida: ”*Äitien neuvonta ja syyllistäminen pikkulasten kuolemasta tuli halvemmaksi kuin kunnollisten asuntojen rakentaminen tai reaalipalkkatason nostaminen.*”¹³² Mitä siistimpää kotona olisi, sitä vähemmän työläiset sairastelisivat ja kuluttaisivat yhteiskunnan varoja.¹³³ Ohjeiden antaminen ei keventänyt valtion kukkaroa. Junton mukaan kyseistä toimintaa ei saa kuitenkaan ymmärtää pelkkänä salaliittotoimintana köyhää kansanosaa vastaan. Ajan vaikuttajilla oli myös todellinen huoli köyhien oloista. Myöskään ajattelun tausta-arvot eivät olleet kaikille valistajille selviä.¹³⁴

Kiinnostus asuntojen ulkonäköön ja sisustukseen kasvoi 1920-luvun kuluessa, mikä sekin kertoo kodin merkityksen kasvusta. Oikeaoppinen koti oli kaunis mutta käytännöllinen ja helppohoitoinen.¹³⁵ Kotiliedessäkin olivat tuttuja niin suomalaisten kuin ulkomaistenkin kotien esittelyt, joissa painotettiin paitsi huonekalujen keskinäistä harmoniaa myös varsinkin keittiön toimivuutta. Vuoden 1926 Kotiliedessä surkuteltiin,

¹³⁰ Saarikangas 1991, s. 233–234 ja 247.

¹³¹ Juntto 1990, s. 105–106 ja Saarikangas 1991, s. 243–244.

¹³² Juntto 1990, s. 119.

¹³³ Markkola 1994, s. 231.

¹³⁴ Juntto 1990, s. 119.

¹³⁵ Saarikangas 1991, s. 250–252.

kuinka huonosti sisustusasiat ovat Suomessa suhteessa naapurimaihin Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan. Jutun kirjoittaja vaati myös köyhempiä kansanosia kiinnittämään huomiotaan sisustamiseen: ”*On saatava yleisesti ymmärretyksi, että kauneus kuuluu vähävaraisemmillekin; kaikilla on sen rikkaaseen maailmaan ehdoton pääsy.*” Koska kirjoittajan mielestä nykyaika oli niin kilpailuhenkistä ja kuluttavaa, kodista piti luoda viihtyisä lepokeidas terveillä, iloisilla ja rauhallisilla väreillä ja muodoilla. Ruma ympäristö vaikuttaa ihmisiin masentavasti, kun taas viihtyisä ympäristö ilahduttaa.¹³⁶

Omassa kodissa tuli viettää oikeanlaista kotielämää. Vuoden 1927 Kotiliedessä varoiteltiin *maailmankaupunkien* kotien häväistyskäytöstä, joka uhkasi jalkautua myös Suomeen: ”*Syistä, jotka ovat yhteydessä talouselämän kehityksen kanssa, on koti alkanut muuttua vain majapaikaksi, jossa nukutaan ja syödään.*” Varakkaat kodit olivat omaksuneet seurustelutapoja, jotka muistuttivat suurkaupunkien ravintoloiden ja kapakoiden menoa tanssineen ja väkijuomineen. Artikkelissa korostetaan, ettei kaikkia ajassa olevia ilmiöitä pidä omaksua, sillä tämän virran vieminen olisi tuhoisa kotien kohtalolle. Jazzin tai juoruilun kyllästyneiden kutsujen sijaan nainen voi järjestää ystävilleen lukupiirejä tai musiikki-iltoja, jotka ruokkivat *henkisyiden arvoja*. Emäntä voi myös ”*aivan vaatimattomasti ohjailta keskustelua niille lukemattomille aloille, joilla liikkuminen on sekä huvittavaa että rikastuttavaa.*”¹³⁷

Kotielämä on kaikin puolin terveempää maaseudulla: ”*kaupungeissa ja erityisesti kulttuurioloissa kodin elämä voi särkyä*”¹³⁸. Kaupunkikodeissa hyvän hengen luominen on vaikeampaa, sillä asunnot ovat siihen liian ahtaita.¹³⁹ Oikeanlaisen ilmapiirin syntyminen vaati siis riittävästi myös konkreettisia asuinneliöitä.

Työläisten asunnot olivat pieniä, ja niissä uskottiin vietettävän epäsiiveellistä elämää. Anneli Junton mukaan vuosisadan vaihteen filantropian kauden asuntokysymys oli ennen kaikkea työväenkysymys. Työläisten asuinoloista oltiin huolissaan ja niihin pyrittiin puuttumaan. Mallia asuntokeskusteluunkin saatiin ulkomailta. Ideologia oli omaksuttu jo 1800-luvun puolivälissä, mutta käytännön toteutus oli silloin jäänyt. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ideologia konkretisoitui käytännön ohjeiden antamiseksi ja

¹³⁶ Kotiliesi 1926, s. 592–593.

¹³⁷ Kotiliesi 1927, s. 496 ja 515.

¹³⁸ Kotiliesi 1931, s. 8–9.

¹³⁹ Kotiliesi 1925, s. 74.

myös pelottelemiseksi.¹⁴⁰ Suurimmiksi ongelmiksi koettiin sairaudet ja siveettömyys, joita molempia työläisten tiiviin asumisen uskottiin edistävän. Valistajat kokivat tärkeäksi esimerkiksi sen, että lapset, tytöt ja pojat, nukkuivat eri huoneissa. Asuntopolitiikka voidaan siis nähdä osittain myös kansalaisten moraalinkohotusoperaationa, ja yhtenä keinona kasvattaa heitä paremmiksi kansalaisiksi. Asunto oli side perheen ja yhteiskunnan välillä.¹⁴¹

Vaikka ajan keskusteluissa maaseudun asuinolot nähtiin huonoina, Kotiliesi ei käsittele niitä samalla tavalla kielteisessä valossa kuin kaupungin työväen asuinoloja. Vaikka maaseudun asuinoloja selvittänyt komitea piti maaseudun väen suurimpana ongelmana samaa kuin työväestönkin kohdalla eli valistuksen puutetta¹⁴², Kotiliedessä suhtautuminen ei ole sama. Vaikka maaseudun perheenemännätkin kaipasivat ohjeita ja opastusta, he jollakin tavalla nähtiin kehityskelpoisemmiksi kuin työväestö. Maaseudulla naisten elämä oli kovaa, mutta järkipäisyydellä siitä saatiin sujuvampaa. Maaseudulla eläminen ylipäättään nähtiin luonnollisempana ja jotenkin ylevämpänä vaihtoehtona. Maaseudulla oli elintilaa ja kirjoittajat kuvittelivat asuntojen olevan isompia. Käytännössä tilalliset asuivat tilavasti neljän huoneen asunnoissa, pienviljelijät kahden huoneen asunnoissa ja maataloustyöläiset yhdessä huoneessa aivan kuten kaupungeissakin¹⁴³. Todellinen asumistiheys oli siis suoraan verrannollinen tilakokoon ja asukkien yhteiskunnalliseen asemaan.

Vähäisiä neliöitäkin isompi ongelma kaupungeissa olivat kaikenlaiset houkutukset, jotka olivat siellä lyhyen matkan päässä. Vuonna 1931 julkaistun artikkelin mukaan huvituksia ja virkistystä haetaan jatkuvasti kodin ulkopuolelta, ja koti koetaan vain työlääksi velvollisuudeksi, joka on pakko hoitaa. Tällöin sinne ei luonnollisestikaan voi syntyä oikeanlaista ilmapiiriä. Kirjoittaja muistuttaa, että *”huvielämä ja hillittömät taipumukset synnyttävät mielissä ainaisen nälän ja janon, ainaisen vaihtelun tarpeen, jota säännöllisissä oloissa ei voida koskaan tyydyttää”*. Artikkelin peräkkäin vastuuntuntoa niiltä, jotka suunnittelevat kodin perustamista. Kodin perustamisen

¹⁴⁰ Juntto 1990, s. 132–133.

¹⁴¹ Arkkitehdit alkoivat suunnitella asuntoja 1920-luvulta alkaen, ja sekin voidaan ajatella tavaksi strukturoida kansalaisten elämistä tiettyyn suuntaan. Saarikangas 1991, s. 247–250.

¹⁴² Juntto 1990, s. 140–141.

¹⁴³ Juntto 1990, s. 141.

jälkeen ihmisen pitää hyväksyä, ettei hänelle ole enää olemassa elämää, joka on ristiriidassa kodin tarpeiden kanssa.

Kaupungin paheelliseksi kokeminen kuuluu vuosisadan vaihteen yleiseen kaupunkipelkoon.¹⁴⁴ Muuttoliike maalta kaupunkiin alkoi jo 1800-luvun puolella, mutta vauhti kiihtyi huomattavasti 1920- ja 1930-luvuilla.¹⁴⁵ Keskiluokan edustajat ihannoivat maaseutua. Maaseudun voimakkaasta talonpojistosta tuli 1800-luvun puolivälin jälkeen kansakunnan etua ajavien fennomaanien luottoryhmä, oikea kansakunnan fyysinen ja henkinen selkäranka. Fennomaanit uskoivat, että talonpojat kannattaisivat valtioaatetta ja olisivat sen kehittämiseen tähtääville ajatuksille uskollisia. Tilanne muuttui työväen järjestäytymisen ja varsinkin vuoden 1905 suurlakon jälkeisen liikehdinnän myötä, mikä hämmensi fennomaaneja. Vuoden 1918 kansalaissota paljasti, kuinka jakaantunut kansa todella oli.¹⁴⁶ Maaseutuihannoinnin kautta myös luonnolle annettiin yleviä merkityksiä. Kaupungissa elävä porvaristo halusi viettää laadukasta vapaa-aikaa luonnon helmassa, ja myös työväki omaksui uudet arvostukset.¹⁴⁷

Kotilieden mukaan kotien rappiota ehkäistään *koossa pysymisen hengellä*. Kun perheen sisäinen yhteishenki on kunnossa, esimerkiksi yhteiset taidenautinnot tuovat jäsenille suurta iloa ja virkistystä.¹⁴⁸ Oikeanlainen kotielämä edistää myös raittiutta, mitä lehdessä pidettiin hyvin tärkeänä. Naisten vallassa on luoda kotiin ”*raittiit ja puhtaat kotitavat ja seurustelumuodot*”¹⁴⁹.

Alkoholinkäytön tiukka kontrollointi on hyvä esimerkki ylempien kansanosien keinoista pitää rahvasta kurissa. Porvarillisissa ihanteissa mies oli ahkera ja säästeliäs ja nainen puolestaan toimi aktiivisesti alkoholia vastaan. Kapakka ja koti koettiin toistensa vihollisiksi, ja hyvä asuminen oli naisten keino pitää miehensä kotona, kaukana juoppouden uhista.¹⁵⁰ Vuoden 1925 Kotiliedessä raittiuden puolesta puhutaan

¹⁴⁴ Kaupunkien epäiltiin vaarantavan myös lapsien tulevaisuuden, koska sen lieveilmiöineen uskottiin häiritsevän luonnonvalintaa ja lisäävän heikkoa perimää, mikä johtaisi koko kansakunnan degeneraatioon. Modernissa elinympäristössä äitien uskottiin myös hemmottelevan lapsiaan liikaa tai antavan heille liikaa virikkeitä. Tuomaala 1999, s. 166–168.

¹⁴⁵ Alapuro 1985, s. 78.

¹⁴⁶ Alapuro ja Stenius 1987, s. 18–19 ja 49.

¹⁴⁷ Juntto 1990, s. 122.

¹⁴⁸ Kotiliesi 1931, s. 8–10 ja 32–34.

¹⁴⁹ Kotiliesi 1927, s. 654.

¹⁵⁰ Juntto 1990, s. 118.

vetoamalla kotien naisten lainkuuliaisuuteen. Koska kieltolaki oli voimassa, alkoholia ei saa käyttää, ei lasillistakaan. Artikkelissa kuitenkin myönnetään, ettei suhtautumista kieltolakiin ole helppo ratkaista oikein: *”Sen ratkaiseminen saattaa meille muodostua ankaraksi ja ristiriitaiseksi sisäiseksi taisteluksi, sillä eihän se ole ainoastaan äitien, vaan se on myös isien kysymys.”*¹⁵¹ Naisten oikeudentunto voi miehiä paremmin.

3.3 Avioliitto

Avioliitto ei ollut menneisyydessäkään ainoa mahdollinen vaihtoehto. Naimattomuus ei ollut Suomen kaupungeissa ja porvarillisissa piireissä mitenkään tavaton elämismuoto 1800-luvun lopussa, ja 1920-luvulla ja 1930-luvuilla se oli yleisimmillään koko maassa. Jan Löfström on epäillyt naimattomuuden yleistymisen johtuvan kulttuurin luomista paineista. Kotia perustavalta mieheltä odotettiin vakaata sosiaalista asemaa, mitä ei aina onnistuttu saavuttamaan. Myös porvarillisen ihanteen vaatimus puolisoiden välisestä rakkaudesta jo ennen avioitumista vaikeutti liittojen solmimista.¹⁵² Toisaalta 1920-luvulla avioituneiden pariskuntien osuus alkoi taas kasvaa hiljalleen kaupungeissa ja maaseudulla, mutta varsinainen naimabuumi alkoi 1940-luvulla. Naimisiin menivät niin nuoret kuin vanhatkin, ja myös sotelesket perustivat uusia perheitä.¹⁵³

Avioliiton solmiminen oli pysynyt 1800-luvulle asti pääpiirteissään samanlaisena. Avioliiton solmiminen oli ennen kaikkea sukujen sopimus, eikä maallinen hallinto eikä kirkko puuttanut siihen ennen 1600-lukua. Kirkon vallankasvun myötä avioliitto muuttui 1600-luvulla aiempaa säädellymmäksi instituutioksi ja käyttöön otettiin kirkollinen vihkiminen.¹⁵⁴ Naimisiin mielivät eivät niinkään etsineet vaimoa vaan emäntää jakamaan työtehtävät. Talon ja suvun etu saattoi mennä tunteiden edelle, vaikkakaan ketään ei saanut pakottaa naimisiin vastoin tahtoaan.¹⁵⁵ Jumalallisessa aviojärjestyksessä miehelle kuitenkin annettiin käsky, että heidän pitää rakastaa vaimojaan.¹⁵⁶

¹⁵¹ Kotiliesi 1925, s. 566–567.

¹⁵² Löfström 1999, s. 224–225.

¹⁵³ Jallinoja 1984, s. 59–60.

¹⁵⁴ Katso esimerkiksi Aalto 1996.

¹⁵⁵ Nieminen 1993, s. 20–26.

¹⁵⁶ Räisänen 2001, s. 14.

Avioliiton tulevaisuus puhutti kaikkialla Euroopassa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, eivätkä Pohjoismaat tai Suomi poikenneet linjasta. Keskustelussa pohdittiin avioliiton suhdetta uskontoon ja ylipäätään avioliiton olemusta ja merkitystä. Puheiden linja ei ollut aivan yhtenäinen: osa piti avioliittoa tilanteessa kuin tilanteessa ikuisena, pysyvänä instituutiona, kun taas toiset pohtivat koko instituution lakkauttamista.¹⁵⁷

Keskusteluun osallistuneet keskiluokan edustajat olivat huolissaan avioliiton ja perheen asemasta, jotka olivat heistä uhattuna: esimerkiksi avioerot, naimattomuus ja yleinen siveettömyys yleistyivät heistä turhan vinhaa vauhtia. Erityisesti ylempisäätyisten toiminta kyseenalaistettiin. Heidän solmimansa järjestetyt raha-avioliitot nähtiin huonoina ratkaisuin, sillä he johtivat kaksinaismoralismiin. Tämä kaksinaismoralismi joutuikin kirjoittelussa voimakkaan hyökkäyksen kohteeksi: kun aiemmin ylempisäätyisten miesten seksiseikkailut hyväksyttiin, nyt ne tuomittiin jyrkästi. Uuden järjestelmän ihanne ei olisi kestänyt kotoa irrottautuvia miehiä.¹⁵⁸ Käytännössä esimerkiksi prostituoitujen palveluja on käytetty kaikkina aikoina. Paritukseen kuitenkin puututtiin voimallisemmin silloin, kun yleinen etu sitä vaati. Yksi tällainen ajankohta oli muun muassa 1880-luvulla.¹⁵⁹

*”Avioliitto on miehen ja naisen yhteiselämän luonnollisin muoto. Se on perheen kiintein ja välttämättömin perusta.”*¹⁶⁰

Kotiliesi ei kannattanut miehen ja naisen yhteiseloä ilman virallista avioliittoa. Avioitumattomia *susiparejahan* on elänyt iät ja ajat, mutta 1920-luvulla naimattomien yhteiselo yleistyi. Varsinkin sosialistissa piireissä solmittiin epävirallisia liittoja, jotka eivät pohjautuneet virallisiin normeihin vaan kahden ihmisen väliseen tunnesiteeseen.¹⁶¹

Avioelämän kohentamiseen keskittyneitä oppaita oli julkaistu jo 1700-luvulla, mutta 1800-luvun aikana julkaisutahti kiihtyi. Varsinkin 1880-luvulta alkaen aiheesta kirjoitettiin tiukasti lehdissä, ja myös suomalaiset kaunokirjallisuuden edustajat¹⁶² pureutuivat avioaiheisiin. Varsinaiset avioliitto-oppaat olivat usein käännöksiä saksan-,

¹⁵⁷ Räisänen 1995, s. 67–68.

¹⁵⁸ Räisänen 1995, s. 67–68 ja Sulkunen 1989, s. 41.

¹⁵⁹ Häkkinen 1995, s. 69–71.

¹⁶⁰ Kotiliesi 1925, s. 169.

¹⁶¹ Jallinoja 1984, s. 62.

¹⁶² Muun muassa Minna Canth.

ranskan- ja ruotsinkielisistä alkuteoksista, jotka sovitettiin suomalaiseen tilanteeseen. Kirjoja kustansivat suurimmat kustannustalot WSOY, Otava ja K.J Gummerus mutta myös erilaiset kansanliikkeet kuten raittius- ja naisasialiike.¹⁶³ Avio-oppaiden rinnalla julkaistiin erityisiä seksuaalioppaita, joita suunnattiin nuorille. Kirjoittajien mieliä kirvoitti sukupuolitautilien määrän kasvu vuosisadan vaihteessa. Kun samaan aikaan julkaistiin valitusoppaita, joissa esimerkiksi korostettiin tyydyttävän sukupuolielämän hyviä vaikutuksia, nuorten pelättiin imevän itseensä vääränlaisia vaikutteita. Porvariskirjoissa isänmaan toivojen haluttiin suuntaavan sukupuolisuutensa oikealla tavalla pesän rakentamiseen seksihurjasteluiden sijaan.¹⁶⁴

Lääkärit ja lääketiede olivat vuosisadan vaihteessa keskeisessä roolissa avioihanteita määriteltäessä – keskeisemmässä kuin kirkko. Tästä kertoo esimerkiksi se, että vuoden 1905 jälkeen aviopuolisoille suunnattujen seksuaalivalitusoppaiden määrä ylitti kristillistä perhe-elämää käsittelevien oppaiden määrän.¹⁶⁵ Aviokirjoittelun sävy oli äärimmäisen valistava: kirjoissa annettiin yksityiskohtaisia ohjeita siitä, kuinka avioliitto onnistuu. Valistushenkinen kirjoittelu avasi tietä yksityisen alueen käsittelemiseen julkisuudessa ja siten pohjusti myös esimerkiksi nykyisiä naistenlehtiä ja niiden avioaiheita.¹⁶⁶ Kirjoituksilla yritettiin puolustaa perinteistä kristillistä avioliittokäsitystä uusia näkemyksiä vastaan. Avioliiton rappiotilan ja muiden yhteiskunnallisten ongelmien syypäiksi nähtiin kansalaisten maallistuminen, sosialismi, vapaa rakkaus ja naisliike.¹⁶⁷

Kotiliedessä suhtauduttiin epäluuloisesti avioliitto-oppaisiin, jotka käsitelivät avioliittoa *eettiseltä, sosiaaliselta, psykologiselta, eroottiselta ja seksuaaliselta* kannoilta: ”*Sillä sanon itselleni: niitä, joiden avioliitto ei ole onnellinen, tuollaiset kirjat eivät auta, ja ne, joitten avioliitto on onnellinen, eivät tuollaisia kirjoja tarvitse!*” Yhden kirjan kohdalla kirjoittaja kuitenkin tekee poikkeuksen. Hyödyllinen kirja on saksalainen Avioliiton katekismus, jonka kirjoittaja on myös itse havainnut auttavan monia avioliittoja. Avioliitto onnistuu muun muassa silloin, kun lähtökohtana ei ole onnen tai ymmärryksen tavoittelu itselle vaan toisen tekeminen onnelliseksi sekä toisen

¹⁶³ Räisänen 2001, s. 10–12..

¹⁶⁴ Halmesvirta 1998, s. 209–211.

¹⁶⁵ Räisänen 2001, s. 11.

¹⁶⁶ Jallinoja 1997, s. 83–84.

¹⁶⁷ Räisänen 2001, s. 10–13.

ymmärtäminen. Ennen kaikkea avioliitto on palvelemista, ja tuolloin kirjoittaja viittaa myös Raamattuun. Palveleminen ei kuitenkaan saa olla toispuoleista, vaan käsky koskee kumpaakin, niin miestä kuin naistakin.¹⁶⁸

Perinteisen kristillisen aviokäsityksen mukaan avioliitto oli taivaassa määrätty, Jumalan tahtoma asia, jonka piti kestää ainiaan. Kristilliset piirit tukeutuivat edelleen luomiskertomuksen opetuksiin, joissa ihmisiä kehoitetaan etsimään elämäkumppani yksin olemisen sijaan. Heidän mukaansa avioliiton perimmäiset tarkoitukset olivat haureuden syntien estäminen sekä uusien kansalaisien synnyttäminen. Nainen oli myös miehelleen alisteisessa asemassa, sillä jo Raamatun luomiskertomuksessa nainen tehtiin miehen kylkiluusta, eikä miestä naisen. Nainen luotiin miehelle seuraksi ja avuksi.¹⁶⁹ Ajan julkisessa keskustelussa avioliiton jumalallista alkuperää alettiin kuitenkin kritisoida. Eri tieteenalojen harjoittajat tukeutuivat antropologian ja yhteiskuntatieteen tutkimuksiin ja alkoivat ymmärtää avioliiton kulttuurin muokkaamana järjestelmänä. Arvostelijat eivät halunneet kyseenalaistaa kristillisiä avioarvoja vaan markkinoida avioliittoa ainoana *luonnonmukaisena* ratkaisuna. Näiden piirien mielestä avioliitosta oli luonnon kehittymisen saatossa muotoutunut täydellisin yhteiselämän muoto eri sukupuolta olevien ihmisten välillä ja siten ainoa luonnollinen valinta.¹⁷⁰

Samaan avioliiton luonnollisuuteen vedotaan myös vielä Kotiliedessä 1920-luvun puolivälissä julkaistussa avioartikkelissa.¹⁷¹ Avioliitto on se turvallinen olotila, jossa perhe-elämä onnistuu varmimmin. Artikkelissa korostetaan puolisoitten molemminpuolista rakkautta ja ymmärrystä. Tärkein kohta on kuitenkin uskollisuus, joka takaa onnistuneen avioliiton. Käytännössä aviopuolisot, niin mies kuin vaimokin, saattoivat kuitenkin vierailta vieraassa vuoteessa aivan yhtä hyvin kuin nykyisinkin¹⁷².

Mielenkiintoista on, että vaikka Kotilieden ihanteessakin avioliitto ymmärrettiin normaalin yhteiselämän ainoaksi sallituksi muodoksi, myös aviottomien lasten määrä nousi 1920-luvulta hurjaan kasvuun¹⁷³. Yhteiselämää saatettiin siis todellisuudessa viettää muutenkin kuin vain avioliitossa. Eduskunnassa käytiin vuosisadan alussa

¹⁶⁸ Kotiliesi 1934, s. 15.

¹⁶⁹ Räisänen 1995, s. 69.

¹⁷⁰ Räisänen 1995, s. 70–71.

¹⁷¹ Kotiliesi 1925, s. 169.

¹⁷² Pohjola-Vilkuna 1995, s. 59–60.

¹⁷³ Pohjola-Vilkuna 1995, s. 32.

kiivasta keskustelua, kun sosiaalidemokraatit ehdottivat turvakotien perustamista aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. Ehdotus poiki todellisen sanasodan, ja sitä vastustivat nimenomaan porvarilliset piirit. Heidän mielestään yhteiskunnan siveellisyysääntöjä rikkoneet eivät silloin vastaisi teostaan, vaan heidät oikeastaan palkittaisiin.¹⁷⁴

*”Kun avioliitto on päätetty, tulee miehen ja vaimon, toinen toistaan tukien, yksissä neuvoim toimia perheen hyväksi.”*¹⁷⁵

1920-luvulla heräsi kiinnostus muuttaa avioliiton lainsäädäntöä. Vuonna 1734 säädetty avioliittolaki oli edelleen voimassa, ja se koettiin monesta kohdasta vanhentuneeksi ja hajanaiseksi, sillä säädökset oli levitetty useiden lainkohtien alle. Lainvalmistelukunta piti tärkeänä, että laissa määriteltäisiin, kuka saisi mennä naimisiin, kuka ei. Linjoja pohdittaessa apua kysyttiin Suomen lääkäriseuran, Suomalaisen lääkäriseura Duodecim ja Suomen psykiatrisen seuran edustajilta.¹⁷⁶

Ensimmäisen maailmansodan myötä vakiintuivat niin sanotut toveriavioliitot, joissa korostettiin puolisoitten välistä ystävyyttä ja kumppanuutta. Avioliitto oli ennen kaikkea kumppanuusliitto, jossa molemmat puoliset toimivat liiton hyväksi. Miehelle ei annettu viimeistä päätäntävaltaa perheen asioihin.¹⁷⁷ Vuoden 1929 uudistunut avioliittolaki tuki toveriavioliiton vaateita. Siinä korostettiin puolisoitten tasavertaisuutta ja molempien toiminnan tärkeyttä hyvinvoivan avioliiton ylläpidossa.¹⁷⁸

Avioliittolain säätäminen tuntui valtaapitävistä naisista hyvältä uudistukselta. Porvarillisten naisjärjestöjen kattoliike ja porvarillisten kansanedustajien kanssa mielellään yhteistyötä tekevä Suomen Naisten Kansallisliitto ylisti uutta lakia ”vuoden saavutukseksi”. Aviopuolisot saivat samat oikeudet yhteiseen pesään, eikä mies ollut enää vaimonsa edusmies.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Sulkunen 1989, s. 45–46.

¹⁷⁵ Avioliittolaki 1929.

¹⁷⁶ Nygård 1998, s. 92–93.

¹⁷⁷ Ollila 1990, s. 282.

¹⁷⁸ Vuoden 1929 avioliittolaki.

¹⁷⁹ Korppi-Tommola 2001, s. 64–65.

Toisenlaisissa tulkinnoissa vuoden 1929 avioliittolakia on pidetty porvarillisen perheihanteen sinettinä, koska laissa korostettiin ensisijaisesti naisen asemaa perheen sisällä ja kodin piirissä, kun taas miehelle määriteltiin perheen elättäjän rooli. Näin naisia ei suinkaan kannustettu työelämään, vaan nimenomaan pysymään kodin seinien sisäpuolella. Lain on myös sanottu sinetöineen ydinperheihanteen ainoaksi oikeaksi ja sallitukseksi perhemalliksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän mallin uskottiin soveltuvan kaikille, ja niinpä myös valtion piti lainsäädännöllä kannustaa pareja siihen suuntaan. Avioliittolaki oli seuraavalla vuosikymmenellä muutoinkin kiristyneen kontrollipolitiikan ensi askeleita.¹⁸⁰

3.4 Puolison valinta

*”Avioliitto solmitaan eliniäksi. Sen vuoksi on välttämätöntä ennen liiton solmimista vakavasti harkita aiotun askeleen menestymismahdollisuuksia sekä ottaa huomioon ne vaarat, jotka tavalla tai toisella uhkaavat suunniteltuun liittoon asetettuja toiveita.”*¹⁸¹

Hyvän aviopuolison valinta oli elämän tärkein tehtävä, ja niinpä aihetta käsiteltiin tutkimusajankohdankin Kotiliesissä laajasti kahteen otteeseen. Aihe kirvoitti artikkelin vuonna 1925, ja vuonna 1932 aihetta käsiteltiin kahdessa peräkkäisessä lehdessä. Ajan yleisten ihanteiden mukaan avioliiton perustan piti olla molemminpuolinen rakkaus, mutta sulhasen ja morsiamen rakkaus ei saanut olla ainoa peruste. Ihastuksen tai rakkauden syytä piti pohtia tarkoin. Kaikkein todennäköisimmin avioliiton uskottiin onnistuvan sellaisten nuorten välillä, joilla oli samanlainen yhteiskunnallinen tausta. Näin heidän elämäntapansa, sivistystasonsa ja jopa mielipiteet olisivat riittävän yhtenäiset.¹⁸²

Kotilieden mielestä puolison valintaan pitää käyttää aikaa. Ennen alttarille astelemista on pohdittava tarkoin liiton *menestymismahdollisuudet* – hätäilemällä nuori saattaa tehdä täysin väärän valinnan: *”Maanviljelijä valikoi huolellisesti siemenviljan, kylvää sen hyvään maahan ja hoitaa sitä hyvin saadakseen runsaan sadon. Karjanhoitaja kiinnittää huomiotaan karjanrodun tarkkaan valintaan. Mutta kun kyseessä on puolison*

¹⁸⁰ Pylkkänen 1994, s. 602–605.

¹⁸¹ Kotiliesi 1925, s. 169.

¹⁸² Räisänen 2001, s. 15.

*valinta, unohdetaan tavallisesti kaikki jokapäiväisen elämän vaatimukset, ja valinta tapahtuu jonkinlaisen vaiston ohjaamana.*¹⁸³

Puolisoiden pitää ilman muuta rakastaa toisiaan, mutta liian voimakkaat tunteet eivät tuo liiton solmimiseen muuta kuin harmia. Lehti varoittaakin ymmärtämästä väärin aviollista rakkautta. Lehden mukaan kaunokirjallisuus on syövyttänyt kansalaisten päähän kummallisia harhakuvitelmia siitä, että miehen ja naisen välinen rakkauden laatu olisi jotenkin erityislaatuinen suhteessa muuhun ihmisten väliseen rakkauteen: ”*Kun muu ihmisrakkaus on itsensä antamista ja omasta luopumista, niin sukupuolinen rakkaus on omistamishalua ja luonnollista vetoa ”rakkauden” kohteeseen.*”¹⁸⁴ Vääränlaiset unelmat saattavat siis pilata potentiaalisesti hyvän liiton. Puolisokandidaatilta pitääkin löytyä sopeutumiskykyä ja järkevyyttä.

Avioliitto oli paitsi perheen ja yhteiskunnan, myös seurakunnan perusta. 1800-luvulla naimisiin päästäkseen piti kuulua kirkkoon ja käydä ahkerasti ehtoollisella. Vähitellen ehtoollisella käyminen kirvoitti soraääniä, ja seuraavaksi vapaakirkolliset, liberaalit ja sosialistiset piirit alkoivat vaatia siviilivihkimistä avioliiton virallistajaksi. Siviilivihkiminen sallittiin vuonna 1917.¹⁸⁵

Kotiliesi ei kiellä ketään menemästä siviilitietä naimisiin, mutta puhuu kirkollisista häistä ylevään sävyyn: ”*Kirkollinen avioliittoon vihkiminen antaa tälle suurelle tapaukselle yksilön elämässä ainutlaatuista lujuuutta ja pyhitystä. Se osoittaa onnen tien olevan ratkaisun kertakaikkisuudessa, uskollisuuden ehdottomuudessa ja rakkauden epäitsekkyudessa.*”¹⁸⁶ Kyseisestä katkelmasta voisi päätellä, että ilman jumalallista toimitusta avioituneet eivät pysy uskollisina tai edes usko menevänsä naimisiin vain tätä yhtä ja ainoaa kertaa. Eli vaikka uskonnollisuutta ei kovin voimakkaasti lehdessä korostettu, tausta-ajatus oli, että ihmiset turvaisivat Jumalaan.¹⁸⁷

¹⁸³ Tässäkin tekstinkatkelmassa näkyy hyvin Kotilieden pääyleisö: kaupunkilaisille suunnatun lehden esimerkit olisivat tuskin olleet maalaiselämän piiristä. Kotiliesi 1925, s. 169.

¹⁸⁴ Kotiliesi 1932, s. 262.

¹⁸⁵ Räisänen 1995, s. 75–77.

¹⁸⁶ Kotiliesi 1931, s. 564.

¹⁸⁷ Mielenkiintoista kuitenkin on, että vaikka juttujen kirjoittajat eivät korostaneet merkittävästi uskontoa ja Jumalaa, lukijat tekivät niin. Esimerkiksi vuonna 1931 lehdessä esiteltiin lukijoiden toiveita seuraavasta vuodesta. Kymmenestä lehteen poimitusta esimerkivastauksesta viidessä mainittiin jossain muodossa Jumala. Kotiliesi 1931, s. 109–110.

Kun aiemmin puolisoa valittaessa oli tärkeää esimerkiksi tämän kyvyt ja taidot työntekoon¹⁸⁸, nyt Kotiliedessä kehoitettiin kiinnittämään erityistä huomiota terveyteen – niin fyysiseen kuin henkiseenkin. 1800- ja 1900-lukujen vaihde oli terveysvalistuksen kulta-aikaa. ”Objektiivinen” sivistyneistö uskoi köyhän väestön elävän kurjuudessa, ja tämän kurjuuden poistaminen vaati siitä virkavallan toimia ja ennen kaikkea valistusta. Jos taudit pesivät köyhien keskuudessa, ne saattoivat levitä myös rikkaamman väestön keskuuteen ja uhata koko kansakunnan laatua. Bakteerit kun olivat demokraattisia: ne eivät erotelleet ikää, sukupuolta tai yhteiskuntaluokkaa.¹⁸⁹

Tautien ehkäisyn ohella valistajat alkoivat kiinnittää huomiotaan kansakunnan henkiseen laatuun. Monista ajan hygieenikoista henkinen terveys oli ruumiillista terveyttä tärkeämpi.¹⁹⁰ Moderni rotuhygienia oli syntynyt jo 1860-luvulla. Pelkoa synnytti erityisesti se, että tilastojen mukaan syntyvyys laski varsinkin ylemmissä väestöryhmissä. Vallanpitäjät alkoivat pelätä koko väestön vähenemisen ohella myös sitä, että laadullisesti huonommat kansanosat peittäisivät alleen paremmat kansanosat. Näin koko yhteiskunnan sosiaalinen järjestys horjuisi.¹⁹¹ Lääkäreitä hirvitti myös suomalaisten sairastelu, fyysinen heikentyminen ja moraalittomuus.¹⁹²

Teollistuminen toki kärjisti erityisesti maaseudun tilattoman väestön ja kasvavien kaupunkien väestön ulkoisia ongelmia, mutta myös valistajien propagandistinen asenne sai heidät näkemään kaikenlaista. Myös ajan tiedemiehet tuottivat valistajien toivomaa tietoa, joka oli linjassa myös uskonnollisen valistuksen kanssa. Tahallinen sukupuolitaudin hankkiminen tai juopottelu ja siitä seuranneet ongelmat katsottiin rikkomukseksi Jumalaa vastaan.¹⁹³ 1800-luvulta alkanut kasvava kiinnostus erilaisten poistamiseen kertoo sekin jostakin. Kansakunnan laatua piti parantaa, keinolla millä hyvänsä. Julkiseen keskusteluun rotuhygienia nousi 1910-luvun alussa. 1930-luvulla myös vasemmistolaiset naisliikkeet oli saatu kannattamaan rotuhygieenisia ajatuksia.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Nieminen 1993, s. 21.

¹⁸⁹ Lehtonen 1995a, s. 208–209 ja 229.

¹⁹⁰ Lehtonen 1995a, s. 237.

¹⁹¹ Mattila 1999, s. 12 ja 55.

¹⁹² Nygård 1998, s. 23.

¹⁹³ Nygård 1998, s. 23.

¹⁹⁴ Mattila 1999, s. 82 ja 90.

Vuosisadan alun terveystieteiden valossa ei ole ollenkaan erikoista, että Kotiliedessä kehoitettiin naimisiin mieliviä punnitsemaan tarkoin tulevan puolison henkisiä ja ruumiillisia ominaisuuksia. Kun puoliso oli kaikin puolin kunnollinen, luvassa oli terveitä, reippaita ja yhteiskunnallisesti kelvollisia jälkeläisiä, joita myös kansakunta tarvitsi: ”Puolisoa valittaessa on siis jokaisen perheensä ja kansansa tulevaisuuden vuoksi kiinnitettävä huomiota, paitsi molemminpuoliseen kiintymykseen ja sopeutumiskykyyn myöskin ruumiilliseen ja sielulliseen terveyteen, niihin ominaisuuksiin, joita voi ja tahtoo antaa perinnöksi lapselleen.”¹⁹⁵ Sielullista sairautta saattoivat olla ylpeys, kiivaus, kunnianhimo, kevytmielisyys, tuhmuus ja siveettömyys. Myös näiden ominaisuuksien uskottiin periytyvän sukupolvelta toiselle. Monien fyysisten sairauksien, kuten esimerkiksi sukupuolitautilien, uskottiin siirtyvän jälkeläisiin.¹⁹⁶

Lääketieteellinen tilastotiede halusi, että aviopuolison valintaa ohjaisi järki eivätkä tunteiden harhakuvat, ja tätä näkökulmaa Kotiliedenkin tekstit tukevat. Elämän kolhuista selvitäkseen lapset tarvitsevat hyvät perintötekijät eli kaikin puolin kunnolliset vanhemmat. Ongelmana nähtiin myös se, etteivät puolisoehdokkaat olleet aina toisilleen rehellisiä. Sairaus saatettiin salata, mikä johtaa avioliiton onnettomuuteen. Jo vuosisadan vaihteen kirjoituksissa puolisoehdokkaista kannustettiin vaatimaan kirjallista näyttöä omasta sekä suvun terveydestä. Lääkärin kirjoittama lausunto säästäisi pariskuntia ikäviltä yllätyksiltä ja suojelisi heidän lisäksi myös sukua, ystäviä, naapureita ja muita kanssaihmiä. Ajan kirjoittajat kaipasivat myös lakia valvomaan näiden asioiden toteutumista.¹⁹⁷

Vuonna 1929 muuttuneessa avioliittolaissa terveyteen alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota. Avioliittoa harkitsevilta edellytettiin entistä selkeimpiä näyttöjä siitä, että liitto onnistuisi myös terveyden puolesta. Avioitumaan ei päästetty kansalaisia, jotka sairastivat synnynnäistä kaatumatautia tai tarttuvaa sukupuolitautilia tai olivat mielisairaita tai kuuromyökiä. Heille avioituminen oli mahdollista vain presidentin erityisluvalla. Kuulutuksien yhteydessä alttarille mielivien piti todistaa

¹⁹⁵ Kotiliesi 1925, s. 170.

¹⁹⁶ Lehtonen 1995b, s. 94–95.

¹⁹⁷ Lehtonen 1995b, s. 95–96.

kirjallisesti paitsi etteivät he ole lähisukulaisia, myös etteivät he sairasta mitään kyseisistä taudeista.¹⁹⁸

Vaikka sterilisaatio olisi ollut luonnollinen tapa estää epäsojivien kansalaisten lisääntyminen, siihen suhtauduttiin jopa lääketieteellisissä piireissä sangen varauksellisesti. Näin sterilisaatiota ei otettu mukaan avioliittolakiin, koska asiaa kommentoineiden lääkäreiden mielestä ”maaperä oli valmistelematon”.¹⁹⁹

Eduskunta-asioita Kotiliedessä käsitellyt Mandi Hannula valisti huhtikuussa 1929 lehden lukijoita uusista säännöksistä, joita on hänen mukaansa jo kovasti odoteltukin. Vaikka osa kansasta osasi soveltaa tuolloin kaksisataa vuotta vanhaa avioliittolakia siveellisen elämän mukaisesti, osa kaipasi valtion ohjausta: ”*Kaikki aviopuolisot eivät kuitenkaan ole siveellisiltä eikä älyllisiltä kyvyiltään niin kehittyneitä, että pystyisivät vapaasti ja omasta aloitteestaan kohottamaan keskinäiset suhteensa korkeammalle tasolle kuin mitä voimassa oleva laki edellyttää. Heidän tuekseen ja ojennukseksi onkin sennähden jo kauan odotettu sellaista avioliittolakia, johon sisältyisi ajan oikeuskäsitys ja kodin edun mukaiset vaatimukset.*”²⁰⁰

Kotiliesi suhtautui myös lain avioliittoesteisiin sangen ymmärtävästi. Koska avioliitto on koko yhteiskunnan asia, sitä pitää myös luonnollisesti valvoa tarkemmin: ”*Kun avioliitto ei ole vain naisen ja miehen kahdenkeskinen yksityisasiä, vaan samalla yhteiskunnan perus, valvoo yhteiskunta avioliiton solmimisessa entistä kiinteämmin myös omia etujansa. Se tapahtuu siten, että laki asettaa nykyistä suuremmat kelpoisuusvaatimukset niille, joiden sallitaan solmia avioliitto. Nämä koroitettu vaatimukset koskevat pääasiassa terveyttä. --- Näillä tiukennetuilla terveysvaatimuksilla tahdotaan edistää perhe-elämän menestymistä, mutta varsinkin parantaa ihmisrotua ja siten lisätä koko kansan elinvoimaa ja kuntoa.*”²⁰¹

Vaikka virallisesti kehitysvammaisten avioliitot kiellettiin vasta vuonna 1929, keskustelussa ja suosituksissa kyseiset ajatukset olivat läsnä jo aiemmin. Jo 1890-luvulla kehoitettiin välttämään avioitumista epäilyttävien henkilöiden kanssa, ja

¹⁹⁸ Avioliittolaki 1929.

¹⁹⁹ Nygård 1998, s. 92–93.

²⁰⁰ Kotiliesi 1929, s. 294.

²⁰¹ Kotiliesi 1929, s. 294.

seuraavalla vuosikymmenellä esimerkiksi vaivaishoidon tarkastelija Helsingius uskoi, että yhteiskunnan pitäisi estää periytyviä sairauksia kantavien avioitumisen.²⁰²

3.5 Avioero

Avioliiton ikuisuus herätti yhteiskunnallista keskustelua 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Esimerkiksi sosialistien sekä kristillis-liberaalien piireissä alettiin kritisoida avioliiton purkamattomuutta ja vaatia eron mahdollisuutta esimerkiksi silloin, kun puoliset eivät enää kunnioittaneet ja rakastaneet toisiaan.²⁰³ Vapaan rakkauden puolestapuhujat muistuttivat, ettei itse Lutherkaan suhtautunut aina kielteisesti avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin. Luther kun olisi sallinut vierailut vieraaseen vuoteeseen esimerkiksi silloin, kun mies ei kyennyt antamaan vaimolleen lasta. Miehen olisi pitänyt silloin suoda vaimolleen mahdollisuus sukupuolisuhteeseen miehen sukulaisen tai ystävän kanssa. Myös miehellä oli Lutherin mielestä oikeus hakea seksuaalinen tyydytyksensä muualta, jos vaimo kieltäytyi tästä aviollisesta velvollisuudestaan.²⁰⁴

Kirkonmiehet kuitenkin uskoivat, että mahdollisimman tiukat ja vähäiset eroperusteet ehkäisevät avioeroja. Kun liitto on vaikea purkaa, ihmiset harkitsevat naimisiinmenoa ja eroamista kunnolla.²⁰⁵ Avioliiton purkamattomuutta perusteltiin myös lasten edulla: lasten hoito ja kasvatus vaarantuisivat, jos liiton saisi purkaa vapaasti.²⁰⁶ Ja mitä hankalampi ja pitkäkestoisempi oikeusprosessi oli, sitä harvempi onneton puoliso siihen viitsi ryhtyä.

Avioerojen määrä alkoi kasvaa 1800-luvun lopulta alkaen. Lain mukaan avioero voitiin myöntää vuoteen 1929 asti vain huoruuden tai omavaltaisen hylkäämisen perusteella.²⁰⁷ Vaikka vielä 1900-luvun alussa eron saanti oli hyvin hankalaa, monimutkaista ja

²⁰² Nygård 1998, s. 92.

²⁰³ Räisänen 1995, s. 73–74.

²⁰⁴ Räisänen 1995, s. 78–79.

²⁰⁵ Mahkonen 1980, s. 163.

²⁰⁶ Pylkkänen 1994, s. 596–597.

²⁰⁷ Käytännössä eron saamiseksi piti käydä vieraisa tai karata mahdollisimman kauas puolisonsa luota ja pysyä poissa kauan, mieluiten ikuisesti. Sopueroja ei sallittu, mutta käytännössä suurin osa hylkäämisistä lienee näitä ollut.

hidasta²⁰⁸, aviopareja erosi kohtalaisen paljon. 1910- ja 1920-luvuilla erojen määrä kohosi todella jyrkästi. Kun 1910-luvun alussa vuosittain erosi noin 200 paria ja 1920-luvun alussa noin 500 paria, 1920-luvun lopussa eroon päätyi jo yli tuhat paria. 1800-luvun puolivälistä 1920-luvun lopulle avioliittojen määrä kaksinkertaistui, mutta samalla avioerojen määrä kasvoi kolmekymmenkertaiseksi.²⁰⁹

Avioerojen määrän huomattava kasvu havahdutti Kotilieden tarttumaan aiheeseen vuonna 1925. Lehti pyysi asiasta tutkimuksen tehnyttä Tekla Hultinia tutustuttamaan lukijoita ”*tähän vakavaan nykyajan yhteiskuntailmiöön*”. Kirjoituksensa aluksi Hultin rauhoittelee lukijoita sillä, että suurin osa avioliiton purkautumisista johtuu kuolemasta: ”*Niin katkera kuin kuoleman tuottama ero onkin, luulen kaikkien olevan yhtä mieltä siitä, että se kuitenkin vaikuttaa vähemmän katkeralta ja, sanoisinko, vähemmän luonnottomalta kuin avioero.*”²¹⁰

Kotiliedessä avioero ymmärrettiin siis luonnottomaksi ratkaisuksi, koska avioliitto oli se yhteiselämän muoto, joka oli luonnollista²¹¹. Artikkelin kirjoittajan mukaan kaupungissa erotaan todennäköisemmin kuin maaseudulla, koska ”*kaupunkilaiselämä edistää aviositeiden höltymistä suuremmissa määrässä kuin maalaiselämä*”. Kirjoittajan mukaan avioerot uhkaavat erityisesti kaupunkien köyhää väkeä, koska asuntojen ahtausta ”*vaikeuttaa viihtyisää perhe-elämää*”. Tässäkin kohdassa näkyy ajalle tyypillinen maaseudun ihannointi ja vastaavasti uskomus kaupunkien paheellisuudesta. Maatalousvaltaisessa maassa kaupunkilaiselämä nähtiin paheellisena²¹². Maaseutu oli lintukoto, jossa elämä oli kaikin tavoin puhtaampaa, siveellisempää ja terveellisempää. Suomalainen maata viljelevä ja maata omistava talonpoika nähtiin koko suomalaisideologian perustuksena.²¹³ Erityisen paheellisiksi nähtiin kaupunkien köyhät.

²⁰⁸ Eroa anottiin tuomarilta. Vain viisi prosenttia sai eron vuoden päästä ensimmäisestä oikeuskäsittelystä, ja 85 prosentissa tapauksista ero myönnettiin vasta neljän vuoden odotuksen jälkeen. Avioero saattoi vaatia jopa viisi käsittelyä. Mahkonen 1980, s. 80.

²⁰⁹ Mahkonen 1980, s. 1–2.

²¹⁰ Kotiliesi 1925, s. 74–75 ja 90.

²¹¹ Vertaa luku 3.3.

²¹² Tämä näkyy siinä, että moniin kaupunkilaisiin ilmiöihin ja uutuustavaroihin suhteuduttiin voimakkaan epäillen. Maaseutujen uskonnolliset perheet pitivät esimerkiksi radiota alkuun ”synnin pasuunana” ja ”sielunvihollisten hyrränä”, joka alkuun oli kaupunkien yläluokan ylellisyyslaite. Heinonen 1998, s. 63.

²¹³ Heinonen 1998, s. 56. Näkemys on sikäli kiintoisa, että avioliiton ulkopuolinen hedelmällisyys on ollut maaseudulla aina suhteellisesti vähän korkeampi kuin kaupungeissa. Jallinoja 1984, s. 69.

Käytännössä kirjoittaja kumooa hetkeä myöhemmin itse omat päätelmänsä, sillä hänen mukaansa kaupunkien avioerot ovat suhteellisesti yleisimpiä liikemiesten ja vapaiden elinkeinonharjoittajien kuten esimerkiksi taiteilijoiden keskuudessa²¹⁴. Toisaalta jutun kirjoittaja on tehnyt tutkimuksensa aviotilastojen pohjalta, joissa kaikki erot eivät suinkaan näy. Varsinkin köyhemmissä perheissä liitot saattoivat päättyä ilman käräjöintiäkin, sillä silloin puolisoilla ei ollut välttämättä omaisuutta mitä jakaa.

Vuoden 1924 Kotiliedessä pohdittiin, miksi eräs pariskunta oli eronnut lapsien syntymän jälkeen. Vaimosta oli tullut lapsien myötä uskossaan syvä, kun taas mies oli kehittynyt päinvastaiseen suuntaan. Vaikka monet ovat epäilleet, että lapsettomassa avioliitossa puoliset pystyvät kiinnittämään paremmin huomiota toisiinsa, jutun kirjoittaja ei tähän usko: *”Tässä avioliitossa, niin kuin luullakseni kaikissa avioliitoissa, jotka särkyvät ja ovat onnettomia, oli vikana se, ettei sen perustuksena ollut ainoa, kestävä perustus: Jumala.”*²¹⁵

Vuoden 1929 avioliittolaki laajensi hiukan avioeron saamisen mahdollisuuksia. Uusia eroperusteita olivat sukupuolitauti, pahoinpitely, rikollisuus, huumaavien aineiden väärinkäyttö, mielisairaus, välien rikkoontuminen ja erillään asuminen sekä katoaminen. Sopimuseroja ei sallittu vielääkään.²¹⁶ Mandi Hannula muistutti vuoden 1929 Kotiliedessä, ettei eroa kannata kiirehtiä: *”Purkautuminen ei saa kuitenkaan tapahtua mielivaltaisesti, koska sellainen menettely aiheuttaisi epävarmuutta ja turvattomuutta syyttömille perheenjäsenille.”*

Kaikkiaan avioeroa ja muita onnellisen parisuhteen käänköpuolia käsiteltiin Kotiliedessä tutkimusajankohtana hyvin niukasti. Avioerosta oli vain yksi laajempi artikkeli, ja muidenkaan artikkelien yhteydessä aiheeseen ei kajottu kuin kerran. Edes Kysymyksiä ja vastauksia -palstalla, jolla lukijat saivat esittää mieltään askarruttavia kysymyksiä, avioero ei kiinnostanut.²¹⁷ Vasta vuonna 1933 kaksi lukijaa kysyi avioerosta. Heistä toista kiinnosti avioeron kustannukset ja uudelleen avioitumisen mahdollisuus. Toinen taas ihmetteli, tarvitseeko eronneen käyttää kihla- ja vihkisormuksiaan ja kuinka hän

²¹⁴ Kotiliesi 1925, s. 74.

²¹⁵ Kotiliesi 1924, s. 550.

²¹⁶ Mahkonen 1980, s. 2 ja 216; Pylkkänen 1994, s. 602–603.

²¹⁷ Muutoin palstalla saatettiin esittää kukanhoito- ja koulutuskysymysten rinnalla henkilökohtaisempia, arempiakin kysymyksiä. Esimerkiksi vuonna 1925 tiedusteltiin aviottoman lapsen isänsä perimisoikeutta ja raskaaksi tulemisen mahdollisuutta imetyksaikana. Kotiliesi 1925, s. 312.

vastaa aviomiestä koskeviin tiedusteluihin. Samana vuonna eräs nainen kysyi vielä, kuinka pitkään kuulutus on voimassa. Hänet kun oli kuulutettu miehen kanssa avioliittoon jo yhdeksän vuotta sitten, mutta mies ei ollut koskaan saapunut paikalle.²¹⁸

Aiheiden puuttumiseen lehden sivuilta oli kuitenkin selitys. Lehden toimittajilla oli nimittäin tapana vastata silloin tällöin lukijoille suoraan: ”*Mutta sydämestämme olisimme apuna, jos voisimme, kun meiltä pyydetään neuvoa, mihin ammattiin miehensä hylkäämän vaimoparan olisi ryhdyttävä, tai millä tavoin äidin on meneteltävä joutuessaan pahoihin ristiriitoihin kasvatusasiassa tai mitä tyttären on tehtävä rakastaessaan sellaista miestä, jota hänen vanhempansa eivät suvaitse. Mutta hyvin useasti on yksityinen kirje ollut ainoa mahdollinen vastaus lukijalle, joka on avannut sydämensä, kertonut järkyttävän elämäntarinansa ja kuvannut voittamattomia vaikeuksiaan.*”²¹⁹ Jotkut asiat olivat siis liian arkaluonteisia käsiteltäviksi edes vastauspalstalla, vaikka avoimemmasta toiminnasta olisi voinut hyötyä joku toinenkin lukija.

Vuoden 1933 Kotiliedessä Sielunpaimen koettaa opastaa ehkäisemään parisuhteen kriisejä. Sielunpaimen syyttää kirjoituksensa aluksi kirjallisuutta, joka luo nuorten naisten mieliin vääranlaisia kuvia rakkaudesta ja avioliitosta. Kun sitten vaimon arki onkin täynnä siivousta, pyykinpesua ja lastenhoitoa kotona, hän alkaa tuntea itsensä yksinäiseksi ja petetyksi. Kun puoliset alkavat loitontua toisistaan, heidän ei pidä antaa sille kehitykselle periksi vaan muistaa, että ”*rakkaus vaatii hoitamista*”.²²⁰ Kirjoittaja muistuttaa, että avioliitot särkyvät silloin, jos suhteeseen tuppautuu kolmas ihminen. Uskollisuus on ainoa tapa pitää avioliitto elossa.

²¹⁸ Kotiliesi 1933, s. 387, 280 ja 590.

²¹⁹ Kotiliesi 1932, s. 842–843.

²²⁰ Kotiliesi 1933, s. 285–287.

4. Liesi

4.1 Puolisoiden tehtävät

”Meidän naisten täytyy samoin kuin miestenkin sekä tuntea että toimia, uskollisesti täyttää ne velvollisuudet, jotka osallemme joutuvat.”

Keskiluokkainen ihanne korosti naisen asemaa perheen sisällä aivan uudella tavalla. 1920- ja 1930-luvun Kotiliedessä mies ei ollut samalla tavalla perheen pää kuin patriarkalisessa maailmankuvassa. Nainen oli vastuussa kodista ja lapsista sekä vastasi raha-asioista. Mies taas palveli perhettään parhaiten hankkimalla sille rahaa. Lehdessä kuitenkin korostettiin, että puolisoiden pitää yhdessä toimia kotinsa puolesta: *”yhteinen aherrus lähentää aviopuolisoita toisiinsa lujittaa niitä siteitä, jotka yhdistävät perheen isää ja äitiä toisiinsa.”*

Porvarillisessa elämäntutkimuksessa esiteltiin 1920-luvulla *uusi nainen*, joka oli nuori, ennakkoluuloton ja rohkea. Samoihin aikoihin sosialistipiireissä syntyi ajatus naisesta, joka olisi itsenäinen ja tasavertainen suhteessa mieheen. Eri yhteiskuntaluokat kuitenkin kokivat eron eri tavalla: sosialistipiireissä suhtauduttiin epäillen viihteen luomiin kuviin eleganteista poikatytöistä, jotka ajoivat autoa ja hurmasivat miehiä olemuksellaan. Uutta naista pidettiin kapitalistisen yhteiskunnan tuotteena. Uusi nainen ei kuitenkaan aina tarkoittanut itsenäistä naista: sekä porvarillisissa että sosiaalidemokraattisissa piireissä uusi nainen saattoi suuntautua myös kotiin, perheenemännyyteen ja äitiyteen.²²¹

Kotilieden uusi nainen suuntautui pääasiassa kotiin, perheenemännyyteen ja äitiyteen. Uuden naisesta teki se, että hän ei tyytynyt tekemään kotitöitään samalla tavalla kuin sukupolvet häntä ennen, vaan hankki uutta tietoa aktiivisesti muun muassa lukemalla Kotiliettä.

4.1.1 Naisen tehtävät

”Koti tarvitsee kipeästi ainakin yhden naisen elämäntyön.”²²²

²²¹ Koivisto 2001, s. 293–294.

²²² Kotiliesi 1927, s. 453.

Naisten kotityöt nousivat Suomessa julkiseen keskusteluun 1800-luvun lopulla. Naiset olivat tehneet iät ja ajat kotityöt samalla tavalla, ja yhteiskunnan vallanpitäjät halusivat tähän muutosta. Tästä ajanjaksosta alkoi naisten opastaminen sujuvampaan ja tehokkaampaan kodinhoitoon, ja tätä linjaa jatkettiin Kotiliedessä. Kotityöt piti tehdä tietyllä tavalla, työtilojen piti olla tietynlaiset ja tarjotun ruoan tietynlaista. Suomeen alettiin perustaa myös kotitalousoppilaitoksia, joissa naiset saivat perehtyä kodinhoidon saloihin.

Kodin oikeanlainen hoito ei ollut vain jokaisen naisen henkilökohtainen valinta vaan vaikutti koko kansakunnan menestykseen. Perheenemännän työtä ei siis näissä ajatuksissa ymmärretty pelkästään perheen eteen tehtäväksi työksi, vaan sillä oli myös laajempi kansantaloudellinen merkityksensä.²²³ Vuonna 1915 Suomeen perustettiin erityinen kotitalouskomitea, joka suuntasi oppinsa naisille ja tytöille. Komitea erotteli naisten työtehtäviksi kodin ruokataloudenhoidon, kodin siivouksen ja järjestelyn, kodin terveydenhoidon, lastenhoidon ja -kasvatuksen sekä vaatehuollon. Maaseudulla naisten työnsarkaan liitettiin vielä kotieläinten- ja puutarhanhoito.²²⁴

Keskiluokkaiset naisliikkeet kannattivat ydinperhemallia ja naisten kotiäitiyttä mutta samalla myös niin sanottua yhteiskunnallista äitiyttä. Heillä tämä ristiriita ratkesi luomalla kaksi naisihannetta. Naimattoman naisen ihanne oli itsenäinen ja menestyvä nainen, joka hankki itse toimeentulonsa sekä vaikutti aktiivisesti yhteiskunnallisissa asioissa. Avioituneen naisen paikka puolestaan oli kotona.²²⁵ Eli kun nainen avioitui, hänen odotettiin muuttuvan sulavasti yhteiskunnallisesta vaikuttajasta kodin hengettäreksi.

Työläisnaiset suhtautuivat epäillen porvarisnaisten pyrkimykseen aina kansalaissotaan asti ja pysyttäytyivät omissa piireissään: he eivät esimerkiksi juurikaan osallistuneet porvarisnaisten suosimaan kotitaloustoimintaan. 1910-luvulla työläisnaisten liike vastusti kiivaasti myös hallituksen ehdotusta, jossa suunniteltiin erityisten talouskoulujen perustamista työläisnaisia varten. Kansalaissota voidaankin nähdä tässä

²²³ Lepistö 1991, s. 206–207.

²²⁴ Heinonen 1998, s. 76.

²²⁵ Esimerkiksi Marttaliike. Ollila 1993, s. 57.

eräänlaisena käännekohtana. Kansalaissodan jälkeen kommunistinen naisliike vastusti edelleen kotityön ylevöittämistä, kun taas sosiaalidemokraatit mukauttivat ohjelmansa porvarillisen perhemallin mukaiseksi.²²⁶ Toisaalta porvarillisten ryhmittymien kiinnostus työläisten kasvattamiseen koveni kansalaissodan jälkeen, koska voittajat pitivät heitä syyllisinä tapahtumiin. Heidän mielestään työläisnaiset olivat epäonnistuneita kasvattajia, jotka olivat tahallaan kylväneet lapsiinsa vihaa ja raakuutta. Työläistyöt tarvitsivat kipeästi kasvatusta kodinhoidossa.²²⁷

Eri naispiirien ajatukset siis lähenivät toisiaan 1920-luvulta alkaen, mutta toisaalta ajatus luokkahierarkiasta ei kadonnut. Porvarisnaiset kokivat edelleen opettavansa rahvasta, ja toisaalta työläisnaiset halusivat horjuttaa tätä hierarkialle perustuvaa yhteiskuntajärjestystä²²⁸. Mutta vaikka työläisnaiset eivät edelleenkään katsoneet asioita tismalleen samasta näkökulmasta kuin keskiluokkaiset naiset, perusajatus oli loppujen lopuksi kaikilla suurin piirtein sama. Kotitaloudesta piti tehdä kansantalouden osa.²²⁹

Naisia kannustettiin vaalimaan kotejaan, ja mallia annettiin niin erilaisilla kursseilla kuin lehdistössäkin. Kotilieden perustaminen oli naisjärjestöille, varsinkin Kansallisliitolle, suuri ilonaihe, koska sen kautta voitiin levittää emännille kotitaloustietoa.²³⁰

Ajattelun suunnannäyttäjänä toimi Kotiliedenkin toimituskunnassa mukana ollut Laura Harmaja. Niinpä Kotiliedessä annettiin tarkkoja ohjeita järkiperäiseen taloudenpitoon ja korostettiin työn merkittävyyttä. Harmaja esimerkiksi kirjoitti lehteen siitä, kuinka kannattavaa perheenemännän työ on ja perusteli näkemyksiään tarkoilla laskelmilla. Näissä laskelmissa osoitettiin se, ettei naisten ansiotyöstä ollut perheelle välttämättä mitään rahallista etua, varsinkin jos lapsille ja taloudelle piti hankkia erityinen hoitaja.²³¹

²²⁶ Sulkunen 1989, s. 82–84.

²²⁷ Ollila 1990, s. 316–318.

²²⁸ Sulkunen 1989, s. 86.

²²⁹ Tästä kertoo hyvin 1900-luvun alussa vakiintunut tapa maksaa kaikille miehille eli myös työläismiehille korkeampaa palkkaa, ns. perhepalkkaa. Lähtöajatus oli, että jossakin vaiheessa mies kuitenkin menee naimisiin ja alkaa elättää perheensä. Ollila 1990, s. 278.

²³⁰ Korppi-Tommola 2001, s. 68–72. Myös siveellisyyskysymykset tuottivat Kansallisliitolle päänvaivaa. Ongelmista suurimpia olivat sukupuolitaudit ja alkoholin vaarat.

²³¹ Kotiliesi 1923, s. 130–132.

Kotiliedessä koettiin ongelmalliseksi, ettei naisten kotityötä arvostettu tarpeeksi: ”*Eikä hänen [perheenmännän] työlleen eikä ammatilleen anneta samaa arvoa kuin muiden työlle. Eihän hänen katsota edes itseänsä elättävän, koskapa ”itseänsä elättävät” naiset aina asetetaan perheenmännän vastakohtaksi.*” Lehden mielestä kotityön uskottiin olevan turhauttavaa, yksitoikkoista ja puuduttavaa raadantaa, mikä ei riittänyt nykyaikaisille perheenmännille, jotka kaipasivat haasteita. Kodinhoitoa pidettiin myös turhan usein viimeisenä mahdollisuutena niille, joista ei tullut mitään muuta vain siksi, että kodinhoidon uskottiin sopivan kaikille. Näin ei lehden mielestä olisi pitänyt olla. Lehden mielestä naisten vapautuksen olisi pitänyt taata myös kotityölle samanlainen arvostus kuin kodin ulkopuolella tehtävälle työlle.²³²

Kotilieden mukaan naisten piti pyörittää kotia taloudellisesti ja terveellisesti. Lehdessä esimerkiksi neuvottiin tarkasti, mitä päivittäinen siivouksen olisi hyvä pitää sisällään tai miten usein ikkunat kannattaa pestä. Toisaalta Kotiliedessä varoiteltiin naisia menemästä liiallisuuksiin: ”*Mutta voi olla hyödyksi joskus selvitellä itselleen tehtävien laatua ja vaikeuksia ja aina pitää mielessä, että koti ja sen hoito eivät ole tarkoitusperä itsessään vaan ne ovat välikappaleita, joiden tulee edistää ihmisten kuntoa, elämän iloa, onnea ja viihtymystä ja sen kautta elinvoimaa. --- Voi joskus nähdä koteja, joiden puhtaus on häikäisevä ja järjestys ja täsmällisyys mallikelpoinen, mutta joista viihtyväisyys ja onni näyttää hävinneen viimeisen pölyhiukkasen mukana. Sellaisessa kodissa on usein emäntänä nainen, joka näkee elämäntehtävänsä vain taloudenhoidossa, perheensä ruumiillisen hyvinvoinnin huolehtimisessa. Hän vaalii puhtautta niin intohimoisesti, että perheen jäsenet mieluummin oleskelevat muualla kuin kotona, etteivät olisi siellä epäjärjestystä aikaansaamassa ja emännän siivousvimmaa lisäämässä.*” Toisessa ääripäässä ovat naiset, jotka eivät väsymyksen, velttouden tai muiden syiden vuoksi kykene hoitamaan edes tärkeimmistä tehtävistä. Sekään ei ole hyvä asia.²³³

Kotilieden suhtautuminen vaimojen työssäkäyntiin muuttuu myönteisemmäksi 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Vaikka naisen ihanteellisin paikka olisikin kotona, työssäkäynti on monessa perheessä pakko, eikä sitä vastaan kannata pyristellä: ”*Naimisissa olevan naisen oikea toimintapaikka on koti, sanotaan. Ja kukapa ei toivoisi*

²³² Esimerkiksi Kotiliesi 1927, s. 452.

²³³ Kotiliesi 1927, s. 762.

näin olevan! Yhteiskunnan kehitys näyttää kuitenkin käyvän toiseen suuntaan, sitä vastaan on turha ponnistella.” Jutun kirjoittaja, talousopettaja Tilda Hansson, antaakin lukijoille vinkkejä siitä, kuinka kotityöt ja ansiotyön voi yhdistää. Erikoista on, ettei hän työllistä vain äitiä: *”ansiotyön jakautuminen perheessä isän ja äidin ja myöskin perheen nuorison osalle vaatii ehdottomasti myöskin kotitöiden järjestelmällistä jakamista.*” Parin lauseen päästä kirjoittaja kuitenkin toteaa, että joka tapauksessa suurin vastuu kotitöistä jää edelleen äidin harteille.²³⁴

Hansson vaatii kotitöiden *”järkiperäistämistä”*. Tätä järkiperäistämistä ovat työn yksinkertaistaminen, jakaminen ja suunnittelu. Koska vaimo ja mies tienaa yhdessä talouteensa rahaa, heidän pitää myös tehdä yhdessä tulo- ja menoarvionsa. Siitä näkee, kuinka paljon molempien on annettava rahaa tuloistaan yhteisen talouden pyörittämiseen. Tulo- ja menoarvion perusteella tehdään työsuunnitelma, jonka on tarkoitus taata *”vähimmällä mahdollisella työllä paras mahdollinen tulos*”. Ansioäidin taloustyöt jakaantuvat kolmeen ryhmään: joka-aamuinen siivoaminen ja aamiaisen valmistaminen, päivän ostojen ja ruokalistan suunnitteleminen sekä päivällisen valmistaminen.²³⁵ Vaikka kirjoittaja puhuu kovasti artikkelinsa alkupuolella töiden jakamisesta, hän ei kuitenkaan täsmennä, mitä nuo muiden perheenjäsenien kuin äidin kotityöt voisivat olla.

Kirjoittaja perustelee naisten työssäkäyntiä myös yhteiskunnallisella muutoksella ja naisten kotityönsaran helpottumisella: *”Jos katsomme ajassa taaksepäin, on meidän tunnustettava, että taloustyön määrä on huomattavasti vähentynyt. Se johtuu siitä, että teollisuuslaitokset suorittavat suuren osan työstä ja kehitys kulkee jatkuvasti tähän suuntaan.*”²³⁶

Käytännössä kodinhoito vei aikaa aina vain enemmän. 1930-luvun puolivälissä tavallinen, ei ansiotyötä tekevä, perheenemäntä teki töitä 10,5 tuntia. Maata viljelevän kanssasisaren päivä oli vielä miltei kaksi tuntia pidempi, 12,3 tunnin mittainen. Lastenhoito lisäsi työtä, ja pienten lasten perheissä emännän työt saattoivat venyä 16,5 tuntiin. Teollisuudesta opittu tehokkuusajattelu ei sopinutkaan kotitalouteen. Vaikka

²³⁴ Kotiliesi 1932, s. 612.

²³⁵ Kotiliesi 1932, s. 612–613.

²³⁶ Kotiliesi 1932, s. 612.

työn määrän olisi pitänyt laskea, käytännössä uudet siisteys- ja ruoan terveellisyysvaatimukset pidensivät naisten työpäiviä 1920-luvulta alkaen.²³⁷

Vaikka nainen pitikin huolta kodista, hän ei saanut hautautua sinne. Vuonna 1929 lehdessä muistutettiin naisia äänestämisen ja muun yhteiskunnallisen vaikuttamisen tärkeydestä: ”*Ensiksi se seikka, että yhteiskuntaelämä tarvitsee paitsi miesten voiman ja viisauden, myös naisten ja ennen kaikkea perheenemäntien tarmon, valppauden ja huolenpidon. Tähän yleiseen kansallisvelvollisuuteen liittyy sitten läheisesti heidän oman työnsä, kodin ehtojen valvominen julkisessa elämässä.*” Äänestämällä oikealla asialla olevia edustajia myös kodin kysymykset voidaan ratkaista perheenemäntiä tyydyttävällä tavalla.²³⁸

4.1.2 Miehen tehtävät

Kun Kotilieden nainen piti kodin kunnossa, Kotilieden perheenisä rakasti perhettään parhaiten uurastamalla kodin ulkopuolisessa työssä. Jo Raamatussa miehen tehtäväksi oli annettu työteko. Miesten on pitänyt itsestään selvästi tehdä otsa hiessä työtä aina, kun taas naisten työntekoon ei suhtauduttu samalla ehdottomuudella. Raamatussa naisen päätehtävä oli synnyttää lapset, mutta naiset ovat toki aina osallistuneet jollakin tavalla perheen elannon hankkimiseen.²³⁹

Keskiluokkainen elämänihanne oli miehelle vaikea. Perheen elättäminen yksin oli taloudellisesti kova vaatimus, ja se siirsi miehen avioitumisikää. Miehet halusivat kerätä omaisuutta ja varallisuutta tulevaa avioitumista varten, eikä ollut ollenkaan harvinaista, että päälle nelikymppinen mies nai 17-vuotiaan neidon.²⁴⁰ Myös perheessä mies jäi sivustakatsojan rooliin. Kun nainen hallitsi kotia, mies jäi siitä sivulliseksi. Anne Ollila siteeraa artikkelissaan suomalaista naista, joka muistelee taloudenpitoa lapsuudenkodissaan: ”*Äiti piti enemmän ohjaksia käsissään. Hän oli voimakkaampi*

²³⁷ Ollila 1990, s. 324–325.

²³⁸ Kotiliesi 1929, s. 489. Kotilieden suhtautuminen kansanedustajien sukupuoleen muuttuu vuosien varrella. Vuoden 1924 Kotiliedessä kehoitetaan äänestämään eduskuntaan miehiä ja naisia, jotka toimivat kodin puolesta. Vuonna 1929 Kotiliedessä puhutaan vain naiskansanedustajien ansiosta kuluneella vaalikaudella ja annetaan ymmärtää naisten äänestämisen olevan parempi vaihtoehto. Kotiliesi 1924, s. 134 ja Kotiliesi 1929, s. 489–490.

²³⁹ Markkola 1990, s. 362–363.

²⁴⁰ Ollila 1990, s. 268.

*tyyppi kuin isä. Hän piti koko huushollin johtolangat käsissään. Talousasiat ja raha-asiat hoiti pääpiirteissään.”*²⁴¹

Kun miehen tehtävä oli perheen elättäminen, kotona hänen etuoikeutenaan pidettiin lepäämistä. Tähän epäkohtaan Kotiliesi tarttui vuonna 1927 artikkelissaan *Sopiiko miehen auttaa vaimoaan taloustehtävissä?* Jutun alussa kirjoittaja E. Hynynen antaa huutia työmiehille, liikeapulaisille, nuorille konttoristeille ja valtion virkamiehille, joilla ei ole varaa palkata perheeseen apulaista, vaan kotityöt ovat vaimon vastuulla. Vaikka miehillä on vuorokaudessa vapaa-aikaa jopa kahdeksan tuntia, he eivät käytä tuota aikaa hyödyllisesti. Miehet nukkuvat sohvilla, lukevat hajamielisesti lehtiä tai kiiruhtavat huvittelemaan. Kirjoittajan mielestä miesten kuuluisi tehdä vapaa-aikana samalla tavalla työtä kodin eteen kuin naisenkin. Miesten kuuluu kuitenkin tehdä *miesten töitä*. Tällaisia töitä ovat kirjoittajan mielestä puiden pilkkominen, puusepäntyöt ja omien vaatteiden korjaaminen. Mutta siinä, miten miehen kuuluisi suhtautua taloustöihin, kirjoittaja yllättää: ”Mielestäni mies ei saa vetäytyä syrjästäkatselijan asemaan, vaan hänen on rohkeasti tartuttava töihin.”²⁴²

Kuitenkin vain osa taloustöistä on miehille sopivia. Vauvan viihdyttäminen on yhtä lailla miesten kuin naistenkin työtä, ja puiden kantaminen ja asunnon lämmittäminen sopivat miehelle. Veden kantaminen on myös hyvää työtä, kun taas siivoaminen ei: ”Erikoistapauksissa voi mies toimittaa lattian lakaisemista ja pölyjen pyyhkimistä, vaikka eivät naiset yleensä luota miesten puhtaanapitotaitoon.” Keittotaidon alkeiden hallinta olisi hyvä asia. Pöydän kattaminen, lasten syöttäminen ja kahvin ja perunoiden keittäminen kuuluvat miehelle silloin, kun perheenemäntä ei kyseisiä tehtäviä pysty hoitamaan ”*pahoinvoinnin tai muun erikoisen syyn takia*”. Artikkelin lopussa miehen osallistumista kotitöihin edellytetään kuitenkin vain silloin, kun vaimo on kunnollinen koti-ihminen ja äiti: ”*Sillä monista nykyajan keimailu-, koristelu- ja laiskuriäideistä voisi kirjoittaa toisen luvun, joka ei päättyisi näin kauniisti.*”²⁴³

Kolme vuotta myöhemmin Suomen ensimmäinen naisministeri Miina Sillanpää kirjoitti Kotilieteen Amerikan-kokemuksistaan. Sillanpää oli matkallaan huomannut, että meren

²⁴¹ Ollila 1990, s. 328.

²⁴² Kotiliesi 1927, s. 562–563.

²⁴³ Kotiliesi 1927, s. 562–563.

takana miehet ottavat osaa taloustöihin enemmän kuin suomalaiset kanssaveljensä. Esimerkiksi lääkärit ”vastaanottonsa jälkeen lakaisivat kadun talonsa edetä, puhdistivat lämmityslaitteet, kantoivat hiilet ja pölyttivät matot”. Sillanpää havaitsi, että silloin kun molemmat puoliset käyvät töissä, taloustöitä pyritään jakamaan molemmille. Jos nainen käy kodin ulkopuolella ansiotyössä ja mies on työtön, mies hoitaa koko talouden. Näin hommat on jaettu myös suomalaisissa perheissä, jotka ovat muuttaneet Amerikkaan. Sillanpää oli myös keskustellut perheissä taloustöiden jakamisesta. Miehet olivat väittäneet, että naisen kotityötyötaakka Suomessa on suurimmaksi osaksi hänen omaa syytään. Naisille kun kodin hoitaminen on kunnia-asia, eikä hän edes huoli apua.²⁴⁴ Sillanpää ei arvota kirjoituksessaan Amerikan-käytäntöä puoleen eikä toiseen. Kirjoitus on luonteeltaan hyvin toteava. Kotiliedessä ei myöskään myöhemmin tutkimusajankohdan aikana kajota tähän näkökulmaan.

4.2 Naisen palkkatyö

Ennen teollistumista nainen ja mies tekivät yhdessä työtä pääasiallisesti kotona toimeentulonsa eteen. Naisen pääasiallinen tehtävä oli pitää huolta taloudesta, mutta siinä sivussa kotona valmistettiin tuotteita myyntiin. Koti ja työ lomittuivat luontevasti toisiinsa. Teollistumisen myötä koti ja työ alkoivat erota, mutta tiukka jako ei ollut käytännössä vieläkään. Monet naiset hankkivat lisätuloja varsinkin työläisperheissä esimerkiksi ompelutöistä. Tällainen kotona tehtävä työ oli naiselle kätevää, koska hän saattoi töiden lomassa pitää huolta lapsistaan.²⁴⁵ Miesten ja naisten työt oli siis eroteltu, mutta rajat eivät olleet ehdottomat. Nainen saattoi yhtä hyvin kyntää peltoa kuin mies laittaa ruokaakin, tilanteen sitä vaatiessa.²⁴⁶

Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä naiset saivat kouluttautua, ja naimaton nainenkin pystyi tulemaan toimeen omillaan. Tämä myös mahdollisti sen, että nainen saattoi omasta vapaasta tahdostaan jättäytyä naimattomaksi. Itsenäinen elämä houkutteli enemmän kuin mahdollisesti huono avioliitto, kun siihen ei ollut taloudellista pakkoa.²⁴⁷

²⁴⁴ Kotiliesi 1931, s. 908–909.

²⁴⁵ Markkola 1990, s. 349–350.

²⁴⁶ Markkola 1990, s. 377–379.

²⁴⁷ Aromaa 1990, s. 92–94 ja Markkola 1990, s. 366.

Naisten kodin ulkopuolinen ansiotyössä käyminen lisääntyi 1900-luvun alussa. Naimattomat naiset suuntasivat rohkeasti kaupunkiin ja tienasivat itse elantonsa. 1920-luvulle asti kaupungeissa oli itse asiassa enemmän naisia kuin miehiä, sillä nuorille naisille riitti työtä palvelijoina.²⁴⁸

Ajan ihanteet eivät kuitenkaan kannustaneet naisia työskentelyyn avioitumisen jälkeen. Työelämä oli varattu naimattomille naisille, ja silloinkin vain tietyt osa-alueet. Naimisiin mennessään naisen oletettiin jäävän kotiin ja eroavan virastaan.²⁴⁹ Yleinen mielipide kuitenkin vaati, että naisten pitää kouluttautua, meni hän sitten naimisiin tai ei.²⁵⁰ Tyttöjen ja naisten koulutus lisääntyikin huomattavasti 1920- ja 1930-lukujen kuluessa. Koska yhteiskunnan vallanpitäjät olivat alkaneet kiinnittää huomiotaan kotikulttuuriin ja taloudenpitoon, naisten koulutuskin keskittyi näihin osa-alueisiin. Ammattikoulutusta tärkeämpänä pidettiin perheenemännän taitojen opettelua menestyksestä kotielämää varten. Koulutus nähtiin myös turvana niissä tilanteissa, joissa perhe-elämä ei jostakin syystä onnistunutkaan.²⁵¹

Työssäkäynti ei kuitenkaan ollut vain naimattomien etuoikeus. Naimisissa olevien naisten määrä alkoi kasvaa teollisuudessa 1920-luvulta alkaen, vaikkakin talvisotaan asti työläiset olivat yleensä naimattomia naisia. Merkittäväksi avioituneiden naisten osuus kasvoi vasta sotien jälkeen.²⁵² Sotien välisenä aikana naisia työllistivät kotipalvelu, kahvila- ja ravintolatoiminta, terveydenhoito ja koulutoimi, joissa naisten osuus työntekijöistä oli reilusti yli puolet, 60 prosenttia.²⁵³ Monet perheenemännätkin hankkivat arvokkaita lisätuloja kodin ulkopuolelta.

”Monilla julkisen elämän aloilla, virkapaikoissa, jne. voi mies aina korvata naisen työn ja monen mielestä aina paremminkin suorittaa, mutta äsken mainitsemillani aloilla [lastenhuolto, Martta- ja Lotta-työ] ja kodin piirissä nainen on korvaamaton.”²⁵⁴

²⁴⁸ Heinonen 1998, s. 38.

²⁴⁹ Vainio-Korhonen 2002, s. 71–72.

²⁵⁰ Korppi-Tommola 2001, s. 22–26, 93.

²⁵¹ Aromaa 1990, s. 186–188.

²⁵² Heinonen 1998, s. 38–39.

²⁵³ Heinonen 1998, s. 39.

²⁵⁴ Kotiliesi 1927, s. 762.

Vuonna 1920 naisia oli työmarkkinoilla kaikista työntekijöistä 37 prosenttia. Ennen ensimmäistä maailmansotaa yhdeksän kymmenestä ansiotyössä käyvistä naisista oli työväestöä, kun vuonna 1930 neljännes työskenteli keskiluokkaisessa ammatissa.²⁵⁵ Muutos selittyy kansalaisprojektin saavutuksilla: naisille katsottiin soveltuvan muun muassa terveydenhoitajien, lastentarhanopettajien ja sihteerien ammatit, sillä ne muistuttivat naisten rooleja kotioloissa.

1920- ja 1930-luvuilla nainen ei ollut äiti vain perheessä vaan myös yhteiskunnassa: uusi ihanne oli yhteiskunnallinen äitiys.²⁵⁶ Itsenäistymisen jälkeen Suomen hallintokoneisto oli sorvattava uusiksi, ja tämä avasi työtä uudella tavalla myös naisille. Sotien välisenä aikana julkinen sektori kaksinkertaistui.²⁵⁷ Naisten työssäkäynti sallittiin alueilla, joilla hoivaaminen oli keskeistä: varsinkin opetus- ja hoitoalat naisistuivat.. Ajan käsityksissä naiset soveltuivat kyseisiin ammatteihin erityisen hyvin siksi, että he olivat luonnostaan miehiä hoivaavampia, alistuvaisempia ja tottelevaisempia. Naisille ei myöskään tarvinnut maksaa yhtä suurta palkkaa kuin miehille.²⁵⁸

Naisten ansiotyössä käyminen oli Kotilieden ristiriitaisempia teemoja. Ansiotyön ja perheen edun suhdetta tarkasteltiin säännöllisesti, ja usein näissä artikkeleissa päädyttiin siihen tulokseen, että naisen paikka on kodin edun hengessä kodin seinien sisäpuolella. Toisaalta varsinkin Mandi Hannula kirjoitti ahkerasti naisten ansiotyömahdollisuuksien laajenemisesta, esimerkiksi viransaantimahdollisuuksien parantumisesta. Lehden näkemykset muokkaantuivatkin hieman ansiotyömyönteisimmäksi tutkimusajanjakson loppua lähestyttäessä.

Vuoden 1925 Kotiliedessä punnittiin, mitä hyötyä ja haittaa kodille on sen *sydämen* työskentelemisestä kodin ulkopuolella. Kirjoituksessa naisten ansiotyötä vastustettiin pääasiallisesti lasten eduilla: ”eräs varjopuoli, joka seuraa usein perheenäidin ansiotoimen mukana koteihin, on liiallinen kiire. Se vaikuttaa jo sellaisenaan vahingollisesti koko perheeseen, erikoisesti niihin sen jäseniin, joiden hermosto on arka ja vastaanottavainen, nim. lapsiin”.²⁵⁹

²⁵⁵ Korppi-Tommola 2001, s. 78.

²⁵⁶ Helsti 2000, s. 14.

²⁵⁷ Heinonen 1998, s. 53–54.

²⁵⁸ Markkola 1990, s. 397.

²⁵⁹ Kotiliesi 1925, s. 458–460.

Kirjoittajan mielestä asiaa pitää punnita mieltimällä muutakin kuin vain taloudellista etua. Jos äiti käy töissä, hän ei ole kunnan perheenemännän tavoin aina saapuvilla ja lastensa käytettävissä. Lapsille pitää hankkia hoitaja, jolla ei ole samanlaista *kuudetta vaistoa* kuin lasten äidillä, jolloin lapset saattavat sairastua. Ja mitä kauemmin äiti on kotoa poissa, sitä suuremmiksi lapsien vahingoittumisen riskit kasvavat. Kirjoittajan mielestä suurin epäkohta työssäkäynnistä on se, että silloin lasten kasvattaminen jää turhan vähälle. Kasvatuksen laiminlyönti on kaikkein vaarallisinta, koska sen synnyttämiä ongelmia on vaikea parantaa myöhemmin.

Kirjoittaja ei kuitenkaan täysin teilaakaan työssäkäyntiä: hänestä se on sallittavampaa silloin kun perhe on pieni tai lapsia ei ole ollenkaan. Hän myös myöntää, että kiintymys kotiin ei ole kaikilla yhtä suuri. Kirjoittaja ei kuitenkaan halua näitä asioita käsitellä, koska ”on lähdeittävä siitä näkökulmasta, että kotikäsite asetetaan perustaksi eikä perheenemännän yksityiset harrastukset”.²⁶⁰ Kirjoittajan mielestä työssäkäynti onkin siis vain naisten puuhastelua tai hauska harrastus eikä todellinen talouden sanelema pakko. Käytännössä ainakin työläisperheissä jokainen penni tuli usein todelliseen tarpeeseen.

Mielenkiintoinen on Tyyni Haapanen-Tallgrenin vuonna 1927 julkaistu artikkeli kodin ja viran yhdistämisestä. Artikkelissa kirjoittaja pohtii miehen ja naisen ansiotyön erilaisia mahdollisuuksia: ”*Tosiseikka, josta ei ikinä päästä, on, että naimisiinmeno naiselle merkitsee toista kuin miehelle. Miehen uralla se useimmiten vaikuttaa kannustavasti, naisen uralla melkein aina ehkäisevästi. Perheenemäntä, oli hän sitten oikea kodin nainen, konttoristi, toimiva lääkäri, näyttelijätär, opettaja tai oppinut sinisukka, on aina, oli hänellä miten hyvää apua tahansa, viime kädessä vastuussa kodista.*” Haapanen-Tallgren kuitenkin uskoo, että koulutettu nainen tuottaa perheelleen enemmän taloudellista hyötyä käymällä töissä kuin jäämällä kotiin, jos nainen sitä nimenomaan itse haluaa: ”*Kansantaloudellista tappiota merkitsee myös pitkän opintoajan hukkaan jääminen*”. Viime kädessä jokaisen naisen pitää itse tehdä oma ratkaisunsa, jääkö hän kotiin vai ”*palveleeko hän kahta herraa*”.²⁶¹

²⁶⁰ Kotiliesi 1925, s. 458–460.

²⁶¹ Kotiliesi 1927, s. 40–41.

Varsinainen suurempi debatti ansiotyöstä käytiin vuosien 1930–1931 lehdissä. Tällöin toimitus halusi tietoisesti herätellä laajempaa keskustelua monisyisestä asiasta. Toimitus avasi keskustelun avasi Sylvi Kauhasen kirjoituksella, jossa paheksuttiin naisten kodin ulkopuolista työssäkäyntiä jyrkin sanoin. Toimitus kuitenkin korosti jutun alussa, että ”kirjoitus ei monessakaan suhteessa vastaa toimituksen käsitystä asiasta”. Kirjoituksesta ei kuitenkaan käy ilmi, mitä näkemyksiä lehden toimitus ei hyväksy. Toimituksen mielestä artikkeli kuitenkin edusti omaa kantaansa johdonmukaisesti ja ansaitsi siten paikkansa. Toimitus halusi ensimmäistä kertaa lukijoiden ottavan laajasti kantaa aiheeseen ja tuovan esiin myös omia mielipiteitään.²⁶²

Kauhasen mukaan nuorison pahoinvoinnin syy on se, että kodin sydän, äiti, käy kodin ulkopuolella töissä²⁶³. Kun äiti lähtee töihin varhain aamulla ja palaa illalla vasta viidenkuuden maissa, yhteinen aika lasten kanssa kutistuu pariin-kolmeen tuntiin. Kauhasen ihmettelee, että millä ajalla naiset oikein lapsensa kasvattavat. Kauhasen mielestä naiset myös uhraavat harmittavasti parhaan tarmonsaa kodin ulkopuolelle. Työssäkäyntiä naisten vaihteluntarpeella puolustaville Kauhasen täytyykin sanoa, että onko kirjoituskoneen naputtaminen nyt todella sitä vaihtelevaa työtä. Kauhasen varoittaa: ”Emme voi mitenkään kiertää sitä tosiasiaa, että nykyinen naistyönkehitystendenssi kulkee erittäin vaarallista väylää. Näin ei tarvitse hyvinkään kauan jatkua, kun tuleva polvi on ensin henkisesti, sitten ruumiillisesti tärveltyneet. Jos milloin, niin nythän, tänä riehakkaana aikana tarvittaisiin äitiä hänelle kuuluvalla paikalla. Vielä jonkin aikaa heikenrettyämme on suorastaan sattuma, jos sellaisten kotien lapset, missä äiti päivittäin vain joitakin tunteja, silloinkin monien ajatusten ja töiden lomassa, pitää heitä silmällä, pysyvät kelpo kansalaisena.” Tilannetta kuitenkin muuttuu, jos perheen isä ”syystä tai toisesta viettää päivänsä perheen keskuudessa”.²⁶⁴

Naiset eivät ole kirjoittajan mielestä keskenään tasavertaisessa asemassa: ”Koneellista työtä tekevien äitien kohdalta asia on helpompi ratkaista kuin sellaisten, joiden sydän palaa osallistumaan yhteiskunnan henkiseen työhön ja joilla tähän on erikoista

²⁶² Kotiliesi 1930, s. 920.

²⁶³ On mielenkiintoista huomata, kuinka samat teemat toistuvat yhteiskunnallisissa keskusteluissa uudelleen ja uudelleen. Aivan kuten 1930-luvun, myös 2000-luvun nuoret voivat pahoin, ja pääsyy on kiireisissä vanhemmissa.

²⁶⁴ Kotiliesi 1930, s. 920–921 ja 946.

lahjakkuutta.”²⁶⁵ Kun työläisnaisen paikka on kotona, järjestönaisilla on etuoikeus tehdä niin kuin sydän sanoo.

Lehti julkaisi heti seuraavan vuoden alussa lukijoiden neljä aihetta käsittelevää kirjoitusta. Niissä linja oli yhtenäinen: Kauhasen kirjoitus on pöyrityttävä. Kirjoittajien mielestä nainen saa itse valita, mitä hän mieluiten tekee. Jos nainen menestyy kodin ulkopuolisessa työssään ja pystyy siten hyödyttämään yhteiskuntaa eikä toisaalta edes pidä kotitöistä tai ei osaa niitä tehdä, hänen on turha jäädä kotia pyörittämään. Kuten nimimerkki M. K-o asian tiivistää: ”*Parempi on, että sellaiset äidit, jotka eivät pidä kotitöistä, menevätkin ansiotyöhön*”²⁶⁶. Kirjoittajat pikemminkin epäilevät, että ansiotyö on myös lapsen ja kodin etu: kun nainen saa osoittaa kykynsä kodin ulkopuolella, hän kasvattaa omaa henkistä pääomaansa, joka heijastuu myös kotiin. Myös lapset oppivat toisella tavalla itsenäisyyttä, kun äiti ei ole heistä joka hetki huolehtimassa.

M. K-o ottaa kantaa myös miehen elatusvelvollisuuteen: ”*Jokaisen perheenjäsenen on kannettava kortensa yhteiseen kekkoon, eikä vain luotettava isän voimiin ja säilytettävä hänen niskoilleen kaikkea edesvastuuta perheen elatuksesta*”.²⁶⁷ Naisten työtulot nähtiin siis perheen elannon kannalta aivan yhtä tärkeitä.

4.3 Lapset avioliitossa

”*Ennen kaikkea täytyy tuon lapsettomuutta suosivan ajatuksen olla väärä ja epäterve sen takia, että Jumala on säätänyt avioliiton, ei sen tähden, että aviopuolisot saisivat elää itsekkäästi elämänsä ja nauttia itseksensä onnea, vaan ollakseen toisillensa avuksi ja palvellakseen suvun jatkumista. Totta kai onnellisen avioliiton ehto on se, että se täyttää tämän tarkoituksensa.*”²⁶⁸

Kotiliesi oletti automaattisesti, että kun naimisiin mennään, hankitaan myös liuta jälkikasvua. Avioliitolla onkin kautta aikojen haluttu turvata suvunjatkuminen²⁶⁹. Luterilaisen uskonkäsityksen mukaan ihmisen jaloin tehtävä oli tuottaa maailmaan

²⁶⁵ Kotiliesi 1930, s. 946.

²⁶⁶ Kotiliesi 1931, s. 64.

²⁶⁷ Kotiliesi 1931, s. 25–27, 64–65 ja 101.

²⁶⁸ Kotiliesi 1924, s. 550.

²⁶⁹ Foucault 1998, s. 395.

lapsia. Itse asiassa mitä enemmän pariskunnalle oli lapsia siunaantunut, sitä suurempi onni heitä oli kohdannut.²⁷⁰ Suurin paine oli lastattu naisen harteille, sillä hedelmätön nainen menetti osan arvostaan kansalaisena.²⁷¹ Naisten odotettiin lisääntyvän sujuvasti, ja lapsien odotettiin olevan ilman muuta terveitä. Käytännössä naiset kärsivät komplikaatioista niin ennen kuin jälkeen synnytyksen ja sairastelivat, mikä vaikeutti heidän suoriutumistaan vaimon ja äidin rooleista.²⁷²

Sääty-yhteiskunnassa monta lasta oli siis hyvä asia, mutta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa suhtautuminen yhteiskunnassa alkoi muuttua myös kansan keskuudessa. Perheelle monta lasta oli taloudellinen rasite, eikä jatkuva synnyttäminen ollut naisillekaan helppoa. Väestönkasvu väheni monissa Euroopan maissa 1800-luvun kuluessa, eikä Suomi ollut poikkeus.

Englantilainen pappi ja myöhemmin taloustieteilijä Thomas Robert Malthus esitti 1800-luvulla, että vanhempien ei pitäisi lisääntyä päättömästi vaan rajoittaa lasten lukumäärää ja keskittyä jo olemassa olevien lapsien elättämiseen. Suomeen malthusilaiset ajatukset levisivät ensimmäisen kerran 1890-luvulla, ja 1900-luvun alussa monet suomalaiset lääkärit olivat niiden kannalla. Sosialistisissa piireissä oli syntyvyydensäännöstelyn kannattajia, kun taas kristillisissä ja kansallismielisissä piireissä ehkäisyyn suhtauduttiin nuivasti.²⁷³ Päinvastoin kansallismielisissä, keskiluokkaisissa piireissä pohdittiin varovaisesti, että lapsettomien pariskuntien pitäisi saada peräti erota helpommin. Lapset alettiin ymmärtää niin keskeiseksi osaksi avioliittoa, että jos niitä ei tullutkaan, avioliiton tarkoitus ei päässytäkään täyttymään.²⁷⁴ Samalla ihanteissa alettiin korostaa, että lasten pitää syntyä avioliitossa. Maaseudullahan oli perinteisesti suhtauduttu vapaamielisesti aviottomiin lapsiin, jotka eivät estäneet pääsyä naimisiin tai töihin.

²⁷⁰ Nieminen 1993, s. 11. Kirkon suhtautuminen lapsiin ja ylipäätään avioliittoon muuttui myönteisemmäksi uskonpuhdistuksen myötä. Katolisuudessa ihannoitiin ennen kaikkea täydellistä pidättyvyyttä, ja avioliitto oli vasta toiseksi paras tapa palvella Jumalaa. Protestanttisuudessa ihmisten tärkein tehtävä olikin mennä naimisiin. Avioliittoa ei nähty enää esteenä Jumalan rakkaudelle, vaan se nimenomaan toteutti hänen tahtoaan.

²⁷¹ Halmesvirta 1998, s. 165.

²⁷² Halmesvirta 1998, s. 178–179.

²⁷³ Nieminen 1993, s. 52 ja 58–64.

²⁷⁴ Häggman 1994, s. 157.

Työvoimaa tarvittiin, ja toisaalta aviotonkin lapsi kertoi äidin hedelmällisyydestä.²⁷⁵ Nyt tämä ei kuitenkaan enää käynyt.

Koska Kotiliesi edusti porvarillista ja kansallismielistä näkökulmaa, kielteinen suhtautuminen lapsettomuuteen ei yllätä. Syyskuun jälkimmäisen lehden jutussa lasten perustellaan rikastuttavan paitsi perhettä koko yhteiskuntaa. Lapsettomuuden ohella kirjoittajaa huolestuttaa kahden lapsen periaate, joka on saanut maassa paljon jalansijaa, ”maaseudullakin jo paljon”²⁷⁶. Kirjoittaja viittaa jutussaan myös lastenlääkäri, professori Arvo Ylppöön, jonka mukaan vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen on alettu ymmärtää, kuinka tärkeitä lapset todella yhteiskunnalle ovat. Lapsiluvun rajoittamista jutussa pidetään itsekkyytenä ja velvollisuudentunnon heikentymisenä: ”Lapsista on paljon kustannuksia ja varsinkaan äiti ei mielellään alistu lapsen saamiseen”²⁷⁷.

Raskauksien rajoittaminen johtui siis lehden mielestä naisten itsekkyydestä. Todellisessa elämässä naiset yrittivät hankkia lapsia sen verran, kuin mitä perhe pystyi elättämään kunnolla. Esimerkiksi köyhissä perheissä jo muutaman lapsen ruokkiminen saattoi taloudellisesti huonoina aikoina olla ylivoimainen tehtävä.²⁷⁸ Lapsikatraan pientyminen paransi myös asumisolaja.²⁷⁹ Julkinen, voimakas valitus ei kansaan purrut, eikä perheiden lapsiluku noussut seuraavina vuosikymmeninä merkittävästi. Suuret ikäluokatkin vuosina 1946–1950 selittyvät sillä, että avioituminen lisääntyi merkittävästi sodan aikana ja sodan jälkeen, ja nuo nuoret parit saivat esikoisensa tai toisen lapsensa.²⁸⁰

Lisääntyminen oli siis nuoren kansakunnan menestymisen elinehto, ja lapsia tarvittiin. Vallanpitäjien olikin alettava kannustaa ihmisiä tekemään lapsia. Lisääntyminen ei kuitenkaan saanut tapahtua holtittomasti kenen tahansa kanssa, vaan kumppani oli syytä valita huolellisesti. Sukupuolielämässä nautinto oli toisarvoinen asia, eikä halujen ei saanut antaa voittaa. Sukupuolisista haluista pidättäytyminen oli erityisesti naisille hyve.

²⁷⁵ Setälä 1990, s. 83. Kaupungeissa tilanne oli toinen. Monet maalaistyöt tulivat kaupunkiin muuttaessaan raskaaksi, mitä ei katsottu hyvällä. Palvelusväkeä pitäneet porvarisperheet pelkäsivät omien, viattomien tyttöjensä saavan maalaisista huonoja vaikutteita. Aromaa 1990, s. 158–159.

²⁷⁶ Kotiliesi 1924, s. 551.

²⁷⁷ Kotiliesi 1925, s. 550–551.

²⁷⁸ Helsti 2000, s. 250–251.

²⁷⁹ Juntto 1990, s. 140.

²⁸⁰ Jallinoja 1984, s. 66.

Ihanteissa kevytmielisiin naisiin suhtauduttiin jyrkän paheksuvasti, kun taas miesten oikeastaan oletettiin hankkivan useampia kokemuksia.²⁸¹ Terveysinnostuksen aikana lapset olivat niin tärkeitä, että naiselta saatettiin vaatia todistus siitä, että hän pystyy synnyttämään jälkeläisiä.²⁸²

Kristillisissä avioliitto-oppaissa liiton tarkoitukseksi määriteltiin Jumalan antaman lisääntymiskäskyn noudattaminen. Käytännössä kirjoissa oli vain harvoin ohjeita siitä, miten seksuaalielämä pitäisi järjestää. Sen sijaan lääketieteellisnäkökulmaisissa oppaissa kuvattiin hyvinkin tarkasti, miten myös nainen kokee nautintoa.²⁸³

Kirkolliset piirit vastustivat ehkäisyä, ja vuoden 1923 kirkolliskokouksessa kirjoitettiin anomus maan hallitukselle, jotta ehkäisyvälineiden maahantuonti, valmistus ja myynti kiellettäisiin lailla. Näkökulmaa perusteltiin sillä, että ehkäisyn yleistyminen oli kirkkoväen havaintojen mukaan lisännyt epäsiiveellisyyttä. Perusteluna oli myös väestönkasvuun kannustaminen. Kirkkoväkikään ei kuitenkaan ollut yhtenäinen. Kirkon piirissä oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen esiintynyt myös mielipiteitä, joissa seksin päätavoitteeksi ei aina tarvittukaan lasta, vaan seksuaalisen nautinnonkin ymmärrettiin olevan Jumalan lahja.²⁸⁴ Kotiliedessä ollaan tästä aiheesta perin vaitonaisia. Sukupuolinen nautinto on aihe, jota lehdessä ei käsitellä laisinkaan. Se oli tähän lehteen liian arkaluonteinen asia.

*”Äitiys on ratkaisevalla hetkellä aineelliselta kooltaan yli viisikymmentätuhatta kertaa suurempi kuin isyys.”*²⁸⁵

Äitiyden ja äiti-lapsi-suhteen korostamisella oli keskeinen sija kansakunnan rakentamisessa. Käsitteillä oli symbolinen rooli niin nationalistisessa kuin väestöpoliittisessakin kirjoittelussa.²⁸⁶ Vuosisadan alkuvuosikymmenten lapsimyönteisempään puhetapaan kuuluikin, että äitiys ylevöitettiin. 1920- ja 1930-luvuilla äitiyttä alettiin nimittää jopa naisten asepalvelukseksi.²⁸⁷ Erityinen äitienpäivä

²⁸¹ Halmesvirta 1998, s. 209.

²⁸² Räisänen 2001, s. 15.

²⁸³ Räisänen 2001, s. 18.

²⁸⁴ Nieminen 1993, s. 65.

²⁸⁵ Kotiliesi 1927, s. 694.

²⁸⁶ Heikkilä 1999, s. 230–232.

²⁸⁷ Tuomaala 1999, s. 173.

keksittiin Yhdysvalloissa, ja Suomessa sitä alettiin juhlia 1919.²⁸⁸ Vuokko Aromaan mukaan porvarillinen ihanne korosti äidin roolia jopa vaimon ja emännän roolien kustannuksella.²⁸⁹

Vuoden 1928 Kotiliedessä julkaistiin aukeaman verran lukijoiden lähettämiä perhekuvia. Edellisen vuoden äidinlahjakilpailuun oli tullut paljon hakemuksia kuvineen, ”kokonainen sarja hauskoja kuvia”, ja lehti päätti nyt julkaista joitakin esimerkkejä ”*Suomen nousevasta polvesta, joka paraikaa varttuu Kotilieden lukijain kodeissa*”. Kymmenestä kuvasta viidessä on pelkästään lapset, neljässä kuvassa molemmat vanhemmat ja yhdessä kuvassa vain äiti ja lapset. Isovanhempia ei ole mukana ainoassakaan kuvassa. Perheiden koot vaihtelevat: yhdessä perheessä on vain neljä lasta ja yhdessä viisi, mutta muissa perheissä lapsia on vähintään kuusi. Kahdella perheellä lapsia on enemmän kuin kymmenen: toisella perheellä huikeat 11 lasta, toisella 13.²⁹⁰ Kuvat kertovat jotakin paitsi suomalaisista perheistä, myös Kotilieden näkemyksistä. Julkaistujen kuvien perheissä on paljon lapsia, mikä on sinällään jo lehden arvojen mukaista. Niissä on myös läsnä pelkästään ydinperhe, ei isovanhempia tai muita sukulaisia. Tästä voidaankin päätellä, että joko lehti on onnistunut valikoimaan taitavasti tai sitten suomalaisessa perheessä itsessäänkin on todella ollut menossa jonkinlainen muutos.²⁹¹

*”Lapset eivät ole ainoastaan kodin rikkaus, vaan myöskin yhteiskunnan.”*²⁹²

Syntyvyys alkoi aleta suomalaisen sivistyneistön keskuudessa 1880-luvulla. Kaupungeissa selkeä murroskohta ajoittuu 1910-luvulle, ja maaseudulla syntyvyys kääntyi selkeään laskuun 1920-luvulla.²⁹³ Riitta Jallinoja puhuu merkittävästä käänteestä: ”1920- ja 1930-lukuja voidaankin pitää tässä suhteessa ainutlaatuisina. Avioliittoja solmittiin vähemmän kuin koskaan ja nekin, jotka avioituivat, olivat taipuvaisia pitämään lapsiluvun alhaisena, erityisesti kaupungeissa.”²⁹⁴ Myös Ollilan mukaan 1920- ja 1930-luvuista voidaan puhua jossakin määrin jopa seksuaalisen

²⁸⁸ Ollila 1990, s. 292.

²⁸⁹ Aromaa 1990, s. 152.

²⁹⁰ Kotiliesi 1928, s. 14–15.

²⁹¹ Vertaa lukuun 3.1.

²⁹² Kotiliesi 1924, s. 550.

²⁹³ Valkonen 1985, s. 19.

²⁹⁴ Jallinoja 1984, s. 65.

vapautumisen vuosikymmeninä. Suurta perhettä ei enää pidetty vakaan perhe-elämän kivijalkana, vaan lapsia tärkeämpää oli parisuhde. Seksiä harrastettiin muutenkin kuin jälkikasvun toiveissa, ja ehkäisyä käytettiin entistä useammin.²⁹⁵

Vuosisadan suurten kulttuuristen muutosten maallistumisen, teollistumisen ja kaupungistumisen ohella muutos on selitetty juuri perhesuunnitteluidean leviämisen avulla: nyt perheet pyrkivät lopettamaan lapsien hankkimisen heti kun niitä oli saatu tarpeeksi.²⁹⁶ Myös naimattomuus lisääntyi: kun vuonna 1900 kaikista 15–49-vuotiaista naisista naimisissa oli 51 prosenttia, vuonna 1930 naimisissa oli 43 prosenttia. Muihin Euroopan maihin verrattaessa näin suuri muutos on ollut hyvin poikkeuksellinen.²⁹⁷ Suomen eliitti huolestui kehityksestä, ja se alkoi markkinoida lapsimyönteisempää ajattelutapaa. Varsinainen väestökasvun edistäjä syntyi Suomeen kuitenkin vasta vuonna 1941, jolloin perustettiin Väestöliitto.²⁹⁸ Valitus tuntui pureen ainakin jossain määrin, sillä vaikka syntyvyys aleni vuoteen 1933 asti, sen jälkeen lapsia alkoi syntyä hieman aiempaa enemmän.²⁹⁹

Kotiliedessä käsiteltiin väestön vähenemisen uhkaa vuonna 1934. Tilastollinen keskusvirasto oli hiljattain julkistanut väestölaskelmansa, ja niiden mukaan Suomen väkiluvun kasvu tulisi pysähtymään viimeistään 1970-luvulla. Jutun kirjoittaja, Tutkija, hakee syitä kehitykseen yhteiskunnallisesta muutoksesta: ”*Taloudellinen eteenpäinpyrkiminen muuttaa nimittäin ihmisen helposti laskevaksi ja itsekkääksi, semminkin jos hänen henkinen minänsä muissa suhteissa jää niukan ravinnon varaan.*” Sen lisäksi syntyvyyttä ovat alentaneet avioliittoian kohoaminen ja avioerot. Myöskään ”terveenä” pidetty maaseudun väestö ei enää lisääntynyt yhtä hanakasti kuin ennen. Kirjoittajan mielestä valtio ei ole tukenut tarpeeksi perheitä, mikä ei voi olla näkymättä syntyvyystilastoissa. Kirjoittaja peräinkin kansalaisilta omia toimia: ”*Kansa voi karkoittaa yltään uhkaavan kuoleman varjon, jos voimakashenkinen liike saa tuoda sen elämän määrääjäksi uuden, rohkean uhrautuvaisuuden hengen.*”³⁰⁰

²⁹⁵ Ollila 1990, s. 308–309.

²⁹⁶ Lapsien lukumäärää rajoitettiin toki jo aiemminkin, mutta nyt siitä tuli yleisempää myös tavallisen kansan keskuudessa. Helsti 2000, s. 220–224.

²⁹⁷ Valkonen 1985, s. 20.

²⁹⁸ Nätkin 1997, s. 62.

²⁹⁹ Valkonen 1985, s. 20. Hyvä kehitys katkesi sotavuosiin, mutta vuonna 1945 lapsia syntyi ennätysellisen paljon, saman verran kuin vuonna 1909.

³⁰⁰ Kotiliesi 1934, s. 879.

Kotilieden linja siis oli, että lapset olivat avioliitossa hyvin tärkeitä.³⁰¹ Sen sijaan siihen, pitäisikö äidin jäädä kotiin lasten kanssa vai ei, suhtauduttiin lehdessä kaksijakoisesti. Vuonna 1928 Tyyni Haapanen-Tallgren vastasi Kotiliedessä Valvoja-Aika lehdessä olleeseen tohtori Jaakko Forsmanin kirjoitukseen. Haapanen-Tallgrenin mukaan Forsman oli luonut kirjoituksessaan ylistävän kuvan perinteisestä uhrautuvaisesta naisesta, jolle äitiys oli kutsumus. Perinteisen naisen vastakohta on riippumaton ja itsenäinen moderni työssäkäyvä nainen, jolle äitiys onkin tehtävä. Tämä johtaa perheiden rappioitumiseen. Haapanen-Tallgren tulistuu moisesta yksinkertaistamisesta. Hän muistuttaa, etteivät entisaikojenkaan naiset pystyneet omistautumaan vain äitiydelle, koska kodinhoito vaati äärettömästi aikaa. Kirjoittaja muistuttaa, että jokainen, joka saa tehdä sitä työtä, missä on hyvä, hyödyttää enemmän kaikkia.

Kirjoituksen edetessä kirjoittaja kuitenkin antaa periksi ja muistuttaa, että työssäkäynnissä on ongelmansa: ”*Mutta kaikesta tästä huolimatta ei kai kukaan meistä, jotka perheenäiteinä teemme muutakin kuin kotityötä, väitä, että nykyinen ratkaisu olisi ilman muuta paras ja selvin.*” Haapanen-Tallgren muistuttaa, että viime kädessä jokaisen pitää päättää itse, käykö hän ansiotyössä vai ei. Eikä päätös sido häntä lopullisesti: on kausia, jolloin työssäkäynti on perheelle kannattavaa ja aikoja, kun taas äidin kannattaa jäädä kotiin pitämään perheestään huolta. Naiseus ja äitiys ei katoa naisista mihinkään, vaikka he töissä kävisivätkin: ”*Nainen, joka kerran on tullut äidiksi, pysyy syvimältä olemukseltaan äitinä niin kauan kuin hän elää, oli hänen ”virkatyönään” sitten suuren talouden johto tai vihkojen korjaaminen, karjanhoito, tehdastyö tai konekirjoitus.*”³⁰²

”*Kaikilla jäsenillä on kodin pyhässä piirissä edesvastuullinen asema ja tärkeä tehtävä, mutta varsinkin on perheen äidin toimi korkea ja merkityksellinen. Hän antaa lapsilleen*

³⁰¹ Toimituksen vaikuttajanaiset ajattelivat näin todella itsekin. Kotilieden eläkkeellä olevaa toimitussihteeriä Mirja Huuhkaa haastatellut Risto Karlsson kertoo, kuinka Mandi Hannula suhtautui hänen kihlaukseensa ja naimisiinmenoon: ”*Mirja Huuhka muistaa, kuinka Mandi Hannula tuli onnittelemaan häntä kihloihinmenon johdosta. – Mutta kannattaako teidän mennä naimisiin, kun teillä on niin hyvä paikkakin. Häiden jälkeen hän kuitenkin tuli Huuhkan huoneeseen ja sanoi: – Kyllä minä olen tullut siihen tulokseen, että naisen tärkein tehtävä on synnyttää lapsia. Eikä vain yhtä tai kahta vaan useampia.*” Karlsson 1995, s. 60. Vaikka siis Mandi Hannula oli itse naimaton ja yhteiskunnassa menestynyt, hän uskoi lasten synnyttämisen olevan naisen tärkein tehtävä, urasta huolimatta.

³⁰² Kotiliesi 1928, s. 204–205.

*ensimmäiset opetukset, jotka ovat niin kohtalokkaat, että usein määräävät koko heidän elämänsä suunnan.*³⁰³

Perinteisissä psykologisissa lastenhoitoteorioissa lapsen ensimmäisille vuosille on annettu paljon painoarvoa. Äidin läsnäolo on nähty välttämättömäksi lapsen kehitykselle, ja hyvän äidin on siis teorioiden mukaan ollut viisainta olla kotona. Äidin ei kuitenkaan tarvinnut leikkiä lasten kanssa vaan hän vastasi lasten kasvatuksesta ja oikeanlaisen ilmapiirin synnyttämisestä kotiin.³⁰⁴ Käytännössä huomio on kiinnittynyt äitien työssäkäyntiin, ja sitä kautta muodostuvaan läsnä- ja poissaoloon. 1920- ja 1930-luvun äitiysvalistus oli ennen kaikkea ohjeiden antamista. Äideille julkaistiin oppaita, joissa neuvottiin, kuinka lasta tuli hoitaa oikein: miten usein ruokkia, viedä ulos ja pestä. Heikkilän mukaan ilman neuvoja äitien ei uskottu kykenevän pitää lapsiaan edes hengissä.³⁰⁵

Asia oli näin myös Kotiliedessä: *”Eräs varjopuoli, joka seuraa usein perheenäidin ansiotoimen mukana koteihin, on liiallinen kiire. Se vaikuttaa jo sellaisenaan vahingollisesti koko perheeseen, erikoisesti niihin sen jäseniin, joiden hermosto on arka ja vastaanottavainen, mm. lapsiin. Monessa tapauksessa ei perheenemäntä näet katso täyttäneensä velvollisuuttaan vain ansiotyöllään – vaikkakin tämä olisi rahallisesti kannattavaakin – vaan kotiin saapuessa on heti mahdollisen levon sijasta ryhdyttävä järjestämään kotitehtäviä. Milloin perhe on lapseton tai pieni, ei näitä voida katsoa liian raskaiksi, jos ne on hyvin suunnitellut.*³⁰⁶ Perheellisen äidin piti siis suunnitella ajankäyttönsä tarkasti, jotta lapsi ei joutuisi huonolle hoidolle. Isän vastuusta kirjoittaja ei puhu mitään.

³⁰³ Kotiliesi 1928, s. 4.

³⁰⁴ Heikkilä 1999, s. 237–238.

³⁰⁵ Heikkilä 1999, s. 230–233.

³⁰⁶ Kotiliesi 1925, s. 459–460.

5. Kotiliesi tarjosi mukailtua keskiluokkaista ihannetta

Perheen ihanne alkoi muuntua jo 1800-luvun puolivälistä alkaen, kun hiljalleen voimistuva keskiluokka määritteli uudelleen perheen luonteen ja puolisoitten tehtävät. Keskiluokkaisessa ihanteessa vaimo haluttiin sijoittaa kodin seinien sisäpuolelle, mies taas hankkimaan perheelleen elantoa. Vähitellen ihannetta alettiin markkinoida laajoille kansanosille ainoana oikeana elämänmallina.

1920- ja 1930-luvut voidaan käsittää eräänlaiseksi murroskohdaksi suomalaisessa avio- ja perhehistoriassa. Papin solmima avioliitto ei ollut ainoa tapa viettää yhteiseloa, ja epävirallisemmat, niin sanotut toveriavioliitot yleistyivät. Avioituneet parit eivät tehneet lapsia yhtä innokkaasti kuin ennen. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä lisääntyi merkittävästi, ja avioerotkin yleistyivät hiljalleen.

Vallanpitäjät huolestuivat perheen mahdollisesta rappiosta ja alkoivat taistella aktiivisesti sitä vastaan. He ottivat käsikassarakseen 1800-luvulla luodun perhe- ja kotikultin ja vahvistivat sitä entisestään. Taustalla vaikuttivat nationalismi, itsenäistymisen ja kansalaissodan mukanaan tuomat paineet. Kansasta piti saada sivistynyt, ja kasvatus kannatti aloittaa kansakunnan perusyksiköstä, perheestä. Kehittynyt ja oikeanlainen kansakunta kelpaisi muiden Euroopan kansojen joukkoon, moraaliton rappioituisi ja kuolisi pois.

Kotien kohottamiseen suunnattua perhevalitusta ajettiin voimakkaasti läpi useissa foorumeissa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa, ja tärkein motiivi oli kotien elinolojen parantaminen, kuitenkin sivistyneistön haluamalla tavalla. Ajan avioliitto- ja seksuaalioppaat käsittelivät ydinperhettä ihanteellisen perheen mallina, ja myös erilaisissa terveystieteissä puhuttiin kiinteän perheen puolesta. Tähän rintamaan liittyi mukaan myös Kotiliesi vuonna 1922.

Kotiliesi oli vastaus ajan tarpeisiin, mutta osaltaan se jatkoi 1800-luvulla alkanutta kansankasvatusprojektia. Kotiliedessä annettiin ohjeita paremmasta ja järkipäisemmästä elämästä, ja neuvot koskivat lähes kaikkia elämänalueita: samalla

aukeamalla saatettiin antaa vinkkejä niin järkevien kotitekoisten joululahjojen askarteluun kuin opastaa sopivan aviopuolison valinnassa. Yhteiskunnan vaikuttajista koostunut toimituskunta kohdisti ajatuksensa työläis- ja maalaisperheisiin, joiden elinoloissa uskottiin olevan paljon parantamisen varaa. Ylemmät opettivat alempiaan, mikä oli oikein, mikä väärin. Lehden opit suunnattiin nimenomaan naisille. Kotiliedessä mies on taustalla, pienessä sivuroolissa.

Lehti korosti naisen tehtävää perheen ja kodin piirissä. Naisen rooli ymmärrettiin niin tärkeäksi, että perheen elämänlaatu mutta myös koko maan tulevaisuus oli perheenemäntien käsissä. Heillä oli hallussaan yhtäältä yhteiskunnan menestyksen avaimet, toisaalta mahdollisuudet tuhota se. Tavoitteiden saavuttamiseksi naisia piti valistaa ja kouluttaa, ja mikä olisikaan ollut oivempi tie kuin aikakauslehti. Kotiliedessä voitiin antaa kätevästi ohjeita naisille siivoamisesta, oikeasta ruokavaliosta, kunnollisesta taloudenpidosta ja ennen kaikkea oikeanlaisesta kotielämästä.

Yhteiskunnan menestys vaati vahvaa, koossa pysyvää perhettä, jonka muodostumista yhteiskunta sai myös valvoa. Avioliitto oli Kotilieden perheen perusta, ja avioliittoon kuuluivat luonnollisena osana lapset. Kaiken keskiössä oli koti, joka mahdollisti hyvän perhe-elämän viettämisen. Koti ei ollut suinkaan sama asia kuin asunto. Kodissa oli vahva ideologinen lataus, ja se sisälsi näkemyksen oikeanlaisesta perhe-elämästä ja perheen jäsenten välisistä suhteista. Kodin piti olla riittävän tilava, ja perheenäidin piti pitää se puhtaana ja viihtyisänä. Kodissa piti myös viettää oikeanlaista kotielämää: laulaa yhdessä tai lukea joukolla jotakin henkisesti rikastuttavaa teosta.

Kodin kunnollisuus oli yksin vaimon käsissä: hyvä ja ahkera vaimo loi hyvän kodin hengen, huono nainen saattoi taas pilata sen. Naisen tuli vaalia perheen niin aineellista kuin henkistäkin ilmapiiriä. Koti oli pidettävä puhtaana liasta mutta myös moraalittomista ajatuksista.

Vaikka valtaosa lehden pääarvoista oli muotoutunut jo 1800-luvun kuluessa, lehti ei omaksunut niitä aivan sellaisenaan. Kotiliesi kannatti naisten olemista kotona pitämässä huolta kodista ja lapsista, mutta lehden ajatukset jalostuivat lähestyttäessä 1920- ja 1930-lukujen vaihdetta. Vaikka vaimojen ja erityisesti äitien kotonaolo olisikin ollut

kaikkien kannalta paras ratkaisu, lehdessä ei täysin tyrmätty naisten käymistä kodin ulkopuolisessa työssä. Toisaalta lehti ei sulattanut keskiluokkaisen ihanteen mukaisesti kotona töiden jälkeen lepääviä miehiä, vaan vaati heitä tarttumaan toimeen yhteisen kodin hyväksi. Miehillä kuitenkin soveltui vain osa kotitöistä, niin sanotut miesten työt.

Näkemyksiä perusteltiin ennen kaikkea nationalistisen retoriikan avulla. Kun naiset pitivät kotinsa puhtaina tai valitsivat järkevästi puolionsa, kansakunta pysyi terveenä ja voimakkaana. Kirjoitusten taustalla näkyy myös uskonto ja protestanttinen retoriikka. Avio- ja perhekirjoittelussa merkittävämpi tehokeino oli kuitenkin kansakunnan etujen korostaminen.

Miksi sitten työläis- ja maalaisnaiset tarvitsivat niin kiivasta kasvatusta 1920-luvulla? Suomen väestön valkoisiin ja punaisiin jakanut kansalaissota ei varmaan ole syistä vähäisin. Voittajien näkökulmasta hävinneet tarvitsivat valistusta ja koulutusta, jottei moista kansannousua tarvitsisi enää kokea. Voimakkaimmin nämä kasvatustoimet näkyivät työläisäideissä, jotka ymmärrettiin nyt epäkelvoiksi äideiksi. Punaiset naiset olivat epäonnistuneet niin kodinhoidossa kuin lasten kasvatuksessakin ja aiheuttaneet näin koko kansalaissodan. Näitä äitejä piti kasvattaa porvarillisiin ajatuksiin, jotta heidän lapsensa eivät oppisi vääriä näkemyksiä.

Vaikka tämän työn päätarkoitus ei ollutkaan selvittää lukijoiden näkemyksiä lehdestä, joistakin kohdista oli mahdollista päätellä heidän kantansa. Esimerkiksi ansiotyökeskustelu antoi viitteitä siitä, että lukijat eivät ajatelleet kaikesta samoin kuin lehden tekijät. Ihanteet ja käytännöt eivät siis tosielämässä käyneet yksiin.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kotiliesi 1923–1934

Vuoden 1929 avioliittolaki, saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteesta <http://www.finlex.fi/linkit/sd/19290379>

Kirjallisuus

AIKALAISKIRJA 1933. Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934. Toimittaneet Osmo Durchman, I Havu ja Lauri Hendell. Otava. Helsinki.

AALTO 1996. Aalto, Seppo, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621 – 1700. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

ALAPURO 1985. Alapuro, Risto, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Julkaistu teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Kirjoittaneet Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja ja Tom Sandlund. WSOY. Helsinki. Sivut 36–100.

ALAPURO JA STENIUS 1987. Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Julkaistu teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kertin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Helsinki. Sivut 7–52.

APO 1993. Apo, Satu, Orjatyöstä oman kodin valtiaaksi. Näkemyksiä kahdeksasta maalaiselämän kuvauksesta. Julkaistu teoksessa Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Toimittanut Ulla Piela. Tietolipas 127. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Sivut 125–148.

APO 1999. Apo, Satu, Alkoholit ja kulttuuriset tunteet. Julkaistu teoksessa Tunteiden sosiologiaa II – historiaa ja säätelyä. Toimittanut Sari Näre. Tietolipas 167. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Sivut 101–144.

AROMAA 1990. Aromaa, Vuokko, Tyttöikä – tuulenpyörre ja tosipaikka. Julkaistu teoksessa Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Toimittanut Kari Immonen. Otava. Helsinki. Sivut 91–203.

ELIAS 1997. Elias, Norbert, Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla. Gaudeamus. Helsinki. Ensimmäinen painos 1989.

EHRNROOTH 1992. Ehrnrooth, Jari, Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

FOUCAULT 1998. Foucault, Michel, Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus. Helsinki. Ensimmäinen painos 1976.

GOTTLIEB 1993. Gottlieb, Beatrice, The family in the Western World from the Black Death to the Industrial Age. Oxford University Press. New York. Oxford.

HALMESVIRTA 1998. Halmesvirta, Anssi, Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Atena Kustannus. Jyväskylä.

HAPULI, KOIVUNEN, LAPPALAINEN JA ROJOLA 1992. Hapuli, Ritva; Koivunen, Anu; Lappalainen Päivi ja Rojola, Lea, Uutta naista etsimässä. Julkaistu teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Toimittanut Tapio Onnela. Sivut 98–112. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

HEIKKILÄ 1999. Heikkilä, Sanna, Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla. Julkaistu teoksessa Tunteiden sosiologiaa II – historiaa ja säätelyä. Toimittanut Sari Näre. Tietolipas 167. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Sivut 229–248.

HEINONEN 1998. Heinonen, Visa, Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

HEINONEN 1999. Heinonen, Visa, Niukkuuden ja kulutuksen mentaliteetit modernisoituvassa Suomessa. Julkaistu teoksessa Tunteiden sosiologiaa II – historiaa ja säätelyä. Toimittanut Sari Näre. Tietolipas 167. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Sivut 75–98.

HELSTI 2000. Helsti, Hilikka, Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

HÄGGMAN 1994. Häggman, Kai, Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

HÄKKINEN 1995. Häkkinen, Antti, Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava. Helsinki.

JALLINOJA 1983. Jallinoja, Riitta, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. WSOY. Porvoo.

JALLINOJA 1984. Jallinoja, Riitta, Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Julkaistu teoksessa Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Tehneet Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja ja Harriet Strandell. WSOY. Helsinki. Sivut 37–110.

JALLINOJA 1997. Jallinoja, Riitta, Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Gaudeamus. Helsinki.

JUNTTO 1990. Juntto, Anneli, Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Asuntohallitus. Helsinki.

KAARNINEN 1995. Kaarninen, Mervi, Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

KARLSSON 1995. Karlsson, Risto, kansikuva uusiksi. Kuusikymmentä vuotta elämää ja ihmisiä Yhtyneissä Kuvalehdissä. Otava. Helsinki.

KATAJA 1992. Kataja, Annamajja, Vaikuttajanaiset loivat Kotilieden kodin, perheen ja naisen parhaaksi. Artikkelit Kotiliedessä 1/1992. Sivut 8–13 ja 90.

KOIVISTO 2001. Koivisto, Hanne, Kaisu-Mirjami Rydberg poliittisena puhujana ja pakinoitsijana. Naisnäkökulma vasemmistoälymystöön. Julkaistu teoksessa Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa. Toimittanut Anu Lahtinen. Sivut 281–311. Turun historiallinen yhdistys. Turku.

KORPPI-TOMMOLA 2001. Korppi-Tommola, Aura, Tahdolla ja tunteella tasa-arvoa. Naisjärjestöjen keskusliitto 1911–2001. Naisjärjestöjen keskusliitto. Helsinki.

KUKA KUKIN OLI 1960. Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Toimittaneet Yrjö Blomstedt, I Havu, Iisakki Laati ja L. Arvi P. Poijärvi. Otava. Helsinki.

LEHTONEN 1995a. Lehtonen, Turo-Kimmo, Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveystieteessä 1890-luvulla. Julkaistu teoksessa terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa. Toimittaneet Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli. Sivut 205–252. Historiallinen arkisto 106. Helsinki.

LEHTONEN 1995b. Lehtonen, Turo-Kimmo, Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.

LEINO-KAUKIAINEN 1992. Leino-Kaukiainen, Pirkko, Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955. Teoksessa Suomen lehdistön historia 10, aikakauslehdistön historia, päätoimittaja Päiviö Tommila. Sivut 179–288. Kustannuskiila Oy. Kuopio.

LEPISTÖ 1991. Lepistö, Vuokko, Teknologi och huslig ekonomi som en aspekt av familjehistorien. Julkaistu teoksessa Den problematiska familjen. Toimittanut Panu Pulma. Historiallinen Arkisto 97. Suomen historiallinen seura. Helsinki. Sivut 201–209.

LÖFGREN 1984. Löfgren, Orvar, Family and Household: Images and Realities: Cultural Change in Swedish Society. Julkaistu teoksessa Households. Comparative and Historical Studies of the Domestic Group. Toimittaneet Robert McC. Netting, Richard R. Wilk ja Eric J. Arnould. University of California Press. Sivut 446–469. Berkeley ja Los Angeles, Kalifornia.

LÖFSTRÖM 1999. Löfström, Jan, Sukupuoliero agraarikulttuurissa – ”Se vaan nyt on semmonen”. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 757. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

MAHKONEN 1980. Mahkonen, Sami, Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki.

MALMBERG 1991. Malmberg, Raili, Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. Teoksessa Suomen lehdistön historia 8, aikakauslehdistön historia, päätoimittaja Päiviö Tommila. Sivut 193–291. Kustannuskiila Oy. Kuopio.

MATTILA 1999. Mattila, Markku, Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

MARKKOLA 1989. Markkola, Pirjo, Maaseudun työläisvaimot. Teoksessa Tuntematon työläisnainen, toimittaneet Leena Laine ja Pirjo Markkola. Sivut 39–60. Vastapaino. Tampere.

MARKKOLA 1990. Markkola, Pirjo, Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa. Julkaistu teoksessa Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Toimittanut Kari Immonen. Otava. Helsinki. Sivut 349–419.

MARKKOLA 1994. Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

MARKKOLA 2000. Markkola, Pirjo, The Calling of Women. Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920. Julkaistu teoksessa Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940. Toimittanut Pirjo Markkola. Studia Historica 64. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. Sivut 113–145.

NALBANTOGLU 2001. Nalbantoglu, Minna, Muoti muuttuu, ihanne säilyy. Juttu Helsingin Sanomissa 12.1.2001.

NIEMINEN 1951. Nieminen, Armas, Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. WSOY. Helsinki.

NIEMINEN 1993. Nieminen, Armas, Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki.

NIEMINEN 1997. Nieminen, Marjo, Kotitalousideologiasta avarampaan naiskäsitukseen. Kotiliesi naisen koulutuksen kuvaajana ja arvottajana 1923–1992. Lisensiaatintutkimus Turun yliopistossa.

NILÉN 1973. Nilén, Holger, Familjen – förr och nu. En belysning av familjebegreppet genom tiderna. Studentlitteratur. Lund.

NYGÅRD 1989. Nygård, Toivo, Prostituutio 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Julkaistu teoksessa Pysy lujana omalle maalla! Erkki Lehtiselle omistettu juhlaKirja. Toimituskunta Markkanen, Nummela, Nygård, Rantatupa ja Vihola. Sivut 113–132. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

NYGÅRD 1998. Nygård, Toivo, Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

NÄTKIN 1997. Nätkin, Ritva, Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Helsinki.

OLLILA 1990. Ollila, Anne, Perhe – ura vai vankila. Julkaistu teoksessa Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Toimittanut Kari Immonen. Otava. Helsinki. Sivut 263–347.

OLLILA 1993. Ollila, Anne, Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

POHJOLA-VILKUNA 1995. Pohjola-Vilkuna, Kirsi, Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

PULMA 1989. Pulma, Panu, Uusi sukupolvi – uusi historia? Julkaistu teoksessa Historian päivät 1988. Toimittanut Rauno Endén. Historiallinen arkisto 93. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

PYLKKÄNEN 1994. Pylkkänen, Anu, Avioliitto-oikeuden modernisoitumisen varhaisvaiheista Suomessa. Lakimies 5/1994.

RUOKONEN 1998. Ruokonen, Minna-Kristiina, Kotilieden äärestä koko kansan parhaaksi. Valistuksen ja vastuun diskursiivinen rakentuminen 1920-luvun Kotiliesissä. Painamaton sosiologian pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopistossa 1998.

RÄISÄNEN 1995. Räisänen, Arja-Liisa, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Bibliotheca Historica 6. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

RÄISÄNEN 2001. Räisänen, Arja-Liisa, Tie onnelliseen avioliittoon. Julkaistu Narinkka-sarjan teoksessa Häät. Helsingin kaupunginmuseon julkaisuja. Sivut 6–24.

SAARIKANGAS 1991. Saarikangas, Kirsi, Bostad, familj, kön. Om förhållandet mellan bostadsarkitektur och könsidentitet i urbaniseringen Finland. Julkaistu teoksessa Den problematiska familjen. Toimittanut Panu Pulma. Historiallinen arkisto 97. Suomen historiallinen seura. Helsinki. Sivut 229–256.

SALOKANGAS 1982. Salokangas, Raimo, Puolueen aset. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Suomen historiallinen seura.

SETÄLÄ 1990. Setälä, Päivi, Tyttöjä ne on pienet pojatkin. Julkaistu teoksessa Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Toimittanut Kari Immonen. Otava. Helsinki. Sivut 17–89.

SILTALA 1999. Siltala, Juha, Valkoisen äidin pojat. Otava. Helsinki.

SULKUNEN 1979. Sulkunen, Irma, Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisasialiike vuosisadan vaihteessa. Julkaistu teoksessa Naisnäkökulmia, Toimittaneet Katarina Eskola, Elina Haavio-Mannila ja Riitta Jallinoja. WSOY. Helsinki. Sivut 116–132.

SULKUNEN 1987. Sulkunen, Irma, Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Julkaistu teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kertin Smeds ja Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Helsinki. Sivut 157–175.

SULKUNEN 1989. Sulkunen, Irma, Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää. Helsinki.

SULKUNEN 1991. Sulkunen, Irma, Retki naishistoriaan. Hanki ja jää. Helsinki.

STENIUS 2002. Stenius, Tiina, Alli Wiherheimon pitkät jäljet. Juttu Kotilieden 80-vuotisjuhlanumerossa. Sivut 18–23 ja 144.

TUOMAALA 1999. Tuomaala, Saara, Poista vetelyys ja basillit – vahvista itsenäistä kansakuntaa! Koululaisen kuva 1920- ja 1930-luvun terveysoppaissa. Julkaistu teoksessa Suomalainen koulu ja kulttuuri. Toimittanut Tarja Tolonen. Vastapaino. Tampere. Sivut 161–179.

VAINIO-KORHONEN 2002. Vainio-Korhonen, Kirsi, Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään. Historiallisia tutkimuksia 213. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

VALKONEN 1985. Valkonen, Tapani, Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. Julkaistu teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Kirjoittaneet Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja ja Tom Sandlund. WSOY. Helsinki. Sivut 10–35.

WIESNER 1993. Wiesner, Merry E, Women and Gender in Early Modern Europe, Cambridge University Press, Cambridge.